

Національна академія прокуратури України

На правах рукопису

Терещук Галина Андріївна

УДК 347.12

**ПРЕДСТАВНИЦТВО ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ
В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Спеціальність: 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

Притика Юрій

Дмитрович

доктор юридичних наук,

професор

Київ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В СУДІ.....	11
1.1. Виникнення та розвиток інституту представництва прокуратурою інтересів дітей в юридичній науці та законодавстві	11
1.2. Поняття та сутність представництва прокуратурою інтересів дітей в суді.....	22
1.3. Правовий статус прокурора як представника інтересів дітей в суді.	44
РОЗДІЛ 2 ПІДСТАВИ ТА ФОРМИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В СУДІ	70
2.1. Підстави представництва прокуратурою інтересів дітей в суді	70
2.2. Форми представництва прокуратурою інтересів дітей в суді.....	86
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ	131
3.1. Тенденції та перспективи розвитку інституту представництва в суді інтересів дітей, що не є громадянами України	131
3.2. Перспективи запровадження інституту представництва прокуратурою інтересів дітей в системі ювенальної юстиції	144
ВИСНОВКИ.....	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	165

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах євроінтеграційних процесів в Україні, важливим є визначення місця та ролі прокуратри України серед органів державної влади, визначення її основних функцій, завдань та мети їх реалізації. Саме цим і обумовлена необхідність проведення наукових досліджень у сфері її організації та функціонування, визначення місця прокуратури в державному механізмі, її функцій та повноважень, перспектив вдосконалення законодавства про прокуратуру. Однією із конституційних функцій прокуратури є представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом (ст. 121 Конституції України). Її реалізація є запорукою існування ефективного та дієвого механізму здійснення та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. У зв'язку зі здійсненням прокурором представницьких функцій в суді виникає не лише ціла низка теоретичних проблем, які залишаються не вирішеними в юридичній науці, але й ряд питань щодо практики застосування чинного законодавства у цій сфері. Особливо гостро це питання стосується інтересів дітей, які в силу відсутності повної дієздатності не можуть самостійно здійснювати та захищати свої права та охоронювані законом інтереси. Більше того, Україна, визначивши пріоритети захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не у повній мірі на законодавчому рівні вирішила це питання. А відтак, прокурор може реалізовувати це завдання, в тому числі і на рівні інституту представництва інтересів дітей в суді.

Значної уваги питанням представництва прокурором інтересів громадянина або держави в суді приділяли у своїх працях: М.М. Бородіна, С.В. Васильєва, К.І. Годуєвої, Ю.М. Грошевого, К.В. Гусарова, В.В. Долежана, В.В. Комарова, М.В. Косюти, Д.Д. Луспеника, І.Є. Марочкіна, О.Р. Михайленко, В.Т. Нора, Г.В. Попова, М.В. Руденка, В.Й. Сапункова, О.Р. Севру, Є.А. Суботіна, В.І. Тертишнікова, Д.М. Чечота, М.Й. Штефана

тощо. Проте, питанням представництва прокуратурою інтересів дітей в юридичній науці до цього часу не приділялось особливої уваги, що зумовлює необхідність у комплексному науковому дослідженні окресленої проблематики на рівні дисертаційного дослідження в рамках спеціальності 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура.

Враховуючи зазначене вище, обрана тема дослідження є актуальною як з точки зору наукового вдосконалення доктринальних положень, так і з точки вироблення рекомендацій до вдосконалення чинного законодавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в контексті реалізації Плану заходів із виконання обов'язків і зобов'язань, що випливають з її членства в Раді Європи, затвердженого Указом Президента України від 12 січня 2011 року № 24/2011, та узгоджується з Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2011-2015 роки, затвердженими постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 року № 14-10.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є виявлення, постановка та розв'язання теоретико-прикладних проблем представництва прокуратурою інтересів дитини в цивільному судочинстві, визначення шляхів удосконалення та підвищення ефективності представництва прокурором інтересів дітей та внесення науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення чинного законодавства, відомчих нормативно-правових актів та практики їх застосування. Реалізація поставленої мети зумовила необхідність таких задач:

- дослідити виникнення та розвиток інституту представництва прокуратурою інтересів дітей в юридичній науці та законодавстві;
- визначити поняття та з'ясувати сутність представництва прокуратурою інтересів дітей в суді;
- охарактеризувати правовий статус прокурора як представника інтересів дітей в суді;

- сформулювати підстави представництва прокуратурою інтересів дітей в суді;
- дослідити форми представництва прокуратурою інтересів дітей в суді;
- визначити перспективи розвитку інституту представництва прокуратурою інтересів дітей в Україні.
- розробити конкретні пропозиції та рекомендації з питань удосконалення юридичної науки, чинного законодавства та практики його застосування.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають при здійсненні прокурором представництва інтересів дітей суді.

Предметом дослідження є представництво прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань дослідження в процесі роботи над дисертацією використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. В розділі 1, при написанні підрозділу 1.1., використання історико-правового методу дослідження дозволило визначити основні етапи становлення і розвитку представництва прокуратурою інтересів дітей. Порівняльно-правовий (компаративістський) метод застосовувався при аналізі вітчизняного та зарубіжного законодавства, наукової літератури та сприяв виявленню аналогічних правових конструкцій інституту представництва прокурором інтересів дітей в цивільному судочинстві інших країн. В підрозділах 1.2., 2.1., 2.2., методи індукції та дедукції дозволили виокремити загальні та відмінні ознаки (елементи), притаманні окремим особливостям представництва. Системний метод надав можливість дослідити систему представництва прокуратурою інтересів дітей. За допомогою догматичного методу проаналізовано зміст норм чинного вітчизняного та зарубіжного законодавств, виявлено їх колізії і прогалини. При написанні розділу 3, теоретико-прогностичний метод дав можливість запропонувати

перспективну модель досліджуваного інституту. В підрозділі 3.1., формально-логічний метод використано як універсальний спосіб аргументації наукових висновків та пропозицій з удосконалення законодавства.

Нормативно-правову основу дослідження становлять Конституція та закони України, міжнародні нормативно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, рішення Конституційного Суду України, накази Генерального прокурора України, акти цивільного законодавства України та зарубіжних держав, що стосуються правовідносин, які виникають при здійсненні прокурором представництва інтересів дітей в суді. **Емпіричну основу дослідження** становлять статистичні та аналітичні матеріали, узагальнення практики здійснення представництва прокуратурою інтересів дітей, відповідні рішення і ухвали, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших досліджень в якому вперше здійснено комплексну всебічну розробку інституту представництва прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві та визначено перспективи його розвитку в Україні. Автором сформульовано низку положень, висновків і пропозицій, нових у концептуальному плані і важливих для юридичної практики. Зокрема,

вперше:

– сформульовано поняття представництва прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві, під яким слід розуміти діяльність прокурора, зумовлена сукупністю загальних та спеціальних його прав та обов'язків, визначених законом, які визначають міру його належної, можливої та обов'язкової поведінки під час здійснення представництва інтересів дітей в цивільному судочинстві, що спрямована на захист законних інтересів дітей та реалізація якої повинна гарантувати неухильне дотримання прав дітей як суб'єктів цивільних правовідносин;

– доведено необхідність визначення прокурора, як повноправного суб'єкта системи ювенальної юстиції при здійсненні ним представництва інтересів дітей в цивільному судочинстві, а саме при створенні та функціонуванні системи ювенальної юстиції в Україні, яка є необхідним елементом української правової дійсності в силу міжнародних зобов'язань України та бажанням стати повноцінним членом Європейського Союзу та Європейського правового простору;

– доведено необхідність обов'язкової участі прокурора у розгляді справ про скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним про позбавлення батьківських прав, про відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав, про визнання шлюбу недійсним, якщо захисту потребують права та інтереси дитини;

удосконалено:

– вчення про статус прокурора як представника інтересів дітей в суді: по-перше, представництво прокурором інтересів дітей в цивільному судочинстві можливе у будь-якій справі й на всіх стадіях, починаючи з її порушення, тобто у випадках, визначених законом; по-друге, представник у справі діє в межах наданих йому повноважень; по-третє, прокурор здійснює представництво інтересів дітей в цивільному судочинстві від свого імені, тому жодних доручень на ведення справи йому не потрібно; по-четверте, прокурор зобов'язаний представляти інтереси дітей в цивільному судочинстві лише за наявності підстав, зазначених у законі, а саме якщо законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси дитини, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Особливість прокурора як представника дитини в цивільному судочинстві полягає не в праві, а в обов'язку представництва;

– пропозиції щодо основних напрямів діяльності прокурора при здійсненні представництва інтересів дітей: захист порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів дітей, що закріплені в Конституції

України, міжнародних договорах, конвенціях і деклараціях, які ратифіковані у встановленому порядку та законах України, які неспроможні з будь-яких обставин самотійно його здійснити або реалізувати свої повноваження під час судового розгляду; сприяння судовим органам у здійсненні належного захисту прав дітей шляхом ухвалення законних та обґрунтованих рішень; своєчасне вжиття заходів прокурорського реагування у разі виявлення порушень прав, свобод та інтересів дітей;

дістали подальший розвиток:

– підходи щодо віднесення прокурора при здійсненні функції представництва інтересів дітей в цивільному судочинстві до суб'єктів, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб;

– положення щодо необхідності законодавчого закріплення дефініції поняття «неспроможність самотійно захищати свої права» та критеріїв її визначення для того, щоб на практиці певним чином уникати суперечок з цього приводу при здійсненні представництва в порядку ч.3 ст.128 КПК України;

– форми представництва прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві до яких слід відносити: досудове врегулювання спору, звернення до суду з позовом про захист порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів дітей; участь у розгляді справ судами (як у випадку безпосереднього звернення прокурора з позовом, так і вступ у справу за власною ініціативою чи залучення його до справи за ініціативою суду); ініціювання та участь у перегляді незаконних судових рішень, що стосуються інтересів дітей; захист прав дітей під час виконання судових рішень.

Практичне значення одержаних результатів, полягає в тому, що положення та висновки дослідження впроваджено і може бути використано: у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження

теоретичних і практичних проблем діяльності прокурора при здійсненні представництва інтересів дітей в цивільному судочинстві, у навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Прокуратура України», «Цивільне процесуальне право України», «Сімейне право» та «Судові та правоохоронні органи» (акти про впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету та юридичного факультету Хмельницького університету управління та права додаються), правотворчості – для вдосконалення нормативно-правового регулювання в сфері представництва прокуратурою інтересів дітей в суді (довідка народного депутата України І.М. Єремєєва про впровадження результатів дисертаційного дослідження).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, усі положення і висновки якого розроблені автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Одержані здобувачем у процесі дослідження висновки, узагальнення і пропозиції оприлюднені на 6 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах: VIII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання реформування правової системи України» (м.Луцьк, 17-19 червня 2011 р.); Науково-практична конференція «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 6-7 квітня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (м. Харків, 12-13 квітня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція студентів та аспірантів «Молода наука Волині: пріоритетти та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 14-15 травня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м.Одеса, 19-20 жовтня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Головні напрями систематизації та вдосконалення

законодавства України» (м. Київ, 20-21 жовтня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Стан та перспективи розвитку юридичної науки» (м.Дніпропетровськ, 31 серпня 2013 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки, рекомендації і пропозиції, сформульовані у дисертації, знайшли відображення у 12 наукових публікаціях, 6 з яких містяться у фахових наукових виданнях України, 1 – у закордонному виданні, 6 тез та виступів на науково-практичних конференціях.

Структура роботи визначена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел **Загальний обсяг** роботи складає 198 сторінки. Кількість використаних джерел – 271 найменування.

РОЗДІЛ 1
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРЕДСТАВНИЦТВА
ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В СУДІ

**1.1. Виникнення та розвиток інституту представництва прокуратурою
інтересів дітей в юридичній науці та законодавстві**

Питання представництва прокуратурою інтересів громадян завжди було актуальним у юридичній науці та правозастосуванні. Законодавче закріплення цієї функції викликало велику зацікавленість з боку вчених і започаткувало активне обговорення пов'язаних з цим проблем.

Конституція України проголосила права і свободи людини та громадянина найвищою соціальною цінністю, без якої неможливе існування та розвиток особистості. Але у будь-якій державі світу не достатньо наділити суб'єктів правами, важливо на нормативному рівні і в судовій практиці закласти ефективні механізми та принципи реалізації цих прав. Особливо це стосується прав дітей, які в силу свого віку не в змозі ефективно їх здійснювати. Н.І. Мірошнікова у своїх працях неодноразово наголошує на тому, що цінність будь-якого суб'єктивного права полягає не просто в його наявності, а можливості здійснення цього суб'єктивного права [121, с. 1].

Проблема забезпечення прав дитини має глибокі історичні корені. І.С. Кон вказав, що ставлення до дитини як до соціального суб'єкта з власними поглядами та міркуваннями сформувалося лише впродовж останніх століть [89, с. 216-217]. До цього дитина вважалася «нижчим створінням», повністю залежним від дорослих. На думку вчених, права дитини – це окреслені, установлені принципи, положення, закони, які регулюють її життєдіяльність у суспільстві. Така складна, багаторівнева проблема, як права дитини, може розглядатися й розв'язуватися в різних контекстах, зокрема, в юридичному, що, насамперед, передбачає

закріплення певними законами та політико-правовими деклараціями правил, норм, стандартів і вимог до організації життєдіяльності дитини в державі.¹

Розвитку інституту представництва інтересів громадян присвячені окремі праці М. Абрамова, М.М. Бородіна, С.В. Васильєва, Л.М. Давиденка, В.В. Долежана, Ю.М. Грошевого, В.В. Комарова, М.В. Косюти, О.Р. Михайленка, М.І. Мичка, М.М. Міхєєнка, М.М. Руденка, Н.В. Руденка, В.Й. Сапункова, Є.А. Суботіна та інших вчених. Але тенденції наукового та законодавчого закріплення діяльності прокурора як представника інтересів дітей в суді є малодослідженими. Тому необхідно виокремити особливості розвитку інституту представництва прокуратурою дітей в суді.

Досліджуючи питання історії представництва в судовому процесі, в якому тривалий час забезпечувалися й публічні суб'єктивні права, С.А. Халатов відзначає наступне: «Радянська держава не бажала розлучатися з функціями управління суспільством.»² У зв'язку з цим Цивільний процесуальний кодекс УСРР, що був прийнятий 30 липня і набув чинності з 1 жовтня 1924 року, визначив суд активним, ініціативним та самодіяльним суб'єктом процесу. З того часу значні повноваження в цивільному процесі отримує й прокурор.

Цивільний процесуальний кодекс України (в редакції від 18 липня 1963 року) відводив прокурору значну роль у судовому процесі (статті 118-120). Він мав право: звертатися з позовом; вступати в будь-яку цивільну справу незалежно від стадії процесу й давати висновки; витребувати справу із суду й опротестувувати в касаційному порядку або в порядку нагляду судові рішення, ухвали, постанови; подавати суду заяви про

¹ Права дитини: від витоків до сьогодення: Зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів: Метод. видання. – К.: Либідь, 2002. – С. 11-12.

² Халатов С.А. Представительство в гражданском и арбитражном процессе / С.А. Халатов. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 208 с.

перегляд за нововиявленими обставинами рішень, ухвал та постанов; здійснювати нагляд за законністю виконання судових рішень.

Розвиток представництва в судочинстві органами державної влади досліджувався В.Ю. Кулаковою, яка зазначала наступне: «Політичне панування нового ладу проявилось у специфічній організації соціалістичної економіки, основу якої складала не приватна, а державна власність. Щоб не допустити розвитку капіталістичних відносин, законодавчим шляхом встановлювалися межі «буржуазного права», забезпечувався пріоритет держави перед приватною сферою. Держава могла втручатися у відносини, що виходили за межі «державного капіталізму», вступати в суперечку з публічними інтересами. В галузі судового процесу це отримало відображення в діяльності суб'єктів, що зверталися до суду для захисту від свого імені чужих прав у справах про визнання недійсними угод, що суперечили інтересам держави, про вилучення безгосподарних споруд та ін. Політико-економічна причина тісно перепліталася із соціальною. Залишивши позицію стороннього спостерігача, держава почала активно надавати юридичну допомогу тим громадянам, які в силу малограмотності або інших поважних причин не могли захищати свої права самостійно. При цьому охорона прав неповнолітніх, червоноармійців, членів їх сімей, наукових співробітників та інших категорій громадян, мала на меті захист інтересів не тільки цих конкретно осіб, а й загалом суспільства, держави».¹

Початком пострадянського періоду розвитку інституту прокуратури в Україні є прийняття Верховною Радою УРСР 24 серпня 1991 р. Декларації про державний суверенітет України, а також прийняття Верховною Радою України 5 листопада 1991 р. Закону України «Про прокуратуру України». Вказана подія знаменна передусім тим, що з нею безпосередньо пов'язане повернення інституту прокуратури до системи державної влади України.

¹ Кулакова В.Ю. Участие в гражданском процессе государственных органов и органов местного самоуправления : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / МГЮА / В.Ю. Кулакова. – Москва, 2001. – С. 10-11.

Відповідно до чинного законодавства систему органів прокуратури України очолює Генеральний прокурор України. Прокуратура незалежної України, виділившись з прокурорської системи СРСР, успадкувала від неї багато специфічних рис, однією з яких є багатофункціональність. Закон про прокуратуру України від 5 листопада 1991 р. покладав на прокуратуру: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Іншою рисою прокуратури України, успадкованою нею від прокуратури СРСР, є змішаний тип даного інституту. У літературі зазначалося, що прокуратура України має багато функцій. Але якщо їх укрупнити і виділити головні, то їх виявиться тільки дві: функція нагляду за дотриманням законів і функція кримінального переслідування осіб, що здійснили злочин.¹ Даний висновок означає, що прокуратура України згідно із Законом про прокуратуру України від 5 листопада 1991 р. є органом наглядово-обвинувального типу з елементами організаційно-управлінської діяльності в сфері боротьби із злочинністю. Аналогічно Закону про прокуратуру СРСР, в Законі про прокуратуру України від 5 листопада 1991 р. зазначалося, що органи прокуратури України складають єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України, з підкоренням нижчестоящих прокурорів вищестоящим; здійснюють свої повноваження на основі дотримання Конституції України і діючих на території республіки законів, незалежно від яких би то не було органів державної влади, посадових осіб, а також рішень громадських об'єднань або їх органів (ст. 6).

¹ Давыденко Л.М. Цель, задачи и функции прокуратуры // Закон Украины «О прокуратуре»: теория и практика его применения. –Х., 1992. – С. 13.

Втілюючи в життя принципи незалежності суддів, Верховна Рада України 15 грудня 1992 р. внесла зміни до ст. 13 ЦПК і скасувала прокурорський нагляд у цивільному судочинстві. Відповідно до цих змін прокурор бере участь у розгляді цивільних справ за його заявами про захист інтересів держави або прав і законних інтересів громадян, які за станом здоров'я або з інших поважних причин не можуть захистити свої права.

Судово-правова реформа 90-х років в Україні та прийняття Конституції України 1996 року істотно змінили правове положення та роль прокурора в судовому процесі.

28 червня 1996 р. було прийнято нову Конституцію України, яка закріпила пріоритет прав людини, зафіксувала як принцип те, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом, а кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55). Конституція визначила основні принципи формування судової системи і правосуддя. Так, згідно зі ст. 124 Основного Закону України правосуддя здійснюється винятково судами. Стаття 125 Конституції передбачила апеляцію, яка не була відома процесуальному законодавству. Як основні принципи судочинства закріплено принципи законності, рівності всіх учасників процесу перед законом і судом, змагальності, гласності та ін. (ст. 126).

Основний Закон України заклав також базисні положення для вирішення питання про участь прокурора в цивільному процесі. Поряд з іншими функціями на прокуратуру було покладене представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом (п. 2 ст. 121). За конституційно-правовим статусом прокуратура України відтепер становить єдину систему, на яку покладається представництво інтересів громадянина в суді у випадках, визначених законом.

Конституцією України (статті 121-123)¹ визначено, що прокуратура є організаційно самостійним державно-правовим інститутом влади, який не належить до жодної з її гілок. Представляючи в суді інтереси дітей, прокурор реалізує виключно конституційні положення, відповідно до яких держава зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод громадян.

Відразу після прийняття Основного Закону виникло питання щодо правових підстав представництва, в тому числі і дітей. На думку Н. Абрамова, «викликає заперечення вказівка у ч. 2 ст. 121 Конституції на те, що прокурор виконує передбачений в ній обов'язок у випадках, передбачених законом. Немає потреби доводити, що всі такі випадки передбачити неможливо... Це питання може і повинен вирішувати сам прокурор, виходячи з важливості порушеного права і можливості потерпілої особи захищати це право».² Таке висловлювання носило надто категоричний характер, оскільки, раз в Конституції встановлено, що приводи для прокурорсько-судового представництва повинні визначатись законом, значить так і має бути. Інша справа, в якому законі і як саме. Зараз правовими джерелами представництва є : а) окремі закони, які відносяться до різних галузей законодавства;³ б) процесуальне законодавство; в) ст.23 Закону України «Про прокуратуру»⁴. На думку М.І. Мичка «... немає ніяких підстав з недовір'ям і тим більше з підозрою ставитись до того, що представники теорії прокурорського нагляду у більшості своїй пропонують поширювально тлумачити приводи і підстави для прокурорського представництва в суді. Продиктовано це аж ніяк не міркуваннями відомчого характеру, а бажанням максимально краще

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – 1996. – № 30 – С. 141.

² Абрамов Н. О прокуратуре: общий надзор и предъявление исков в судах / Н. Абрамов // Государственное право. – 1998. – № 4. – С. 4.

³ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – С. 377; Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – С. 283.

⁴ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Офіційний вісник України від 07.11.2014 — 2014 р., № 87, стор. 9, стаття 2471

використати правозахисний потенціал прокуратури в інтересах громадян і держави».¹

Право прокурора на звернення до суду загальної юрисдикції та вступ у відповідну справу чітко обмежене представництвом певної категорії громадян, до однієї з яких і відносяться діти, які в силу відсутності повної дієздатності не можуть належним чином самостійно захистити свої права в суді. Приводом для представництва прокурора в суді є саме звернення у прокуратуру фізичних осіб, тобто рішення самої особи про необхідність її захисту прокуратурою, при цьому така правова допомога надається громадянам безоплатно, тобто за рахунок держави, і спрямована на захист конституційних прав найменш захищених верств населення.² Не варто також забувати про те, що прокурор може сам звертатися до суду за захистом громадян (в т.ч. дітей), якщо того вимагають певні обставини. Крім того, в науці вже з'явилося нове родове поняття, що позначає правовий статус прокурора в зазначених правовідносинах – «функції та повноваження прокуратури у некримінальній сфері».³

21 червня 2001 р. Верховною Радою України в результаті так званої малої судової реформи були прийняті закони, які внесли зміни й доповнення до Закону України «Про судоустрій», у Цивільний процесуальний кодекс, Кримінально-процесуальний кодекс та інші нормативні акти. Зокрема, у ЦПК були внесені суттєві зміни, які викликали необхідність зміни базової ст. 98 ЦПК, а також виключення з ЦПК гл. 13 «Повноваження прокурора в процесі». Зміни щодо статусу осіб, які беруть участь у справі, призвели до зміни редакції гл. 14 ЦПК «Участь у процесі прокурора, органів державної влади, органів місцевого

¹ Мичко М.І. Функції та організаційний устрій прокуратури. Наук.видання / М.І. Мичко. – Донецьк: «Донеччина», 2001. – С. 82.

² Шемшученко Ю., Мурашин Г. Прокуратура України: Шляхи реформування в аспекті входження у Європейський правовий простір / Ю. Шемшученко, Г. Мурашин // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 4. – С. 5-10.

³ Титарчук Г. Конституційний статус прокурора: Європейська чи сучасна українська модель? / Г. Титарчук // Радник юстиції. – 2006. – № 3. – С. 27-32.

самоврядування та осіб, яким за законом надано право захищати права і свободи інших осіб». Стаття 121 ЦПК детально визначала завдання та форми участі даної групи суб'єктів цивільного процесу й, по суті, виходила з єдності завдань і форм такої участі.

Новелою є закріплення інституту представництва прокурора в Цивільному процесуальному кодексі України від 18 березня 2004 р.¹ Згідно із ч. 2 ст. 45 цього Кодексу з метою представництва інтересів громадянина або держави в суді прокурор в межах повноважень, визначених законом, звертається до суду з позовною заявою (заявою), бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення Верховним Судом України, про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. При цьому прокурор повинен надати суду документи, які підтверджують неможливість громадянина самотійно здійснювати представництво своїх інтересів. Отже, в теорії процесу з'явилося нове родове поняття (нова регламентація) «представництво прокурора».

Насамперед у ч. 1 ст. 45 ЦПК визначається така форма участі в цивільному процесі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурора, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб, як звернення останніх до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів у випадках, установлених законом.

Як бачимо, у ст. 45 ЦПК поєднані правила про участь у процесі як прокурора, так і органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, які у випадках, передбачених законом, можуть звертатися до суду із заявою на захист прав

¹ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – С. 492.

і свобод інших осіб. Проте, ст. 45 ЦПК поєднала у собі правила на участь у цивільному процесі не зовсім однорідних учасників.

Новим витком в історії представництва прокуратурою інтересів дітей в суді стало прийняття нового Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, так ст. 23 встановлено, що представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом. Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Важливе значення для ефективного застосування прокурором в судовому процесі з метою захисту прав, свобод та інтересів громадянина в суді має нормативно-методична й організаційна робота з цього приводу, що проводиться Генеральною прокуратурою України. Відмітимо детальне роз'яснення та доведення до відома працівників органів прокуратури змісту процесуальних положень, що стосуються представництва прокурором інтересів громадянина у взаємовідносинах із суб'єктами владних повноважень, зокрема судами, в наказі Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 6гн «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень»¹.

¹ Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень: Наказ Генерального прокурора України № 6 гн від 28.11.2012 року.

В цьому наказі Генеральний прокурор вказав заступникам Генерального прокурора України, прокурорам регіонів з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері, міським, районним, міжрайонним, районним у містах та прирівняним до них прокурорам, керівникам відповідних структурних підрозділів, забезпечити своєчасне, повне та обґрунтоване застосування повноважень щодо захисту інтересів громадянина або держави в суді при розгляді цивільних, адміністративних, господарських справ, а також при виконанні судових рішень у цих справах.

Основними завданнями представництва в суді слід вважати реальний захист та поновлення прав і законних інтересів громадян, які неспроможні через фізичний чи матеріальний стан, похилий вік (в порядку ч.3 ст.128 КПК України), недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність самотійно захистити свої права або реалізувати процесуальні повноваження, а також захист інтересів держави, що порушуються або можуть бути порушені внаслідок протиправних діянь фізичних і юридичних осіб, фактичне усунення порушень закону.

Спеціальним відомчим актом щодо забезпечення органами прокуратури прав і свобод неповнолітніх є наказ Генерального прокурора України № 16 гн від 06.12.2014 року « Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей».¹

У пункті 1 цього наказу встановлено, що заступникам Генерального прокурора України, прокурорам обласного рівня, керівникам структурних підрозділів апаратів, міським, районним, міжрайонним прокурорам, прокурорам з нагляду за додержанням законів у транспортній сфері основним завданням на вказаному напрямі вважати захист особистих та соціально-економічних прав дітей, гарантованих Конституцією, законами

¹ Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: Наказ Генерального прокурора України № 16 гн від 01.11.2012 року.

України, Конвенцією ООН про права дитини, іншими міжнародно-правовими актами.

Передбачено комплексне використання функцій прокуратури щодо представництва інтересів дітей та держави в суді, нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового розслідування, підтримання державного обвинувачення в суді, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи дітей, відповідно до вимог галузевих наказів Генерального прокурора України з урахуванням положень цього наказу.

Діяльність органів прокуратури скеровано пунктом 4 цього Наказу. Зокрема, пріоритетними напрямками представництва в суді інтересів дітей та держави у сфері охорони дитинства є:

- охорона життя і здоров'я дітей, їх права на освіту, відпочинок та змістовне дозвілля;
- опіка, піклування, усиновлення дітей;
- майнові та житлові права дітей, їх соціальне забезпечення;
- права неповнолітніх на працю та працевлаштування;
- попередження та захист від усіх форм насильства;
- користування та розпорядження органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування майном, землями навчальних, оздоровчих, лікувальних, а також інших закладів для дітей;
- використання бюджетних коштів, спрямованих на реалізацію програм та заходів з охорони дитинства, закупівлю відповідних товарів, робіт і послуг.

Пунктом 5 вищевказаного наказу встановлено, що при здійсненні представництва не допускати підміни органів державної влади, органів місцевого самоврядування та державного нагляду (контролю), а також інших органів, яким законом надано право захищати інтереси дітей у суді. Вживати заходів до застосування представницьких повноважень лише у випадках

неналежного виконання уповноваженими органами покладених на них обов'язків або за відсутності уповноваженого органу. Застосовувати надані законом повноваження щодо вступу за власною ініціативою в судовий розгляд цивільних, адміністративних та господарських справ, якщо цього вимагає захист прав і законних інтересів дітей.

Таким чином, не зважаючи на тривалий розвиток інститут прокурорського представництва при здійсненні судочинства не є новим і має давнє коріння. Його законодавче регулювання на сучасному етапі все ж має свої прогалини, які потребують подальшого доопрацювання. При вирішенні питання про майбутнє прокурора як представника інтересів дітей необхідно враховувати особливості сучасних правових реалій в Україні й багаторічну зарубіжну прокурорську практику з метою створення нормативно-правової бази, яка по всіх критеріях буде відповідати стандартам Європейського Союзу.

1.2. Поняття та сутність представництва прокуратурою інтересів дітей в суді

Однією із базових функцій прокуратури є представництво інтересів громадян (в т.ч. дітей) в суді з метою захисту їх прав, свобод та інтересів, гарантованих Конституцією України, законами України.

При цьому варто враховувати, що в Україні залишаються невирішеними проблеми кинутих напризволяще дітей, проблема соціального сирітства, в багатьох випадках прокуратура вимушена вживати заходів (зокрема і в порядку судового представництва дітей) щодо належного здійснення виховання та проживання дітей у сім'ях, де батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків, зловживають алкогольними напоями, не забезпечують належного догляду за дітьми, зокрема щодо надання їм медичної допомоги, повноцінного харчування,

створення належних санітарно-гігієнічних вимог тощо. Крім того, на сьогодні надзвичайно актуальною проблемою є захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки наша держава за роки незалежності не змогла на законодавчому рівні вирішити це питання. Саме органи прокуратури повинні реалізувати це завдання, в тому числі і в порядку судового захисту цієї вразливої категорії громадян України.

Наприклад: юрист школи-інтернату в Житомирській області за підробними дорученнями зняла з ощадних книжок дітей-сиріт та привласнила 108,9 тис. грн. За порушеною прокурором кримінальної справою її засуджено, завдані дітям збитки відшкодовано [51, с. 43].

Адміністрацією Макіївського професійного училища соціальної реабілітації у 26 учнів навчального закладу відібрано банківські платіжні картки «Ощадбанк». У подальшому розміщенні на них кошти, зараховані як соціальна допомога, пенсії, стипендії (близько 6-7 тис. грн. на кожну дитину), неодноразово отримувалися посадовими особами закладу без будь-якого звітування про їх використання. Директором цього закладу надано дозволи підлеглим працівникам училища на зняття коштів з особистих рахунків 74 учнів на загальну суму понад 86 тис. грн. з подальшим їх використанням не за цільовим призначенням. За вказаними фактами прокуратурами міста Макіївка Донецької області та Кіровоградської області 13.03.2014 та 03.09.2014 внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч.2 ст. 191 та ч.1 ст. 365 КК України. Досудове розслідування проводиться територіальними органами внутрішніх справ¹.

Питання представництва прокуратурою інтересів громадянина в суді завжди займало провідне місце у вітчизняній і світовій науці та на

¹ Доповідна записка про результати перевірки додержання вимог законодавства щодо проведення з неповнолітніми соціально-виховної, психологічної та педагогічної роботи у слідчих ізоляторах, виховних колоніях, загальноосвітніх школах та професійних училищах соціальної реабілітації від вересня 2014 року

практичному рівні при безпосередньому правозастосуванні. Але проблему представництва прокуратурою інтересів дітей у суді майже не вивчали. Більшість вчених-правознавців і практиків свої дослідження присвячують окремим аспектам представництва прокуратурою в рамках цивільного, кримінального та господарського процесів. Тому метою даного підрозділу є виокремлення та аналіз поняття і основних положень представництва прокуратурою інтересів дітей в суді.

Як вже згадувалось, на прокуратуру України відповідно до п. 2 ст. 121 Конституції України та ст. 2, 23, 24 Закону України «Про прокуратуру» покладено представницьку функцію в судах, а саме: представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом¹.

На думку Т.В. Корнякової, прокурорська діяльність поза кримінально-правовою сферою може охоплювати різні аспекти діяльності громадян, зокрема, відносини у сфері цивільного, трудового, сімейного, житлового, виборчого права, права соціального забезпечення, а також у сфері захисту навколишнього природного середовища. При цьому особливе значення має діяльність із захисту органами прокуратури прав соціально незахищених осіб (неповнолітніх, непрацездатних, інвалідів, пенсіонерів, потерпілих, із малим достатком громадян).²

Вивчаючи поняття представництва прокуратурою інтересів дітей необхідно перш за все з'ясувати правову природу «представництва» саме в аспекті прокурорської діяльності.

Вченими-процесуалістами іноді вживаються одночасно терміни «судове представництво» чи «представництво в суді» та «процесуальне представництво».

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – 1996. – № 30 – С. 141; Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Офіційний вісник України від 07.11.2014 — 2014 р., № 87, стор. 9, стаття 2471.

² Корнякова Т.В. Питання діяльності прокуратури поза межами кримінально-правової сфери / Т.В. Корнякова // Вісник прокуратури. – 2009. – № 12(102). – С. 4.

У юридичній літературі вперше визначення поняття «процесуального представництва» з'явилося у середині ХІХ століття. Так, А.М. Пальховський визначав: «право представительства на суд есть власть, приобретаемая посредством юридического акта (доверенности), или посредством словесного заявления на суд, внесенного в протокол, представлять лицо тяжущегося, при чемъ все действия представителя (поверенного), совершения в пределах данной доверенности, почитаются обязательными для представляемого (доверителя)».¹

Е.В. Васьковський під судовим представництвом розумів «такое юридическое отношение между тяжущимся и другим лицом (представителемъ, уполномоченнымъ), въ силу которого это лицо осуществляет принадлежащая тяжущемуся права, а юридические последствия его действий падаютъ непосредственно на самого тяжущегося».²

На сьогодні в теорії процесу склалося два основні підходи до визначення процесуального представництва. Одні автори, наприклад, Л.М. Давиденко, визначають процесуальне представництво як правовідношення, в силу якого одна особа здійснює процесуальні дії в межах своїх повноважень від імені та в інтересах іншої особи. Інші вчені (М.Й. Штефан, С.С. Бичкова) процесуальне представництво визначають як вчинення однією особою в межах наданих їй повноважень процесуальних дій (або її процесуальну діяльність) від імені та в інтересах іншої особи.

Поняття «представництво» за Великим тлумачним словником сучасної української мови – це здійснення певних юридичних дій однією особою від імені іншої чи інших, виконання обов'язків або володіння правами представника установи, організації, що представляє чийсь інтереси.³

¹ Пальховський А.М. О правъ представительства на судъ. – М.: Тип. Ф.Югансонъ, 1876. – 255 с.

² Васьковський Е.В. Учебник гражданского процесса.–М.: Изд. Бр. Башмаковых, 1914. – 571 с.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь, ВТФ «Перун», 2003. – С. 695.

Професор М.Й Штефан розглядає представництво як процесуальну діяльність особи (представника, повіреного), спрямовану на захист суб'єктивних прав та захищених законом інтересів іншої особи, яка бере участь у справі, державних і громадських інтересів, а також сприяння судові у всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванні обставин справи та постановленні законного й обґрунтованого рішення.¹

На думку науковця С.С. Бичкової, представництво – це процесуальна діяльність особи (представника) у межах наданих їй повноважень, спрямованих на захист суб'єктивних прав, свобод та інтересів іншої особи, яка бере участь у справі, від імені та в інтересах останньої.²

Л.М. Давиденко зазначив, що таке представництво належить розуміти як «діяльність прокурора, поєднану з його участю в судовому розгляді цивільних, господарських справ і справ про адміністративні правопорушення з метою захисту прав і законних інтересів окремої особи, громадян, держави, а також підготовкою й направленням до суду заяв та інших матеріалів, застосуванням інших дій щодо відновлення порушеного права окремої особи, громадян, держави».³ Представницьку функцію прокурора своєрідно визначає і професор М.В. Косюта, розуміючи під цим захист від неправомірних посягань щодо найважливіших соціальних цінностей, закріплених у Конституції та інших актах законодавства.⁴

В радянський період переважало визначення процесуального, відмінного від цивільно-правового, представництва як певної сукупності процесуальних дій, особливого роду діяльності. Подібні його дефініції пропонувалися А.О. Добровольським,⁵ О.Ф. Козловим¹ та рядом інших

¹ Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М.Й. Штефан. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – С. 154.

² Бичкова С.С. Цивільне процесуальне право України: Навч. посіб. / С.С. Бичкова. – К.: Атіка, 2006. – С. 62.

³ Давиденко Л.М. Функції прокуратури України згідно з новою Конституцією України / Л.М. Давиденко // Право України. – 1997. – № 6. – С. 43-44.

⁴ Косюта М.В. Прокуратура України: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / М.В. Косюта. – К.: Знання, 2010. – С. 135.

⁵ Советский гражданский процесс: Учебник / Под ред. проф. А.А. Добровольского и А.Ф. Клейнмана. – М: Изд-во МГУ, 1970. – С. 61.

науковців. В сучасній українській науці процесуального права даного роду погляду до проблеми дотримувався І.А. Павлуник, який зазначав, що процесуальним представництвом є вчинення в цивільному процесі однією особою (представником) в межах наданих повноважень юридичних дій від імені іншої особи з метою захисту її прав та законних інтересів та/або реалізації її процесуальних прав і обов'язків.²

Не можна заперечувати допустимості розгляду судового представництва, в тому числі прокурором інтересів держави й громадянина в судочинстві, як певної процесуальної діяльності, системи дій. Такий підхід передбачає аналіз судового процесу з точки зору його динаміки, що в аспекті питань, які досліджуються, дозволяє усвідомлювати прокурора активним учасником забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадянина сфері в судочинства. Разом з тим, «діяльний» підхід до розуміння представництва в суді у певній мірі є обмеженим, не повністю розкриває сутність цього процесуального явища.

Погоджуємося із С.А. Халатовим, який зауважує, що «визначення представництва як системи процесуальних дій, по-перше, є достатньо механістичним, характеризує лише його зовнішні прояви, не розкриває внутрішніх особливостей як інституту права. По-друге, такий підхід залишає поза увагою наявність та зміст правовідносин, які складаються між представником і особою, чії інтереси захищаються, а також між представником і судом. І, по-третє, поняття представництва як системи процесуальних дій не враховує суспільних відносин, які безпосередньо не пов'язані з участю в судовому процесі, але регулюються нормами інституту судового представництва, зокрема пов'язаних з визначенням підстав (уповноваження, доручення) та суб'єктів представництва (осіб, які

¹ Козлов А.Ф. Представительство в суде // Советский гражданский процесс / Под ред. К.И. Комиссарова, В.М. Семенова. – М: Юрид. лит., 1988. – С. 116.

² Павлуник І.А. Представництво в цивільному процесі України: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – С. 3.

можуть бути представниками і тими, чії інтереси представляються) тощо».¹

Отже, потребам змістовного та повного розкриття сутності діяльності прокурора з представництва в судочинстві інтересів громадянина більш відповідає підхід до судового представництва як до певної системи правовідносин. Такий висновок відповідає поглядам до розуміння процесуального представництва, які переважають в сучасній вітчизняній юридичній науці. Так, професор Б.М. Юрков під судовим представництвом має на увазі правовідносини, в силу яких одна особа – представник – здійснює в суді процесуальні дії від імені та в інтересах іншої особи з метою надання юридичної допомоги при розгляді судової справи.² А. Жук визначає процесуальне представництво як юридичні відносини, в яких представник виконує на підставі повноважень, наданих йому законом або дорученням, процесуальні дії в судовому процесі з метою захисту прав та законних інтересів особи, від імені якої він виступає і яку представляє.³

Офіційне доктринальне розуміння прокурорського представництва також виходить з того, що воно є певною системою правовідносин. Зокрема в п. 6 мотивувальної частини Рішення КСУ від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99 (справа про представництво прокуратурою інтересів держави в арбітражному суді) Конституційний Суд України дійшов висновку, що представництво прокуратурою інтересів держави в господарському процесі є правовідносинами, в яких одна особа (представник) на підставі певних повноважень виступає від імені іншої особи (довірителя) і виконує процесуальні дії в суді в її інтересах, набуваючи (змінюючи, припиняючи) для неї права та обов'язки.

¹ Халатов С.А. Представительство в гражданском и арбитражном процессе. – М.: Норма, 2002. – С. 60.

² Юрков Б.М. Представительство в суді // Цивільне процесуальне право України / За ред. В.В. Комарова. – Х.: Основа, 1992. – С. 109.

³ Жук А. Договор поручения в процессе // Юридическая практика. – 2006. – №16 (434). – С. 9.

Важливого наукового та прикладного значення набула проблема правової природи представницької функції прокуратури. Деякі фахівці розуміють представництво прокурором інтересів громадянина або держави як один із видів представництва в суді¹. При чому С. Фурса знаходить місце прокурора-представника серед законних представників, до такого ж висновку приходять і О. Задніпровський².

Із цього приводу Конституційний Суд України³ указує, що представництво прокуратурою України інтересів держави в суді є одним із видів представництва в суді, і в той же час відрізняється від інших видів представництва рядом специфічних ознак: складом представників і колом суб'єктів, інтереси яких вони представляють, а також об'ємом їх повноважень, формами їх реалізації.

Представництво прокуратурою інтересів дітей в суді є однією із функцій діяльності прокуратури. В наукових джерелах немає єдиного підходу до визначення поняття «функція прокуратури». В етимологічному розумінні функція визначається як «робота кого, чого-небудь, коло діяльності когось, чогось, обов'язок, повинність, місія».⁴ В літературі з державного управління функціями вважають завдання, задля яких політична влада запроваджує відповідні управлінські служби⁵ або спеціалізований вид управлінської діяльності, який пов'язаний з певною метою – запланованим результатом.⁶

¹ Фурса С. Теоретичні аспекти правового та процесуального становища прокурора в цивільному судочинстві // Право України. – 1998. – № 12. – С. 68; [61] Головченко В. Критерии интересов государства должны определяться законом // Юридическая практика. – 1999. - № 14. – С. 12.

² Фурса С. Теоретичні аспекти правового та процесуального становища прокурора в цивільному судочинстві // Право України. – 1998. – № 12. – С. 68, 70; [112] Задніпровський А. Права прокурора в світлі нової Конституції України // Право України. – 1997. - №1. – С.73.

³ П. 6 мотивувальної частини рішення КСУ від 08.04.1999 р. № 3-рп/99, винесеного за справою № 1-1/99 за конституційними уявленнями Вищого арбітражного суду України і Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді).

⁴ Новий тлумачний словник Української мови. – Т.4. – К.: Аконіт, 1999. – С. 707.

⁵ Б.Гурне, Державне управління: Пер. з франц. – К.:Основи, 1991. – С. 62.

⁶ Малиновський В. Державне управління. Навч. пос. – Луцьк: Вежа, 2000. – С. 150.

Визначення поняття функцій стосовно прокурорської системи ускладнюється тим, що в законодавстві про прокуратуру цей термін чередувався з іншими. Так, в Конституції СРСР 1936 року зазначалось, що «органи прокуратури здійснюють свої функції незалежно від будь-яких місцевих органів». Проте, натомість в Положенні про прокурорський нагляд в СРСР 1955 року¹ було використано і інший термін – шляхи реалізації прокурорами покладених на них завдань. У Конституції СРСР 1977 року замість функцій використовувався термін «повноваження» (ст.168), а в Законі «Про прокуратуру СРСР» 1979 року йшлося про основні напрямки діяльності прокуратури (ст.3). При цьому використовувались різні підстави їх класифікації: за органами, в діяльності яких здійснювався прокурорський нагляд (нагляд за виконанням законів органами дізнання і попереднього слідства) або за характером порушень закону (боротьба з порушеннями законів про охорону соціалістичної власності і іншими порушеннями законів у сфері народного господарства). Автори науково-практичного коментаря до Закону України «Про прокуратуру» вважають, що функція прокуратури – це «її призначення, роль, виконувана відповідно до потреб суспільства».² Російський дослідник В.Рябцев у 1983 році розглядав функцію як «окремий вид врегульованої законом діяльності органів прокуратури в певній сфері правових відносин, що характеризується відносною самостійністю безпосередніх цілей, специфікою повноважень, форм, методів і правових засобів реалізації, спрямованих в кінцевому підсумку на виконання єдиних завдань прокуратури по здійсненню законності ...»³ Згодом він модернізував це визначення і розглядає як функцію прокуратури «вид її діяльності, який визначається соціальним призначенням прокуратури, її

¹ Відомості Верховної Ради СРСР. –1955. – №19 – С.288.

² Закон України «Про прокуратуру». Наук.-практ.коментар. / Д.М.Бакаєв, Ю.М.Грошевий, В.В.Долежан та ін. ІПК Генер. прокуратури України) Харків: Рита, 1993. – С 18.

³ Рябцев В.П. Понятие и виды функций прокуратуры // Проблемы борьбы с преступностью.- М.: 1983.-Вып.39.-С. 50-51.

завданнями, характеризується певним предметом відання, спрямований на вирішення відповідного завдання і вимагає для свого здійснення використання властивої йому спеціальної компетенції, повноважень і правових засобів реалізації».¹ П.Шумський вважає функцією прокуратури «таку частину діяльності її органів, яка характеризується предметом відання, спрямована на вирішення відповідного завдання і здійснюється за допомогою властивої їй компетенції».² В.Г.Мелкумов ототожнив функцію прокуратури з соціальним призначенням її діяльності.³ На думку А.Протопопова, це «визначена потребами держави специфічна правова діяльність, основу якої складає нагляд за додержанням законів...».⁴ В.В. Клочков стверджував, що функції прокуратури це «взаємопов'язані з функціями держави і права основні напрямки діяльності прокуратури, які визначаються її цілями і завданнями, виражають сутність і соціальне призначення прокуратури певного типу і здійснюються з використанням специфічних для кожного виду діяльності встановлених законодавчих засобів».⁵ При цьому, опонуючи В.Рябцеву, В.Клочков вважав, що останній необгрунтовано ототожнив функцію з діяльністю прокуратури.⁶

Судячи з характеру дискусії, можна зробити висновок про наявність між окремими авторами незгод з приводу того, чи є функція «видом», чи «напрямом» діяльності прокуратури, хоча В.Савицький їх ототожнював, виходячи з розуміння функції як «певного напрямку, виду діяльності».⁷ Суперечливу позицію в цьому питанні зайняв М.Мичко. З одного боку він

¹ Рябцев В.П. Концептуальные проблемы организации и функционирования прокуратуры. Научн.из-е. -М.: НИИ при Ген. прокуратуре Рос.Федерации, 1991.- С. 24.

² Шумський П.В. Прокуратура України: Монографія: К.: Вентурі, 1998.- С. 35.

³ Мелкумов В.Г. Функции советской прокуратуры// Советское государство и право.-1980.-№11.-С.113-117.

⁴ Протопопов А.Л. Функции прокуратуры// Правоведение.-1990.-№6.-С.173.

⁵ Клочков В.В. Функции прокуратуры: понятие, соотношение с деятельностью, классификация// Прокуратура, законность, государственный контроль: Сб.научн.трудов.-М.:Манускрипт, 1995.-С. 6

⁶ Клочков В.В. Функции прокуратуры: понятие, соотношение с деятельностью, классификация// Прокуратура, законность, государственный контроль: Сб.научн.трудов.-М.:Манускрипт, 1995.-С. 12

⁷ Савицький В.М. Очерки теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве.-М.:Наука, 1975.- С. 28-29.

так само, як В.Клочков, виступає проти ототожнення функції і виду діяльності,¹ а з іншого – погоджується з визначенням, яке дали російські дослідники і яке зводиться до того, що функція прокуратури - це «вид діяльності її, який обумовлюється соціальним призначенням прокуратури, характеризується визначеним предметом провадження, спрямованістю на розв'язання відповідних завдань і здійснюється в межах властивої йому компетенції».²

Функцію прокуратури справді не можна ототожнювати з її діяльністю, яка є «об'єктивно обумовлений потребами держави і суспільства процес впливу прокуратури у межах її компетенції з використанням передбачених законом засобів на учасників правових відносин з метою забезпечення законності».³ Слово «напрямок» або «напрямок» в українській мові розуміється як «шлях діяльності, розвитку кого, чого-небудь, спрямованість якоїсь дії, явища; керунок, курс, спрямування».⁴ До того ж поняття «напрямок» є вужчим від «функції», оскільки вона відображає не лише власне напрямок, але й характер діяльності прокуратури.⁵

На відміну від функцій держави в цілому, які справді можна розглядати як напрямки, а не види її діяльності,⁶ функції прокуратури наповнюють реальним змістом таку державну функцію, як охорона правопорядку. Тому неточно, як це зробив С. Новиков визначати функцію прокуратури стосовно здійснюваного нею нагляду як «спеціальну функцію держави».⁷

¹ Мичко М.І. Функції та організаційний устрій прокуратури. Наук.видання.- Донецьк: «Донеччина», 2001.- С. 16.

² Мичко М.І. Функції та організаційний устрій прокуратури. Наук.видання.- Донецьк: «Донеччина», 2001.- С. 18.

³ Клочков В.В. Деятельность прокуратуры: типология, классификация // Прокуратура, законность, государственный контроль: Сб.научн. трудов.-М.: Манускрипт, 1995.-С. 20.

⁴ Новий тлумачний словник української мови.-Т.2.-К.:Аконіт, 1999. – С. 611.

⁵ Мичко М.І. Функції та організаційний устрій прокуратури. Наук.видання.- Донецьк: «Донеччина», 2001.- С. 18.

⁶ Чиркин В.Е. Государственное управление. Учеб.пос.-М.: Юристъ,1991.- С. 75.

⁷ Новиков С.Г. Прокурорская система в СССР.-М.:Юрид.лит., 1977.- С. 66.

Під функцією представництва в суді слід розуміти діяльність прокурора, яка поєднується з його участю в судовому розгляді справ з метою захисту прав і законних інтересів окремої особи, громадян, держави, а також підготовкою та направленням в суд заяв, вжиттям інших заходів з поновленням порушеного права окремої людини, громадян, держави.¹ Подібне визначення представництва дає І. Бородін: «Представницька функція прокуратури – це діяльність, яка реалізується в судовому розгляді справ, що виникають з цивільно- та адміністративно-правових відносин, з метою захисту прав і законних інтересів окремих осіб та держави.»²

Питання про належність прокурора при здійсненні ним функції захисту прав та інтересів держави й громадянина в суді до категорії судових представників, як і самого інституту судового представництва, є одними із найбільш дискусійних як у вітчизняній, так і зарубіжній юридичній літературі. Ряд представників сучасної науки цивільного процесуального права заперечують проти віднесення прокурора під час здійснення ним захисту в суді інтересів громадянина до категорії судових представників, визнають відповідну його діяльність самостійним особливого роду процесуальним інститутом. Так, І.А. Павлуник зазначає, що участь прокурора в цивільному процесі не є різновидом ні загального, ні процесуального представництва. Прокурор, на його погляд, не є представником сторони, як і самою стороною в прямому та процесуальному розумінні. Прокурора пропонує розглядати учасником судового процесу, що діє від імені держави на захист прав та свобод інших осіб, державних інтересів.³ Разом з тим, виступаючи проти віднесення

¹ Шумський П.В. Завдання органів прокуратури, що впливають з положень нової Конституції України // Право України. – 1997. – № 1. – С. 5.

² Бородін І. Функціональні обов'язки прокуратури у сфері забезпечення прав людини і громадянина (загальний нагляд, представництво інтересів громадян) // Право України. – 2000. – № 7. – С. 46–48.

³ Павлуник І.А. Представництво в цивільному процесі України: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – С. 8-9.

прокурора до процесуальної групи представників сторін та третіх осіб в судовому процесі, природи та сутності відповідної його процесуальної діяльності як особи, що бере участь у справі, І.А. Павлуник не розкриває.

Ще більш категоричним у своїх висновках відносно заперечення виконання прокурором представницької функції в судочинстві є С.А. Чванкін. Він пише, що застосування в Конституції України та інших нормативно-правових актах терміну «представництво прокурором» є помилковим, не відповідає змісту діяльності прокурора, не відображає ні сутності, ні характерних рис участі прокурора в цивільному процесі. С.А. Чванкін вважає необхідним у відповідних законодавчих актах термін «представництво прокурором» замінити на термін «правозаступництво прокурором». На думку автора, «правозаступництво прокурором» є самостійним інститутом цивільного процесуального права, який має свій предмет регулювання, суб'єктний склад, зміст, об'єкт, а також свою ціль, відмінні від таких в інституті представництва.¹

І.Л. Бородін називає «представницьку функцію» прокуратури в судах самостійною формою процесуальної діяльності з метою забезпечення прав і свобод громадян.² Сучасний російський дослідник проблем представництва в судах С.А. Халатов вважає інститут участі прокурора в цивільному та арбітражному процесі, в яких у Російській Федерації в наш час захищаються права та інтереси у публічно-владній сфері фізичних і юридичних осіб, «генетично тотожним» інституту судового представництва. Використання в судовому процесуальному законодавстві поняття «представництво» стосовно прокурора дозволяє, – зауважує вчений, – припустити, що він виступає в судочинстві в якості представника.³ Погляди, згідно яких прокурор розглядався в статусі

¹ Чванкін С.А. Добровільне представництво у цивільному процесі України: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.03 / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2005. – С.9, 16.

² Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина: Дис... д.ю.н.: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – С. 281.

³ Халатов С.А. Представительство в гражданском и арбитражном процессе. – М.: Норма, 2002. – С. 127-128.

представника в цивільному процесі, висловлювалися й в радянській юридичній літературі. Наприклад, М.А. Вікут у 1968 році відмічала, що участь прокурора в цивільному процесі є прикладом офіційного представництва держави «правозаступництво прокурором».¹ Подібні думки щодо участі прокурора в юридичному процесі висловлюють і інші автори.² Оригінальний підхід до визначення природи діяльності прокурора в судочинстві запропонований українським правознавцем М.В. Руденком. Захист в господарському процесі прав та інтересів держави й особи розглядається ним своєрідним проявом, продовженням функції прокуратури нагляду за застосуванням законів, засобом забезпечення законності судових актів. Послідовно відстоюючи відомчі інтереси, М.В. Руденко заперечує виконання прокурором в господарському суді функції представника держави, називає його особливим суб'єктом судового процесу – посадовою особою найважливішого правоохоронного органу – прокуратури, який без особливих доручень, лише на підставі закону і свого службового становища приймає участь в процесі.³

Неоднозначним є і питання стосовно класифікації і видів функцій прокуратури. Конституційним договором 1995 року (ст. 43) було визначено, що прокуратура здійснює нагляд: 1) за додержанням Конституції і законів України органами та посадовими особами державної влади, представницькими органами та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями всіх форм

¹ Вікут М. А. Стороны – основные лица искового производства. – Саратов: Саратовский юридический институт, 1968. – С. 45.

² Комзюк А.Т., Бевзенко В.М., Мельник Р.С. Адміністративний процес України. – Київ: Прецедент, 2007. – 531 с.; Косюта М. Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства. – Одеса: Юрид. літ., 2002. – 375 с.; Черенков Е.А. Обеспечение социалистической законности при применении мер воздействия за административные правонарушения: Дис. ... канд. юрид. наук. – М.: МВШМ МВД СССР, 1987. – 199 с.; Мичко М. До питання про загальнонаглядову діяльність прокуратури // Право України. – 2000. – № 4. – С. 50-51.; Каркач П.М. Актуальні проблеми застосування ЦПК та КАСУ: особливості участі прокурора при розгляді в судах цивільних та адміністративних справ: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, Нац. юрид. акад. України (25-26 січня 2007р.), Х.: - 300 с.

³ Руденко М.В. Прокурор в господарському судочинстві: Навчальний посібник. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 22-24.

власності, а також громадянами України і особами без громадянства; 2) нагляд за додержанням законів з питань прав і свобод громадян; 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і попереднє слідство; 4) розслідування злочинів у справах, які відносяться до компетенції органів прокуратури; 5) підтримання державного обвинувачення в суді; 6) нагляд за додержанням законів у місцях виконання покарань, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру; 7) захист майнових та інших інтересів громадян.

Закон України «Про прокуратуру» (ст. 2) як основні функції визначив: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Чинна Конституція України (ст. 121) передбачає вичерпний перелік функцій прокуратури, про що свідчить відсутність застереження про те, що на неї можуть покладатись і інші функції, передбачені законами України.

На думку М. Руденко і В. Глаговського, прокурорське представництво слід визначити, як процесуальну діяльність прокурора, спрямовану на захист суб'єктивних прав і тих, що охороняються законом інтересів, шляхом порушення в передбачених законом випадках судової діяльності, підтримання в суді позовної вимоги (заяви) з метою встановлення істини в справі, участь у касаційному і наглядовому перегляді справ і в процесі виконання судових рішень.¹

¹ Руденко М., Глаговський В. Представництво прокуратурою інтересів громадянина і держави в суді (теоретичний і практичний аспекти) // Право України. – 1997. – № 11. – С. 63.

На думку інших вчених, представництво прокурором – це представництво особливого роду, передбачене Конституцією і яке здійснюється на підставі відповідної заяви до суду і службового свідоцтва, тому називають його офіційним представництвом¹. В рамках такого погляду пропонують також називати представництво прокурором офіційним представництвом, заснованим безпосередньо на Конституції України². М.Й. Штефан говорить про представництво прокурором як про офіційне представництво конституційного рівня³. Іноді про прокурорське представництво говорять як про «представництво нового типу»⁴.

Представництво прокуратурою інтересів громадянина в суді є представництво особливого роду, передбачене конституцією або відповідним спеціалізованим законом, яке здійснюється на підставі відповідної заяви прокурора. Діяльність прокурора у процесі полягає в захисті закону від порушень і тим самим в захисті порушених прав і охоронюваних законом інтересів інших осіб, що беруть участь у справі.⁵

Наразі ми більше схиляємося до визначення, даного професором М.І. Мичком: «Під представництвом прокуратурою України інтересів громадян у суді загальної юрисдикції за змістом п. 2 ст. 121 Конституції України, належить розуміти правовідносини, в яких прокурор, реалізуючи визначені Конституцією України й законами України повноваження, здійснює в суді процесуальні дії з метою захисту інтересів громадянина».⁶ Отже, можна сказати, що представницька функція прокуратури дітей в суді

¹ Руденко Н.В. Представництво інтересів громадянина чи держави в суді як функція органів прокуратури в Україні // Прокурорська і слідча практика. – 2001. - №3-4. – С.106.

² Сапунков В. Представництво прокурора як процесуальний інститут // Вісник прокуратури. – 2002. - № 6. – С. 67-72.

³ Штефан М. Проблеми теорії і практики правового регулювання цивільних правовідносин // Проблеми методології сучасного правознавства. – К., 1996. – С. 113.

⁴ Гусаров К.В. Проблеми цивільної процесуальної правосуб'єктності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – Харків, 2000. – С. 15.

⁵ Хавін О. Концептуальне бачення форм реалізації представницької функції прокуратури в суді // Вісник прокуратури. – 2001. – № 3. – С. 62.

⁶ Мичко М.І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого / М.І. Мичко. – Харків, 2001. – С. 10.

безпосередньо впливає з Конституції України та повноважень наданих прокурорам Законом України «Про прокуратуру». У формі судового представництва малолітніх та неповнолітніх дітей з боку прокуратури надається правова допомога при здійсненні їх прав та охоронюваних законом інтересів.¹ Представництво – це не формальна присутність при розгляді судом юридичної справи, а відповідна діяльність прокурора, спрямована на сприяння реалізації правового статусу дитини.

При визначенні процесуального представництва прокуратурою дітей в суді не малозначним є питання щодо його цілей. У силу чого при визначенні представництва окремими вченими безпосередньо вказується на його цілі.

Проте в теорії процесу не існує єдиного погляду щодо цілей процесуального представництва. Цілями процесуального представництва визначають: надання допомоги особі, яку представляють, в захисті її прав та надання допомоги суду в здійсненні правосуддя. Д.М. Чечот, поряд з вищезазначеними цілями, окремо виділяє захист в суді інтересів осіб, які позбавлені права й можливості особисто вести справу.²

Я.А. Розенберг до завдань процесуального представництва відносить: вчинення від імені та в інтересах особи, яку представляють, процесуальних дій; надання кваліфікованої допомоги та сприяння в здійсненні правосуддя.³ Заперечуючи проти позиції Я.А. Розенберга, В.М. Шерстюк правильно зауважує, що вчинення дій, від імені та в інтересах особи, яку представляють, є не ціллю, а засобом, за допомогою якого вона досягається.⁴

¹ Кройтор В.А. Гражданский процесс: учебное пособие / В.А. Кройтор. – Х.: Эспада, 2003. – С. 73.

² Чечот Д.М. Судебные представители // Гражданский процесс. – М., 1968. – С. 109-118.

³ Розенберг Я.А. Представительство в советском гражданском процессе. Рига, Зинатне, 1974. – 132 с.

⁴ Шерстюк В.М. Представительство в суде // Советский гражданский процесс. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – С.97–105.

Мету представництва можна також зводити лише до надання юридичної допомоги при розгляді цивільної справи. При цьому В.Н. Івакін визначає, що сприяння суду є не ціллю, а бажаним результатом діяльності представника в процесі.¹ Проти такого підходу виступає В.М. Шерстюк, вказуючи, що автор не враховує те, що інститут представництва існує не лише для надання допомоги громадянам та організаціям, але й для того, щоб суд міг краще й швидше розібратись у взаємовідносинах учасників процесу.²

Крім того, В.М. Шерстюк серед цілей процесуального представництва виділяє: надання допомоги довірителю в здійсненні ним своїх процесуальних прав та виконанні обов'язків; попередження порушень процесуальних прав особи, яку представляють; досягнення найбільш сприятливого рішення для особи, яку представляють.³

М.Й. Штефан, О.Г. Дріжчана цілями процесуального представництва визначають захист прав та охоронюваних законом інтересів особи, яка бере участь у справі, державних та громадських інтересів, а також сприяння суду в з'ясуванні обставин справи, постановленні законного й обгрунтованого рішення.⁴

При визначенні цілей процесуального представництва необхідно враховувати й те, що представництво може здійснюватись не лише від імені та в інтересах сторін, третіх осіб чи заінтересованих осіб, але й від імені інших учасників процесу: органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб, яким за законом надано право захищати права й свободи інших осіб.

¹ Івакін В.Н. Представительство в советском гражданском процессе. Вопросы теории и практики: Автореф.дис...канд.юрид.наук: 12.00.03./ Всесоюзный юридический заочный институт. – М., 1981. – 24 с.

² Шерстюк В.М. Судебное представительство по гражданским делам. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 115 с.

³ Шерстюк В.М. Судебное представительство по гражданским делам. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 115 с.

⁴ Штефан М.Й., Дріжчана О.Г. Цивільне процесуальне право України: Підручник для юридичних вузів і фак-тів. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.

Процесуальна діяльність представників цих учасників процесу, хоча і здійснюється від імені останніх, однак не має на меті безпосередньо захисту їх прав та інтересів, а спрямована на захист державних чи громадських інтересів, а також прав та свобод інших осіб, в інтересах яких порушувалась справа, відповідно до статті.

Необхідно зазначити, що у ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» чітко визначено підставу представництва у суді інтересів громадянина. Це якщо така особа не спроможна самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Положення цієї вищенаведеної статті особливо гостро стосується інтересів малолітніх та неповнолітніх дітей, які в силу відсутності повної дієздатності не в змозі самотійно здійснювати та захищати свої права та охоронювані законом інтереси. Крім цього, як зазначає М.М. Руденко, прокурор за наявності приводів та підстав, на власний розсуд визначає, чи є порушення (загроза порушення) прав, свобод інтересів громадянина та вирішує питання щодо реалізації диспозитивного права на звернення до суду [183, с. 10].

Представництво прокурором щодо громадян застосовується до захисту категорій населення, які неспроможні самотійно звернутися до суду за захистом своїх прав, які порушені, та інтересів, які охороняються законом внаслідок стану здоров'я чи з інших поважних причин. Існує точка зору, згідно з якою спроби штучно обмежити коло громадян, захищати права яких має прокурор шляхом судового представництва, лише недієздатними, неповнолітніми об'єктивно можуть призвести до вихолощення правозахисної ролі прокуратури¹.

¹ Косюта М. Інтереси громадян і держави як предмет прокурорсько-судового представництва // Юридический вестник. – 2001. - № 1. – С. 147.

Відповідаючи основним ознакам процесуального представництва, представництво прокурором інтересів дітей в суді має певні особливості, серед яких головним є те, що воно ґрунтується безпосередньо на Конституції України, тоді як інші види представництва ґрунтуються на дорученні, адміністративному акті, законі. При цьому, незважаючи на схожість із представництвом за законом, необхідно відзначити, що ця подібність не є абсолютною, оскільки Конституція – це закон, що має найвищу юридичну силу і її не можна ставити на один рівень зі звичайним законом. Крім того, прокурорське представництво відрізняється і за іншими істотними ознаками: за своїм характером, за колом осіб, чий інтереси прокурор представляє, за сукупністю прав і формами їхньої реалізації. Свою функцію органи прокуратури здійснюють самостійно, підкоряючись тільки закону і керуючись наказами і вказівками Генеральної прокуратури України.¹

З урахуванням вищезазначеного необхідно виділити наступні ознаки представництва прокуратурою інтересів дітей в суді:

По-перше, представництво в судах інтересів дітей є самостійною формою державної діяльності, здійснюваної особливим органом, який не має особистого інтересу. Воно має значення самостійної функції прокуратури.

По-друге, прокурор не знаходиться в матеріально-правовому зв'язку з неповнолітньою особою, яку представляє.

По-третє, прокурорське представництво в суді інтересів дітей можливо хоча і на всіх стадіях, але вступ до процесу прокурор повинен обґрунтувати нормами закону.

По-четверте, прокурор, який представляє в суді інтереси дитини, наділяється всіма процесуальними правами і обов'язками особи, яку він представляє, за винятком права укладати мирову угоду.

¹ Руденко Н.В. Основы теории представительства прокуратурой интересов государства в арбитражном суде. – Алчевск, 1999. –

По-п'яте, прокурор здійснює представництво інтересів в суді від свого імені, тому отримання доручень на ведення справи йому не потрібно.

Важливим для осмислення сутності представництва прокуратурою інтересів дітей в суді є визначення категорії інтересу неповнолітніх громадян України.

В етимологічному значенні інтерес – це «1) увага до кого, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; 2) вага, значення; 3) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийхось думок і турбот, прагнення, потреби; 4) те, що йде на користь кому-небудь, відповідає чиймось прагненням, потребам»¹

Інтереси обумовлюються прагненням досягти певного рівня забезпеченості індивідуальних і колективних потреб. Ця мета досягається активною діяльністю, спрямованою на досягнення різних життєвих стандартів. Проте для суспільства, окремих його членів і для держави особливо важливим є збереження в недоторканості таких цінностей, як соціальний і громадянський мир, стабільність, спокій і громадський порядок та безпека.

Необхідно зазначити, що не всі інтереси особистості підтримуються і заохочуються державою. Держава сприяє реалізації й охороняє лише законні інтереси громадян, тобто інтереси, що не суперечать закону і підтримувані нею.² Таким чином, об'єктом представницької функції прокуратури дітей служать лише законні інтереси. Справедливо, що законний інтерес являє собою юридично значимий інтерес, заснований на законі, що впливає з нього, схвалюваний і захищений ним, хоча і не закріплений у конкретних правових нормах.³ Законні інтереси являють

¹ Словник української мови.-Т.4.-К.-Наук.думка, 1979. – С. 37.

² Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н.И. Матузов. – Саратов, 1972. – С. 215.

³ Матузов Н.И. Правовая система и личность / Н.И. Матузов. – М., 1980. – С. 119.

собою своєрідні предправа, що можуть трансформуватися в суб'єктивні права, коли для цього формуються необхідні умови.¹

У такий спосіб законні інтереси дітей прямо пов'язані з реалізацією належних їм суб'єктивних прав. Незважаючи на те, що на законодавчому рівні при закріпленні представницької функції прокуратури прямо не вказано про відповідні права громадян, таке формулювання представляється нам досить виваженим і коректним. Фізична особа (в т.ч. дитина), зацікавлена у реалізації визначеного суб'єктивного права, але з ряду причин об'єктивного і суб'єктивного характеру не в змозі самостійно забезпечити такого роду реалізацію, особливо в умовах правової суперечки, коли сама наявність такого роду права або ставитися під сумнів або його реалізація ускладнена. У такій ситуації втручання прокурора являє собою найважливіший фактор забезпечення правової захищеності дитини, припинення невинуватих і незаконних дій. З урахуванням викладеного, уявляється можливим таким чином сформулювати поняття інтересів дитини в контексті реалізації представницької функції прокурора. Інтереси дітей, що можуть представлятися прокурором, являють собою засновані на суб'єктивному переконанні дитини і законні з погляду прокурора вимоги, спрямовані на реалізацію відповідних правових норм, що закріплюють конкретні права та адекватні їм обов'язки і пов'язані із задоволенням певних життєвих потреб. Необхідно відзначити і ту важливу обставину, що законні інтереси дітей, по суті, являють собою вираження і державних інтересів, оскільки на конституційному рівні одержало закріплення положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Підсумовуючи, варто зазначити, що при дослідженні представництва прокуратурою інтересів дітей необхідно, перш за все, з'ясувати правову

¹ Матузов Н.И. Правовая система и личность / Н.И. Матузов. – М., 1980. – С. 113.

природу «представництва», саме в аспекті прокурорської діяльності, а також виділити його особливості.

Таким чином, представництво прокуратурою інтересів дітей в суді слід розглядати як самостійну складову такої конституційної функції прокуратури, як представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, яка, в свою чергу, має ряд особливостей: по-перше, прокурорське представництво ґрунтується безпосередньо на нормі Конституції України, в той час як інші види представництва здійснюються на підставі доручень, адміністративних або законодавчих актів; по-друге, відмінністю прокурорського представництва є те, що його здійснює орган, який не має свого інтересу, і завжди виступає гарантом дотримання прав та свобод дітей в Україні.

Оскільки дитина, яка зацікавлена у реалізації визначеного суб'єктивного права, але через свій вік не в змозі самостійно забезпечити такого роду реалізацію, особливо в умовах правової суперечки. Якщо сама наявність такого роду права або ставитися під сумнів або його реалізація ускладнена, то в такій ситуації втручання прокурора являє собою найважливіший фактор забезпечення правової захищеності дитини, припинення невинуватих і незаконних дій.

Виходячи з усього вищезазначеного, аналізуючи наукові підходи та керуючись ст. 237 ЦК України, ст.39 ЦПК України, 23 Закону України «Про прокуратуру» можна зробити висновок, що представництво прокурором інтересів дитини це правовідношення, в якому прокурор зобов'язаний вчинити процесуальні та інші дії, спрямовані на захист прав та законних інтересів дитини.

1.3. Правовий статус прокурора як представника інтересів дітей в суді

Питання правового статусу суб'єктів тих чи інших правовідносин завжди займало провідне місце у вітчизняній та світовій юридичній науці. Не виключенням є дослідження вищевказаного питання і щодо прокурора як посадової особи, яка згідно із законом здійснює захист від неправомірних посягань гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина.

У системі поділу влади прокуратура посідає особливе місце. З цього приводу в науковій літературі висловлюються різноманітні точки зору. На думку М. Шалумова, «...діяльність прокуратури взагалі не можна називати здійсненням влади, оскільки їй не властиві атрибути влади ні законодавчої, ні виконавчої, ні судової...».¹ П. Шумський вважає, що «...правове становище прокуратури... слід визначити як щось середнє між виконавчою і судовою владою, підпорядковуючись безпосередньо Президентові і законодавчій владі».² Деякі вчені, передусім російські, схильні відносити прокуратуру до судової влади під тим формальним приводом, що єдина стаття, присвячена прокуратурі, у Конституції РФ вміщена у розділі «Судова влада».³ К. Яровиков вважає, що «...прокуратура являє собою унікальний елемент у системі державного механізму, який, не втручаючись у практичну діяльність тих чи інших органів, здійснює повсякденний нагляд за законністю їх дій».⁴

Переважна більшість дослідників, як в Україні, так і в Росії, схильна вважати прокуратуру особливим державним інститутом, який не входить до жодної гілки влади, закріпленої у Конституції, і діє в інтересах усіх влад

¹ Шалумов М. Прокуратура в правовій системі держави // Законність. – 1993. – № 7. – С. 16.

² Шумський П. Прокуратура – її місце та роль в державі // Право України. – 1997. – № 8. – С. 41.

³ Маслюков П.С. Судебная власть в системе разделения властей в свете Конституции Российской Федерации // Проблемы деятельности прокуратуры: Сб. науч. трудов. – М.: НИИ при Ген.прокуроре РФ. – С. 52.

⁴ Яровиков К. Надзорная функция прокуратуры: история и проблемы развития // Гос. и право. – 1999. – № 11. – С. 72.

в ім'я зміцнення правопорядку у державі. Такі думки висловили В. Точилівський,¹ К. Скворцов,² В. Клочков³ та деякі інші.

Конституція України в числі інших функцій прокуратури передбачила функцію представництва прокуратурою інтересів держави і громадянина в суді, що, власне кажучи, являє собою новий напрямок прокурорської діяльності.⁴ При цьому окремі вчені-правознавці вказують, що дана функція не є для прокуратури принципово новою, оскільки і до прийняття Конституції прокурор мав право звертатися в суд або в арбітражний суд із заявами про захист прав і законних інтересів громадян і держави і представляти їхні інтереси в суді.⁵ М.В. Руденко зазначає, що, опоненти даної точки зору допускають змішування двох понять: представництво в суді як інституціональна функція органів прокуратури і як процесуальна діяльність прокурора в судочинстві по захисту порушених прав і законних інтересів громадянина чи держави. Ці поняття хоча і близькі, але не тотожні. Їхній стан у самому загальному виді можна визначити як ціле і частину, де перше поняття є цілим, а друге – частиною.⁶

Поняттю правового статусу органів прокуратури та її посадових осіб присвячені окремі праці М.М. Бородіна, С.В. Васильєва, Л.М. Давиденка, Ю.М. Грошевого, В.В. Комарова, Т.В. Корнякової, М.В. Косюти, О.Р. Михайленка, М.І. Мичка, А. Мицикова, М.М. Міхеєнка, М.М. Руденка, Н.В. Руденка, Є.А. Суботіна та інших вчених. Відзначимо, що законодавче

¹ Точилівський В.Н. О месте прокуратуры в системе государственной власти // Закон Украины «О прокуратуре»: теория и практика его применения: Краткие тезисы научн.-практ. конф. – Харьков, 1992. – С. 8.

² Становление правового государства и функции прокуратуры. «Круглый стол» // Законность. – 1994. – № 6. – С. 29.

³ Клочков В. Прокуратура и разделение властей в государстве // Юридический вестник. – 1996. – № 4. – С. 89-91.

⁴ Давиденко Л. Функції прокуратури України згідно з новою Конституцією України / Л. Давиденко // Право України. – 1997. – № 6. – С. 43.

⁵ Суботін Є.А., Черв'якова О.Б. Представницька функція прокурора / Є.А. Суботін, О.Б. Черв'якова // Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність: Мат-ли наук.-практ. конф. 22–23 листопада 1996 року. – К.: Генеза, 1997. – С. 265.

⁶ Руденко Н.В. Представительство интересов гражданина и государства в суде как функция органов прокуратуры в Украине / Н.В. Руденко // Государство и право. – 2002. – № 1. – С. 69.

закріплення цієї нової функції прокуратури значно підсилило інтерес вчених-правознавців і практиків до проблем її реалізації, однак практично всі публікації з цього питання присвячені окремим аспектам представництва прокурором. Проблему ж правового статусу прокурора як представника інтересів дітей в суді майже ніхто не досліджував.

Відповідно до ст. 55 Основного Закону права і свободи людини та громадянина захищаються судом.¹ Тобто, правом на звернення до суду за захистом наділена будь-яка особа незалежно від віку. Конституційне право неповнолітніх громадян на судовий захист забезпечується можливістю звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів. Але в більшості випадків діти не можуть самостійно захистити свої порушені або невизнані права та, відповідно, реалізувати свої процесуальні повноваження. Діти – це досить специфічна та складна категорія населення з точки зору психології. Становлення суб'єктності дитини напряду залежить від дорослого, його дбайливого, уважного, терплячого й тактовного ставлення, від поваги до дитини з перших днів її життя, від змістовного й емоційно теплого спілкування з нею [64, с. 11].

Протягом усього дитинства відбувається розвиток організму дитини і, зокрема, дозрівання її нервової системи, вікові зміни динаміки процесів вищої нервової діяльності. Такі зміни створюють нові можливості для збагачення досвіду та для психічного розвитку дитини.

Проте треба мати на увазі, що дозрівання дитячого організму створює лише певні передумови, лише певні можливості для психічного розвитку. Для того щоб ці можливості були реалізованими, щоб вони перетворилися у справжні психічні властивості, необхідні певні умови життя і виховання.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінам Що саме розкажеш?и та доповненнями) // ВВРУ. – 1996. – № 30 – С. 141.

У своєму психічному розвитку дитина проходить ряд якісно своєрідних ступенів. Діти різного віку відрізняються одне від одного не лише кількістю набутих знань і навичок, але й якісними особливостями психічних процесів, а також особистості в цілому. Особливості психіки дитини того чи іншого віку вирішальним чином залежать від умов життя та виховання.

Діти різного віку мають різний досвід, досягають різного рівня розвитку тих чи інших здібностей, характеризуються різними видами діяльності, мають різні потреби й інтереси і відповідно до цього по-різному сприймають різні події, що відбуваються у їхньому житті.

У кризові періоди загострюються основні протиріччя: між потребами дитини, що зросли та її все ще обмеженими можливостями; між новими потребами дитини та стосунками з дорослими, що раніше склалися [148].

Якщо батьки, вихователі, вчителі та інші особи своєчасно враховують зміни, що відбуваються з дітьми, і у відповідності з ними вибудовують своє ставлення до них, то протікання кризи в значній мірі пом'якшується. Тривалість і гострота протікання вікових криз у різних дітей різна і багато в чому залежить від індивідуальних особливостей дитини, а також від конкретних умов її життя, навчання, виховання та оточуючих людей [69]. Знання вікових психофізіологічних особливостей необхідне для правильної організації роботи з дітьми на різних етапах співпраці з ними. Це насамперед допоможе дитині почувати себе комфортно.

На жаль, існують випадки, коли батьки, вчителі, вихователі та інші особи не враховують такі особливості і починають використовувати дещо хибні методики виховання дітей (особливо у підлітковому періоді), що може призвести до появи насильства в сім'ї (як фізичного так і психологічного), порушення прав дитини, свавільного позбавлення власності, порушення честі і гідності дитини, порушення, оспорення чи невизнання інших суб'єктивних цивільних прав. Так, В Охтирському

професійному училищі соціальної реабілітації педагогічними працівниками не налагоджена виховна робота, яка має формальний характер та проводиться лише в разі вчинення проступку, індивідуальні плани вихователів, як правило, дублюються та не містять конкретних профілактичних заходів, класні керівники індивідуально-виховну роботу з дітьми майже не проводять¹. Звичайно, що не маючи можливості самостійного захисту своїх прав (в силу віку, розумового розвитку, браку життєвого досвіду, освіти тощо) такі повноваження покладаються на законних представників дітей – батьків. Але коли батьки не можуть (чи не хочуть) повною мірою здійснювати свої обов'язки, коли дитина позбавлена батьківського піклування або коли батьки самі є порушниками прав дитини в силу вступає інший механізм захисту – захист прав дитини прокуратурою, які відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» здійснюють представництво у суді інтересів громадянина.²

Також, на думку М.М. Руденка, прокурор за наявності приводів та підстав на власний розсуд визначає, чи є порушення (загроза порушення) прав, свобод, інтересів громадянина та вирішує питання щодо реалізації диспозитивного права на звернення до суду.³ У формі судового представництва процесі реалізується правова допомога при здійсненні прав і охоронюваних законом інтересів громадян.⁴ Однак, надання правової допомоги не є єдиною метою даного інституту. Як мету судового представництва Д.М. Чечот називає також захист у суді інтересів сторін і третіх осіб, коли вони позбавлені можливості особисто вести справу, у випадках, коли вони за цією допомогою і захистом спеціально звертаються

¹ Доповідна записка про стан додержання законодавства щодо забезпечення прав дітей, які перебувають у спеціальних установах для дітей, слідчих ізоляторах, ізоляторах тимчасового тримання та виховних колоніях від 29 березня 2013 року

² Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Офіційний вісник України від 07.11.2014 — 2014 р., № 87, стор. 9, стаття 2471

³ Руденко М.М. Організаційно-правові аспекти представництва прокуратурою інтересів громадянина або держави в адміністративному суді: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / НАПУ / М.М. Руденко. – Київ, 2009. – С. 10.

⁴ Кройтор В.А. Гражданский процесс: учебное пособие / В.А. Кройтор. – Х.: Эспада, 2003. – С. 73.

до представника, а також надання допомоги суду в здійсненні правосуддя.¹ Представництво – це не формальна присутність прокурора при розгляді судом юридичної справи, а відповідна діяльність, спрямована на захист прав і інтересів осіб, яких вони представляють, сприяння реалізації їх правового статусу. Тому найважливішим аспектом представництва виступає можливість здійснення відповідних процесуальних дій від імені й в інтересах особи, що представляється. У літературі виділяється кілька видів представництва – законне, офіційне, добровільне (договірне), громадське.² Стосовно до прокурорського представництва вказується, що такого роду представництво є представництвом за законом³, а прокурор – такий же представник у процесі, як і всі інші представники, що діють на підставі закону.⁴ Однак останніми роками з'явилися нові підходи до розуміння природи прокурорського представництва, відповідно до яких такого роду представництво виступає як новий вид представництва і може бути охарактеризоване як офіційне.⁵ Саме в цих випадках особливої актуальності набуває питання правового статусу прокурора як представника інтересів дітей в суді. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне проаналізувати особливості цього статусу та за результатами сформувані власні висновки в цій частині.

Прокурор відповідно до національного законодавства уповноважений приймати участь та ініціювати розгляд судами справ з тим,

¹ Чечот Д.М. Участники гражданского процесса / Д.М. Чечот. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 135-136.

² Чечот Д.М. Участники гражданского процесса / Д.М. Чечот. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 140.

³ Суботін Є.А., Черв'якова О.Б. Представницька функція прокурора / Є.А. Суботін, О.Б. Чер'якова // Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність: Мат-ли наук.-практ. конф. 22–23 листопада 1996 року. – К.: Генеза, 1997. – С. 265.

⁴ Хаманева Н.Ю. Место и роль института омбудсмана в системе правового контроля / Н.Ю. Хаманева // Правоведение. – 1992. – № 2. – С. 68-70.

⁵ Руденко Н.В. Представительство прокуратуры в суде: украинский вариант / Н.В. Руденко // Законность. – 1998. – № 7. – С. 46-50; Руденко Н.В. Институт представительства прокуратуры как способ защиты интересов гражданина и государства / Н.В. Руденко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1998. – № 8. – С. 3-6; Руденко М.В. Проблеми представництва прокуратурою економічних інтересів у суді (теоретичний аспект) / М.В. Руденко // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 3 (14). – С. 89-94; Вернидубов І.В. Функции прокуратуры на переходной период / И.В. Вернидубов // Право України. – 1998. – № 2. – С. 7-9.

щоб захистити у такий спосіб права, свободи та законні інтереси тих, хто не спроможні самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист (ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»).

Прокурор, представляючи права, свободи й законні інтереси дітей в суді, виступає гарантом суспільних основ, цінностей, правового порядку кореляції «особа-влада». Покладення на нього законодавством виконання правозахисної функції в судочинстві є наслідком усвідомлення українською державою свого соціального призначення забезпечувати загальні прагнення, інтереси всього суспільства, проявом гуманізму осіб, що позбавлені здатності самостійно відстоювати свої права й інтереси у судовому процесі.

Для ефективного виконання покладених на працівника прокуратури обов'язків, у нього повинні бути наявні наступні якості: моральні (високі моральні принципи, почуття обов'язку та відповідальності за виконувану роботу тощо); психологічні (врівноваженість, стійкість до зовнішніх подразників, психологічна витривалість, увага, посидючість тощо); характерологічні (цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, принциповість щодо порушень закону тощо); інтелектуальні (знання нормативно-правової бази, загальної та дитячої психології) [151, с. 148].

Правове положення людини і громадянина обумовлюється особливостями соціального статусу, що існує в певний період розвитку суспільства і держави. У теорії права правовий статус визначається як сукупність невід'ємних від особистості конституційних (загальних) прав та обов'язків, як сукупність прийнятих Конституцією України або іншими законами вихідних, невідчужуваних прав та обов'язків людини, повноважень посадових осіб, безпосередньо закріплених за тими чи

іншими суб'єктами права. Необхідно сказати, що статус суб'єкта становить передусім певну сукупність його соціальних можливостей, обсяг і характер, яких залежить від тієї ролі, соціальної функції, що виконується ним у суспільстві. Прокурор, як носій компетенції органів прокуратури, реалізує державно-владні повноваження у різних сферах суспільного життя, професійно здійснює діяльність щодо забезпечення виконання функцій, покладених на прокуратуру. Його повноваження безпосередньо пов'язані зі службою в органах прокуратури. Така служба передбачає собою виконання певних конституційно закріплених функцій, що зумовлюють права і обов'язки, які випливають із Закону України «Про прокуратуру» і представництво прокуратурою інтересів дітей в суді є однією із таких функцій. Вона полягає у здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних дій, спрямованих на захист у суді інтересів дитини у випадках, визначених законом. Право прокурора на звернення до суду загальної юрисдикції та вступ у відповідну справу чітко обмежене представництвом певної категорії громадян до однієї з яких і відносяться діти, які в силу відсутності повної дієздатності не можуть належним чином самостійно захистити свої права в суді. Приводом для представництва прокурора в суді є саме звернення у прокуратуру фізичних осіб, тобто рішення самої особи про необхідність її захисту прокуратурою, при цьому така правова допомога надається громадянам безоплатно, тобто за рахунок держави, і спрямована на захист конституційних прав найменш захищених верств населення. Не варто також забувати про те, що прокурор може сам звертатися до суду за захистом громадян (в т.ч. дітей), якщо того вимагають певні обставини. Крім того, в науці вже з'явилося нове родове поняття, що позначає правовий статус прокурора в зазначених правовідносинах – «функції та повноваження прокуратури у некримінальній сфері».¹ В кожному разі прокурор повинен у позовній заяві

¹ Титарчук Г. Конституційний статус прокурора: Європейська чи сучасна українська модель? / Г. Титарчук // Радник юстиції. – 2006. – № 3. – С. 27-32.

обґрунтувати причини неможливості пред'явлення позову самою особою, в інтересах якої подається позов, із наданням підтверджуючих документів, а також обґрунтувати обставини, які вказують на існування реальної загрози порушень прав, свобод та інтересів і необхідності їх захисту.

Поняття правового статусу прокурора при здійсненні представництва інтересів дітей в суді є доволі новим правовим інститутом для вітчизняної юридичної науки і потребує спеціального дослідження. Прокурор здійснює в суді представництво інтересів громадянина в порядку, встановленому процесуальними кодексами та іншими законами на будь-якій стадії процесу. Дослідження цього питання має також важливе практичне значення. Це необхідно для ефективного здійснення покладених на прокуратуру функцій представницько-наглядного спрямування та добросовісного використання цим органом цієї функції, де завданням є забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина. А також, як вказує Т.В. Корнякова, особливе значення має діяльність із захисту органами прокуратури прав соціально незахищених осіб (неповнолітніх, непрацездатних, інвалідів, пенсіонерів, потерпілих, із малим достатком громадян).¹

Правовий статус прокурора при здійсненні представницьких функцій дітей в суді визначається Конституцією України, Закону України «Про прокуратуру», процесуальними кодексами та іншими нормативно-правовими актами, в яких містяться положення, що врегульовують правовідносини з цього питання. Вихідне значення для здійснення прокурором захисту прав, свобод і законних інтересів громадянина мають положення п. 2 ст. 121 Конституції України,² що покладають на прокуратуру України здійснення функції представництва інтересів громадянина в суді у випадках, визначених законом. Це твердження

¹ Корнякова Т.В. Питання діяльності прокуратури поза межами кримінально-правової сфери / Т.В. Корнякова // Вісник прокуратури. – 2009. – № 12(102). – С. 4.

² Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – 1996. – № 30 – С. 141.

повністю укладається в межі триваючих сьогодні соціальних процесів остаточного визнання верховенства конституційних положень та їх ролі як безпосередніх регуляторів суспільних відносин в Україні.¹

Конституція України, в тому числі і щодо сфери правосуддя та діяльності прокуратури, володіє властивістю верховенства її положень. Цей принцип закріплено в ч. 2 ст. 8 Основного Закону України, де встановлено, що Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні їй відповідати. Однак верховенство Конституції має не тільки нормативний, а й соціальний прояв. В останньому аспекті воно означає, що над нею не може «стояти» жоден інший суспільний акт: політичний, корпоративний, акт самоврядування тощо. Конституція є вищим виразом волі і прагнень українського народу, формою природного права, на основі якої розвиваються як матеріальні, так і процесуальні правові законодавчі норми в Україні.

Зауважимо, що конституційні положення щодо представництва прокуратурою інтересів громадянина в суді у випадках, визначених законом, необхідно сприймати не лише як певний простий конституційний дозвіл прокурору здійснювати дану функцію в судочинстві, а й як найвище за ступенем обов'язковості соціально-правове його завдання захищати права, свободи та законні інтереси громадянина, який позбавлений можливості це робити самостійно. Розглядаючи зазначене у взаємозв'язку з положеннями ч. 1 ст. 125 Конституції України про побудову системи судів загальної юрисдикції в Україні за принципом спеціалізації, можна зробити висновок, що сказане цілком стосується і відповідного обов'язку діяльності прокурора й у спеціалізованих судах.

Норма п. 2 ст. 121 Конституції України¹ щодо представницької функції в суді прокуратури утворює фундамент правового інституту участі

¹ Горбунова Л.М. Конституційні засади забезпечення законності у нормотворчій діяльності // Підзаконні нормативно-правові акти: організаційно-правові питання забезпечення законності: Дис... к.ю.н.: 12.00.07 / Київський національний економічний університет. – К., 2005. – С. 31.

прокурора в у судовому процесі з метою захисту прав, свобод та інтересів дітей. Разом з тим, вона, як і більшість конституційних положень, носить загальний характер. Це вимагає її деталізації законодавцем, що відбувається залежно від існуючих соціально-економічних передумов на рівні закону. Безвідносно до конкретного виду судочинства зазначене отримало реалізацію в оновлених в 2014 році відповідних положеннях Закону України «Про прокуратуру».²

Матеріально-правову, наступну за рівнем загальнообов'язковості після Конституції України законодавчу основу реалізації прокурором представницької функції інтересів дітей в суді становить Розділ IV «Повноваження прокурора з виконання покладених на нього функцій», що вміщує ст.ст. 22-26 Закону України «Про прокуратуру».

Особливості здійснення окремих форм представництва інтересів громадянина або держави в суді закріплюються ст. 24 Закону України «Про прокуратуру», де встановлено, що конкретний обсяг і межі повноважень прокурора, який бере участь у розгляді судом справи, визначаються відповідним процесуальним законом.

Прокурор за процесуальним статусом належить до групи осіб, які беруть участь у справі. Це означає, що він є таким суб'єктом судового процесу, який в тій чи іншій мірі зацікавлений в юридичному результаті вирішення правового спору судом.

Особами, які беруть участь у справі є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб. Прокурор при цьому законодавчо не віднесений до окремої групи осіб, які беруть участь у справі. Не можна його визнати ні особою, права, свободи чи законні інтереси якої захищаються судом, ні особою, на суб'єктивні права чи законні інтереси якої може вплинути рішення суду (третьою особою). Із цього слідує, що

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – 1996. – № 30 – С. 141.

² Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Офіційний вісник України від 07.11.2014 — 2014 р., № 87, стор. 9, стаття 2471

законодавцем в судочинстві його включено до процесуальної групи осіб, які є представниками сторін та третіх осіб, тобто інститут участі прокурора в судовому процесі визнано складовим міждисциплінарного інституту представництва.¹

З урахуванням наведеної вище правової позиції Конституційного Суду України, статус прокурора в судовому процесі як законного представника громадянина за чинними положеннями процесуальних кодексів не виглядає неправомірними. Такий законодавчий підхід повністю ґрунтується на відповідних конституційних приписах щодо правового положення прокуратури в Україні. Більш того, таке його положення в судочинстві є цілком логічним, оскільки прокурор реалізує представницьку функцію інтересів громадянина на підставі закону (п. 2 ст. 121 Конституції України², ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»³).

Прокурор приймає участь в судочинстві, представляючи в ньому інтереси громадянина, тобто – інших осіб. А отже його не можна відносити до групи осіб, які мають особистий (суб'єктивний) інтерес у вирішенні справи. Разом з тим, процесуальні кодекси визначають прокурора активним учасником судочинства, не пов'язують його участь в судовому процесі з відповідним рішенням щодо залучення в розгляді справи суду. Прокурор наділений повноваженнями самостійно ініціювати розгляд судом справи, приймати за власним переконанням у необхідності цього участь в судовому процесі на будь-якій його стадії. При цьому прокурор приймає участь в судовому процесі не без будь-якого інтересу, а керується інтересами служби – належного виконання покладених на прокуратуру законодавством функцій захисту в судочинстві інтересів дітей. З огляду на сказане, в судовому процесі він має бути визнаний такою особою, яка бере

¹ Жернаков М.В. Правове регулювання представництва у сфері оподаткування: Монографія. – Х.: Право, 2006. – 144 с. – С. 50-52.

² Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – 1996. – № 30 – С. 141.

³ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Офіційний вісник України від 07.11.2014 — 2014 р., № 87, стор. 9, стаття 2471

участь у справі, що має суспільний, державний, тобто лише процесуальний інтерес в її вирішенні судом відповідно та на підставі закону.

Прокурор діє від імені державного органу – прокуратури, на яку законодавством покладені наглядово-представницькі функції. Для підтвердження своїх повноважень в судочинстві йому не потрібно надавати суду ніяких документів (наприклад довіреностей), тому що він виконує обов'язки, які надані йому законом. Його діяльність може бути віднесена до представництва, яке є самостійним інститутом процесуального права, оскільки саме Основний Закон є базовою підставою участі прокурора в суді для представництва інтересів дітей. Відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» підставою представництва у суді інтересів громадянина є його неспроможність самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Водночас закон не визначає зазначеного у ньому критеріїв «неспроможності», у цьому разі прокурор повинен керуватися, окрім правових засад процесуального судочинства (зокрема й відомчих нормативно-правових актів), ще й внутрішнім переконанням. Як зазначає академік М. Костицький, внутрішнє переконання за своїм характером є психологічною категорією, а відтак являє собою суб'єктивне ставлення прокурора до обставин справи і базується на загальних, у тому числі психологічних і професійних знаннях учасників процесу, рівні їх культури (загальної й професійної) та пов'язане з їхніми особистими рисами.¹ Суть цього внутрішнього переконання полягає в усвідомленні оціночних категорій, які не є достатньо визначеними (наприклад, захист інтересів 17-ти річного студента юридичного факультету, або захист

¹ Нор В.Т., Костицкий М.В. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе / В.Т. Нор, М.В. Костицкий. – К.: Выща школа, 1985. – С. 10.

інтересів дитини, яку під психологічним тиском обмежили у дієздатності тощо) і прийняття вольового рішення щодо представництва інтересів таких осіб в суді.

Прокурор здійснюючи функції представництва в суді інтересів дітей, належить до суб'єктів, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Представники суб'єктів, які захищають права і свободи інших осіб, як і будь-які інші представники, діють в процесі від імені та за дорученням осіб, які надали їм відповідні повноваження. При цьому вони мають процесуальні права і обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права закінчувати справу примиренням (ст. 45 ЦПК України).

В судовій практиці осіб, що пред'являють позови на захист прав та інтересів інших осіб, інколи прирівнюють до представників сторін, що правильним визнати не можна. На необхідність розмежування суб'єктів, які захищають права і свободи інших осіб, від представників сторін зверталась увага вчених.¹ Суб'єкти, які захищають права і свободи інших осіб, на відміну, від представників діють в процесі не від імені осіб, права та свободи яких вони відстоюють в суді, а від власного імені або, у випадках, передбачених чинним законодавством, від імені держави.

Відповідно до чинного законодавства відносини між представником і довірительцем засновані на договорі доручення або законі. Представник наділяється певними повноваженнями і не може виходити за їх межі. Завданням прокурора є дотримання прав і законних інтересів громадян. Він є гарантом законності при здійсненні судочинства і діє як представник органу державної влади.

Особливістю участі представників суб'єктів, які захищають права та інтереси інших осіб, є і те, що вони, вчиняючи процесуальні дії від імені та за дорученням органів державної влади та осіб, яким законом надано право

¹ Киреева Н.А. Участие в гражданском процессе органов опеки и попечительства / Н.А. Киреева // Советская юстиция. – 1976. – № 19. – С. 10.

захищати права та свободи інших осіб, на відміну від представників сторін та третіх осіб, здійснюють захист прав та інтересів не суб'єктів, які їх уповноважили на участь у процесі, а права та свободи інших осіб.

Суб'єкти, які захищають права та свободи інших осіб, можуть брати участь у процесі у двох формах:

- звернення до суду із заявою про захист прав та інтересів інших осіб (порушення процесу по справі);

- вступу у процес за власною ініціативою.

Представниками суб'єктів, які захищають права та інтереси інших осіб, як правило, виступають їх компетентні посадові особи або працівники. Я.А. Розенберг вважає, що, оскільки компетенція державних органів реалізується в діях їх працівників, то функція щодо захисту прав та інтересів інших осіб може бути здійснена в суді від імені органів державної влади не будь-яким громадянином, а компетентною посадовою особою.¹

Під час участі в розгляді судом справи, прокурор користується правами в такому ж обсязі, як і інші учасники судового процесу і не має перед ними переваги чи привілеїв. Він не приймає рішення у справі, а лише висловлює суду свою пропозицію щодо вирішення спору. Рішення у справі ухвалює суд, який має право погодитись або не погодитись з пропозицією прокурора щодо вирішення спору. Таким чином, представництво прокурором у суді інтересів інших осіб не суперечить принципу рівності сторін.

Аналіз чинного законодавства та різних наукових підходів дозволяє сформулювати наступні висновки стосовно правового статусу прокурора як представника інтересів дітей в суді:

¹ Розенберг Я.А. Представительство по гражданским делам в суде и арбитраже / Я.А. Розенберг. – Рига: Зинатне, 1981. – С. 123.

По-перше, представництво прокурора в процесі можливе у будь-якій справі й на всіх стадіях, починаючи з її порушення, тобто у випадках, визначених законом.

По-друге, представник у справі діє в межах наданих йому повноважень, тобто він має право: а) вчиняти від імені особи, яку представляє, всі процесуальні дії, крім передачі справи до третейського суду; б) повністю чи частково відмовитися від позовних вимог; в) змінювати предмет або підставу; г) укласти мирову угоду; д) передавати повноваження іншій особі (передоручати); є) оскаржувати рішення суду; є) подавати виконавчі листи до стягнення; ж) одержувати присуджене майно або гроші. Повноваження представника у справі на виконання кожної із зазначених дій повинні бути зумовлені у виданій йому довіреності. Проте, прокурор, який представляє в суді інтереси дітей, наділений усіма процесуальними правами й несе процесуальні обов'язки сторони, за винятком права укласти мирову угоду.

По-третє, прокурор здійснює представництво інтересів дітей в суді від свого імені, тому жодних доручень на ведення справи йому не потрібно.

Закон передбачає, що прокурор має право представляти в суді інтереси громадян, які за станом здоров'я, а також з інших поважних причин не можуть самостійно захистити свої права або реалізувати процесуальні повноваження, але лише в порядку ч.3 ст.128 КПК України.

По-четверте, представництво в суді має певне коло суб'єктів, яке обмежується лише особами, які беруть участь у процесі з метою захисту своїх суб'єктивних прав та інтересів, охоронюваних законом. Прокурор може представляти в суді інтереси дітей лише за наявності підстав, зазначених у законі.

Власне, із мети і завдань прокурорсько-судового представництва випливає, що здійснюється воно особливим органом, представники якого не мають свого інтересу у справах, порушених з їхньої ініціативи, і які,

здійснюючи представництво, завжди і скрізь виступають у ролі наглядача закону. Між прокурором і особою, яка звернулася до нього і ставить перед ним питання щодо реалізації у конкретних обставинах власних представницьких повноважень, виникають особливі представницькі правовідносини. Представництво в суді може використовуватися прокурором для захисту прав і законних інтересів не лише окремих громадян, але і соціальних груп так званого «не персоніфікованого» суспільного інтересу. У подібних випадках прокурор може використати свої представницькі повноваження навіть за відсутності звертань потерпілих від беззаконня чи «безголосих» державних структур, що не бажали виявляти ініціативу на захист інтересів держави.

Вагоме значення в аспекті проблеми, яка розглядається, мають питання, які стосуються організаційної сторони реалізації представницької функції прокуратури. Перш за все це стосується підстав прокурорського втручання для захисту інтересів держави і громадян. Звичайно, такі інтереси повинні бути достатньо важливими, аби їх захист здійснювався за посередництва прокуратури.

Важливо підкреслити й те, що при з'ясуванні правової природи статусу прокурора при здійсненні представництва інтересів дітей в суді необхідно також виходити з вимог статей 3 і 13 Конституції України, відповідно до яких держава забезпечує захист прав і свобод громадянина, а також усіх суб'єктів права власності й господарювання, соціальну спрямованість економіки. Цей захист здійснюють усі державні органи, у тому числі й прокуратура, яка представляє в суді інтереси не лише громадян, а й держави (п. 2 ст. 121 Конституції України). Через захист інтересів держави органи прокуратури захищають права та свободи громадянина, і навпаки, забезпечуючи права та свободи громадянина, вони одночасно захищають державні інтереси.

Таким чином, представницьку функцію прокуратури слід відрізнити від іншого представництва у справі за низкою специфічних ознак: а)

складом представників і колом суб'єктів, інтереси яких прокурори представляють, б) обсягом їх повноважень, в) формами їх реалізації. Адже приводами представництва прокурором інтересів громадян в суді є не лише звернення до прокуратури громадян, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, юридичних осіб, повідомлення засобів масової інформації, а й безпосереднє виявлення прокурором у ході перевірок дотримання законів, порушення інтересів громадянина або держави.

Аналіз п. 2 ст. 121 Конституції України, Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 р. в частині офіційного тлумачення зазначеного конституційного положення, чинного процесуального законодавства та ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» дає підстави дійти висновку, що представництво прокурором в суді інтересів дітей є офіційним – конституційного рівня. Воно має низку специфічних рис, які істотно відрізняють його від іншого представництва в цивільному процесі. Отже, прокурорське представництво слід називати офіційним, конституційним, оскільки воно ґрунтується безпосередньо на Конституції України (п. 2 ст. 121).

Відмінність прокурорського представництва від інших традиційних видів представництва в суді теоретично можна обґрунтовувати тим, що, по-перше, представництво прокурора є офіційним (публічним), конституційного рівня, що має значення самостійної функції прокуратури; по-друге, таке представництво здійснює особливий орган, який не має особистого інтересу, завжди і всюди є охоронцем закону, виступає від імені держави на користь громадянина, держави, суспільства.

На основі вищенаведеного можна зробити висновок, що правовий статус прокурора як представника інтересів дітей в суді – це встановлена законом сукупність загальних та спеціальних прав та обов'язків, визначених законом, які зумовлюють міру його належної та можливої поведінки під час здійснення представництва дітей в суді. Цей статус є

спеціальним, тому що прокурор як представник наділений особливим юридично-значущим началом – родом діяльності, що зумовлює наявність у нього специфічних прав та обов'язків, визначених Конституцією та законами України.

Внаслідок недосконалості чинного процесуального законодавства постає багато проблем, пов'язаних з інститутом представництва. Ситуація потребує нагального розв'язання, адже становлення правової держави залежить від успішного виконання прокуратурою означеної функції у суді. Отже, зміни в законодавстві, відсутність належної правової обізнаності громадян, а також деякі інші чинники змушують їх звертатися по захист своїх прав саме до органів прокуратури. За цих обставин, як зазначають вчені Т.О. Дунас та М.М. Руденко, виникає об'єктивна потреба подальшого зміцнення інституту представництва прокуратури як гаранта прав людини, посилення діяльності її органів.¹

Таким чином, не зважаючи на те, що інститут прокурорського представництва при здійсненні судочинства не є новим і має давнє коріння, питання правового статусу прокурора як представника інтересів дітей в суді є ще недостатньо вивченим та систематизованим, його правове регулювання на сучасному етапі розвитку нашої держави все ж має свої прогалини, які потребують подальшого доопрацювання на законодавчому рівні. Тільки на основі комплексного аналізу всіх аспектів прокурорського представництва прокурором дітей в суді можна визначити характерні особливості його правового статусу у цих правовідносинах.

Висновки до розділу 1:

1. Питання представництва прокуратурою інтересів дітей завжди було актуальним у юридичній науці та правозастосуванні. Законодавче закріплення цієї функції викликало велику зацікавленість з боку вчених і

¹ Дунас Т.О, Руденко М.М. Прокурорське представництво в цивільному процесі / Т.О. Дунас, М.М. Руденко // Юридичний вісник. – 2006. – № 10. – С. 34.

започаткувало активне обговорення пов'язаних з цим проблем. Особливого значення в розрізі представництва прокуратурою інтересів фізичних осіб набула проблема представництва інтересів дітей, забезпечення прав яких має глибокі історичні корені. Законодаче регулювання інституту прокурорського представництва, на сучасному етапі має свої прогалини, які потребують подальшого доопрацювання. При вирішенні питання про майбутнє прокурора як представника інтересів дітей необхідно враховувати особливості сучасних правових реалій в Україні й багаторічну зарубіжну прокурорську практику з метою створення нормативно-правової бази, яка по всіх критеріях буде відповідати стандартам Європейського Союзу.

2. Першочерговим обов'язком прокуратури є захист прав, свобод та інтересів дітей, гарантованих Конституцією України, законами України і нагляд за додержанням законів органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та іншими особами (в т.ч. батьками) на яких покладено обов'язки щодо захисту прав дітей. Конституція України (статті 121-123) визначає, що прокуратура є організаційно самостійним державно-правовим інститутом влади, який не належить до жодної з її гілок. Представляючи в суді інтереси дітей, прокурор реалізує виключно конституційні положення відповідно до яких держава зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод громадян. Питання представництва прокуратурою інтересів громадянина в суді завжди займало провідне місце у вітчизняній і світовій науці, але проблему представництва прокуратурою інтересів дітей у суді майже не вивчали.

3. Право прокурора на звернення до суду загальної юрисдикції та вступ у відповідну справу чітко обмежене представництвом певної категорії громадян, до однієї з яких і відносяться діти, які в силу відсутності повної дієздатності не можуть належним чином самостійно захистити свої права в суді.

4. Сучасне законодавче закріплення інституту представництва прокурора в Цивільному процесуальному кодексі України від 18 березня 2004 р. стало новеллою. Так, відповідно до ч. 2 ст. 45 Кодексу, прокурор здійснює в суді представництво інтересів громадянина або держави в порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами, і може здійснювати представництво на будь-якій стадії цивільного процесу.

5. В теорії цивільного процесу склалося два основні підходи до визначення процесуального представництва. Одні автори визначають процесуальне представництво як правовідношення, в силу якого одна особа здійснює процесуальні дії в межах своїх повноважень від імені та в інтересах іншої особи. Інші вчені процесуальне представництво визначають як вчинення однією особою в межах наданих їй повноважень процесуальних дій (або її процесуальну діяльність) від імені та в інтересах іншої особи. Розвиваючи позицію С.А. Халатова, приходимо до висновку, що «визначення представництва як системи процесуальних дій, по-перше, є достатньо механістичним, характеризує лише його зовнішні прояви, не розкриває внутрішніх особливостей як інституту права. По-друге, такий підхід залишає поза увагою наявність та зміст правовідносин, які складуються між представником і особою, чиї інтереси захищаються, а також між представником і судом. І, по-третє, поняття представництва як системи процесуальних дій не враховує суспільних відносин, які безпосередньо не пов'язані з участю в судовому процесі, але регулюються нормами інституту судового представництва, зокрема пов'язаних з визначенням підстав (уповноваження, доручення) та суб'єктів представництва (осіб, які можуть бути представниками і тими, чиї інтереси представляються) тощо».

Проаналізувавши ряд визначень поняття представництва, можемо зробити висновок, що представництво прокурором інтересів дитини - це правовідношення, в якому прокурор зобов'язаний вчинити процесуальні та інші дії, спрямовані на захист прав та законних інтересів дитини.

6. Під функцією представництва прокуратурою інтересів дитини слід розуміти таку діяльність прокуратури, що спрямована на захист законних інтересів дітей в суді та інших державних органів, яка поряд із іншими видами діяльності інших державних органів повинна гарантувати неухильне дотримання прав дітей як суб'єктів цивільних правовідносин.

Така діяльність прокурора поєднується з його участю в судовому розгляді справ з метою захисту прав і законних інтересів кожної окремої дитини, підготовкою та направленням в суд заяв, вжиттям інших заходів з поновленням порушеного права окремої дитини.

7. Виділяємо наступні ознаки представництва прокуратурою інтересів дітей в суді: По-перше, представництво в судах інтересів дітей є самостійною формою державної діяльності, здійснюваної особливим органом, який не має особистого інтересу. Воно має значення самостійної функції прокуратури. По-друге, прокурор не знаходиться в матеріально-правовому зв'язку з неповнолітньою особою, яку представляє. По-третє, прокурорське представництво в суді інтересів дітей можливо хоча і на всіх стадіях, але вступ до процесу прокурор повинен обґрунтувати нормами закону. По-четверте, прокурор, який представляє в суді інтереси дитини, наділяється всіма процесуальними правами і обов'язками особи, яку він представляє, за винятком права укладати мирову угоду. По-п'яте, прокурор здійснює представництво інтересів в суді від свого імені, тому отримання доручень на ведення справи йому не потрібно.

8. На основі аналізу правових норм можемо сказати, що представницька функція прокуратури дітей в суді безпосередньо впливає з Конституції України та повноважень наданих прокурорам Законом України «Про прокуратуру». Представництво інтересів дітей – це не формальна присутність при розгляді судом юридичної справи, а відповідна діяльність прокурора спрямована на сприяння реалізації правового статусу дитини. Воно є складовою усієї державної політики, яка полягає у функціональній сукупності діяльності всіх державних органів,

спрямованих на неухильне забезпечення дотримання прав дитини та на здійснення їх суб'єктивних цивільних прав.

9. Виходячи з аналізу рішення КСУ від 8 квітня 1999 року (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді), можемо сказати, що статус прокурора в судовому процесі як законного представника громадянина за чинними положеннями процесуальних кодексів не виглядає неправомірним. Такий законодавчий підхід повністю ґрунтується на відповідних конституційних приписах щодо правового положення прокуратури в Україні. Більш того, таке його положення в судочинстві є цілком логічним, оскільки прокурор реалізує представницьку функцію інтересів громадянина на підставі закону (п. 2 ст. 121 Конституції України, ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»).

10. Правовий статус прокурора при здійсненні представницьких функцій дітей в суді визначається Конституцією України, Законом України «Про прокуратуру», процесуальними кодексами та іншими нормативно-правовими актами, в яких містяться положення, що врегульовують правовідносини з цього питання. Особливість прокурора як представника дитини полягає не в праві, а в обов'язку представництва.

11. Аналіз чинного законодавства та різних наукових підходів дозволяє сформулювати наступні висновки стосовно правового статусу прокурора як представника інтересів дітей в суді: По-перше, представництво прокурора в процесі можливе у будь-якій справі й на всіх стадіях, починаючи з її порушення, тобто у випадках, визначених законом. По-друге, представник у справі діє в межах наданих йому повноважень, тобто він має право: а) вчиняти від імені особи, яку представляє, всі процесуальні дії, крім передачі справи до третейського суду; б) повністю чи частково відмовитися від позовних вимог; в) змінювати предмет або підставу; г) укладати мирову угоду; д) передавати повноваження іншій особі (передоручати); е) оскаржувати рішення суду; є) подавати виконавчі листи до стягнення; ж) одержувати присуджене майно або гроші.

Повноваження представника у справі на виконання кожної із зазначених дій повинні бути зумовлені у виданій йому довіреності. Проте прокурор, який представляє в суді інтереси дітей, наділений усіма процесуальними правами й несе процесуальні обов'язки сторони, за винятком права укладати мирову угоду. По-третє, прокурор здійснює представництво інтересів дітей в суді від свого імені, тому жодних доручень на ведення справи йому не потрібно. Закон передбачає, що прокурор має право представляти в суді інтереси громадян, які за станом здоров'я, а також з інших поважних причин не можуть самостійно захистити свої права або реалізувати процесуальні повноваження, але лише в порядку ч.3 ст.128 КПК України. По-четверте, представництво в суді має певне коло суб'єктів, яке обмежується лише особами, які беруть участь у процесі з метою захисту своїх суб'єктивних прав та інтересів, охоронюваних законом.

12. Власне, із мети і завдань прокурорсько-судового представництва випливає, що здійснюється воно особливим органом, представники якого не мають свого інтересу у справах, порушених з їхньої ініціативи, і які, здійснюючи представництво, завжди і скрізь виступають у ролі наглядача закону. Між прокурором і особою, яка звернулася до нього і ставить перед ним питання щодо реалізації у конкретних обставинах власних представницьких повноважень, виникають особливі представницькі правовідносини. Представництво в суді може використовуватися прокурором для захисту прав і законних інтересів не лише окремих громадян, але і соціальних груп так званого «не персоніфікованого» суспільного інтересу. У подібних випадках прокурор може використати свої представницькі повноваження навіть за відсутності звертань потерпілих від беззаконня чи «безголосих» державних структур, що не бажали виявляти ініціативу на захист інтересів держави.

13. Прокурор здійснюючи функції представництва в суді інтересів дітей, належать до суб'єктів, яким законом надано право захищати права,

свободи та інтереси інших осіб. Представники суб'єктів, які захищають права і свободи інших осіб, як і будь-які інші представники, діють в процесі від імені та за дорученням осіб, які надали їм відповідні повноваження. При цьому вони мають процесуальні права і обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права закінчувати справу примиренням (ст. 45 ЦПК України).

14. Сформульовано поняття правового статусу прокурора як представника інтересів дітей в суді як встановлену законом сукупність загальних та спеціальних прав та обов'язків, визначених законом, які зумовлюють міру його належної, можливої та обов'язкової поведінки під час здійснення представництва дітей в суді.

15. На основі проаналізованих джерел можемо сказати, що на сьогодні інститут представництва прокуратурою інтересів дітей є ще недостатньо вивченим та систематизованим на законодавчому рівні. Його правове регулювання на сьогодні в Україні має багато прогалин, які потребують доопрацювання. Тільки завдяки багатосторонньому підході до вказаної проблеми можливо належним чином забезпечити повноцінний захист прокуратурою інтересів дітей в суді.

РОЗДІЛ 2

ПІДСТАВИ ТА ФОРМИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В СУДІ

2.1. Підстави представництва прокуратурою інтересів дітей в суді

В статті 55 Конституції України закріплено фундаментальне положення згідно із яким права, свободи людини та громадянина захищаються судом.¹ Закріплене на нормативному рівні конституційне право забезпечується можливістю звернення до суду за захистом свого порушеного, невизнаного чи оспореного суб'єктивного права. Але така категорія фізичних осіб як діти (вживається категорія «фізичні особи», тому що правом на судовий захист наділені також діти, що є особами без громадянства або іноземцями, які перебуваючи на території України не можуть самостійно та ефективно реалізувати свої права) в силу об'єктивних причин фізичного, матеріального, сімейного та вікового становища не можуть здійснити право на судовий захист, яке надано їм Основним законом України. Визначення в п. 2 ст. 121 Конституції України функції представництва прокуратурою інтересів громадянина в суді у випадках, визначених законом, дає змогу цій незахищеній категорії осіб за допомогою державного органу захистити свої права та інтереси. Але закріпивши на конституційному рівні основоположну функцію прокуратури, законодавець не розкрив її змісту. Деякою мірою це питання було врегульовано Верховною Радою України, яка Законом від 12 липня 2001 року включила у Закон України «Про прокуратуру» спеціальну статтю 36-1 «Представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді», а згодом, законом від 14 жовтня 2014 року і дещо

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – 1996. – № 30 – С. 141.

уточнену ст.23 «Представництво інтересів громадянина або держави в суді». Але проблеми теоретичного та практичного характеру так і залишились, не виключенням є і питання визначення підстав представництва інтересів громадянина.

Питаннями визначення підстав представництва прокуратурою інтересів громадян в суді активно займалися такі вчені-юристи як: О.В. Агеєв, О.В. Анпіголов, М.М. Бородін, С.В. Васильєва, Л.М. Давиденко, Ю.М. Грошевий, О.С. Іщук, В.В. Комарова, Т.В. Корнякова, М.В. Косюта, В.М. Кравчук, О.Р. Михайленко, М.І. Мичко, А. Мициков, М.М. Міхеєнко, Ю.Є. Полянський, М.М. Руденко, Н.В. Руденко, Є.А. Суботін та інші. В той же час, незважаючи на значний внесок цих науковців у дослідження проблеми визначення підстав вищезазначеного представництва, необхідно вказати, що майже ніхто з них не вивчав цієї правової категорії щодо окремих категорій осіб. На сьогодні в юридичній науці та практиці виникає багато питань стосовно підстав вступу прокурора у процесуальне судочинство з метою захисту прав, свобод та законних інтересів громадян.

Необхідно на основі досягнень вітчизняної науки, з урахуванням чинного законодавства України та практики його застосування визначити правові підстави представництва прокуратурою інтересів дітей в суді та сформулювати власне бачення вирішення цієї проблеми на основі вдосконалення законодавчих і підзаконних актів, що регулюють це питання на нормативному рівні.

Повноваження прокурорів, організація, засади та порядок діяльності прокуратури визначаються Конституцією України, Законом України «Про прокуратуру», іншими законодавчими актами. Органи прокуратури у встановленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають із загальноновизнаних норм міжнародного права, а також укладених Україною міжнародних договорів.

Стаття 23 Закону України «Про прокуратуру» передбачає, що прокурор може вступити у справу на будь-якій стадії процесу, якщо цього

вимагає захист конституційних прав громадян, інтересів держави та суспільства, і зобов'язаний своєчасно вжити передбачених законом заходів до усунення порушень закону. Прокурор має рівні права з іншими учасниками судового засідання. Обсяг і межі повноважень прокурора, який бере участь в судовому процесі, визначаються цим Законом та процесуальним законодавством України. Відповідно до наказу Генеральної прокуратури від 28 листопада 2012 року № 6гн «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень»¹ пріоритетними напрямками представницької діяльності є: - захист соціальних прав громадян; - захист інтересів держави у бюджетній системі та у сфері земельних відносин.² Пункт 7 цього ж Наказу вказує на активне застосування наданих законом повноважень щодо вступу та участі за своєю ініціативою в розгляді будь-якої справи, якщо цього вимагає захист прав і законних інтересів громадянина або держави. Відомості про наявність на розгляді в судах справ, що зачіпають права громадян або інтереси держави та потребують застосування представницьких повноважень прокурора, виявляти з використанням джерел, зазначених у пункті 3 цього наказу.

Спеціальним наказом Генеральної прокуратури України від № 16 гн від 06.12.2014 року «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей»³ вказано, що зазначену діяльність організовувати та здійснювати управління захисту прав і свобод дітей Генеральної прокуратури України, відповідним галузевим структурним

¹ Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень: Наказ Генерального прокурора України № 6 гн від 28.11.2012 року.

² Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень: Наказ Генерального прокурора України № 6 гн від 28.11.2012 року.

³ Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: Наказ Генерального прокурора України № 16 гн від 06.12.2014 року.

підрозділам прокуратур обласного рівня, міським, районним, міжрайонним прокурорам.

Безпосереднє виконання обов'язків щодо захисту прав і свобод дітей доручати досвідченим працівникам. У прокуратурах районного рівня за можливості на цих прокурорів не покладати виконання обов'язків з інших напрямів прокурорської діяльності.

Отже, на основі вищеназваних нормативно-правових актів можемо сказати, що представництво прокуратурою інтересів дітей в суді спрямовано на:

- захист порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів дітей, що закріплені в Конституції України, міжнародних договорах, конвенціях і деклараціях, які ратифіковані у встановленому порядку та законах України, які неспроможні з будь-яких обставин самотійно його здійснити або реалізувати свої повноваження під час судового розгляду;
- сприяння судовим органам у здійсненні належного захисту прав дітей шляхом ухвалення законних та обґрунтованих рішень;
- своєчасне вжиття заходів прокурорського реагування у разі виявлення порушень прав, свобод та інтересів неповнолітніх.

На сьогодні, аспекти представництва прокуратурою інтересів дітей у кримінальному судочинстві, є найбільш дослідженими серед вітчизняних науковців. В той же час, існуючі дослідження, присвячені представництву і захисту прокуратурою інтересів дітей в Україні, поза сферою кримінального права проводились вітчизняними науковцями¹ до

¹ Див. напр.: Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо захисту прав і свобод неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Г. В. Попов ; Нац. акад. прокуратури України. — К., 2011. — 16 с.; Участь прокурора у цивільному судочинстві України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Т.О. Дунас ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2009. — 20 с.; Захист прокурором прав і свобод дітей поза межами кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / К. І. Годуєва; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. - Київ, 2014. - 20 с.; Нагляд органів прокуратури як гарантія забезпечення прав і свобод громадян в сфері адміністративної юрисдикції: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В.В. Шемчук ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2009. — 19 с.; Організаційно-правові аспекти представництва прокуратурою

прийняття нового Закону України «Про прокуратуру», а тому на сьогодні існує нагальна потреба в оновленні наукових доктрин та концептуальних підходів до розглядуваного питання на рівні ґрунтового та комплексного дослідження.

На думку Пожара В. Г., представництво прокурором інтересів громадянина або держави в кримінальному судочинстві – це заснована на Конституції України та Кримінально-процесуальному кодексі процесуальна діяльність спеціально уповноваженого на це суб'єкта – прокурора, спрямована на захист інтересів громадян або держави, яка реалізується у формі правовідносин, шляхом пред'явлення або підтримання поданого цивільного позову, а також його участь у зв'язку із цим на всіх етапах кримінально-процесуального провадження [150, с. 17].

Підставами представництва прокурором інтересів особи в кримінальному судочинстві є норми Конституції України (с. 121), Закону України «Про прокуратуру» (ст. 23) та норми Кримінального процесуального кодексу України (ст.ст. 36, 37 та ін.), що визначають питання обсягу повноважень, законних підстав та відповідних форм для захисту прокурором прав та інтересів різних категорій осіб.

Відповідно до ст. 3 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи й особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні чи суспільні інтереси, до яких належать в тому числі органи прокуратури відповідно до ст. 45 ЦПК України та Закону України «Про прокуратуру». Відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною.

Після прийняття Конституції України постало питання щодо визначення правових підстав представництва прокуратурою в суді, на яке до сьогоднішнього часу не дано обґрунтовану відповідь. Серед науковців та практиків сформувалося дві основні позиції з цієї проблеми. Перша полягає в тому, що не можливо передбачити всі випадки та підстави представництва. Досить того, що прокурор виконує свій обов'язок передбачений законом, а підстави він повинен визначати на своє власне переконання, виходячи з конкретної ситуації. Зокрема, Н. Абрамова вказує, що «викликає заперечення вказівка у ч. 2 ст. 121 Конституції на те, що прокурор виконує передбачений в ній обов'язок у випадках, передбачених законом. Немає потреби доводити, що всі такі випадки передбачити неможливо... Це питання може і повинен вирішувати сам прокурор, виходячи з важливості порушеного права і можливості потерпілої особи захищати це право».¹ Прихильники другої позиції вказують, що таке висловлювання є надто категоричним, оскільки якщо визначено, що підстави представництва прокурором громадян в суді мають бути встановлені в законі, то значить їх необхідно там вказати. Але, на нашу думку, передбачити всі життєві обставини неможливо, тому більш обґрунтованою виглядає позиція тих науковців, які підтримують першу позицію визначення підстав представництва. Також, необхідно вказати на те, що прокуратура представляє інтереси різних категорій громадян і законодавець не в змозі зафіксувати на нормативному рівні підстави представництва щодо кожної з них, адже суспільні відносини знаходяться в постійному розвитку, в кожній верстві населення є різні категорії прав, які мають захищатися в судовому порядку в разі їх порушення, невизнання чи оспорення.

¹ Абрамова Н. О прокуратуре: общий надзор и предъявление исков в судах / Н. Абрамова // Государственное право. – 1998. – № 4. – С. 4.

До підстав виникнення представництва як правило відносять ті юридичні факти, з якими закон пов'язує визнання однієї особи представником іншої до початку її діяльності в якості такої.¹

Відповідно до ст. 237 ЦК України представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства. А.Я. Розенберг вважає, що існують дві основні умови участі представника у процесі, зокрема, якщо довіритель має статус суб'єкта даного права, а отже довірителем може виступати лише учасник процесу, який визнаний законом суб'єктом цивільного процесуального права; якщо характер суб'єктивних прав та обов'язків передбачає можливість їх здійснення іншим суб'єктом.²

А. Кузьмишин як підстави виникнення представництва називає: по-перше, уповноваження, односторонній правочин, спрямований на виникнення представництва і повноваження, який може бути вчинений словесно, усно або письмово (проста чи кваліфікована форма), а також шляхом вчинення конклюдентних дій, якщо тільки цивільне законодавство не передбачає необхідність вчинення уповноваження у певній формі, поставивши при цьому у пряму залежність дійсність правочину від його форми; по-друге, акт уповноваженого на те державного органу чи органу місцевого самоврядування; по-третє, інші юридичні факти, аніж уповноваження та акт державного органу чи органу місцевого самоврядування, вказані у цивільному законодавстві в якості підстав виникнення представництва та повноваження.³

В.О. Рясенцев пропонував виділити п'ять видів представництва, маючи на увазі: 1) волевиявлення суб'єкта цивільних правовідносин, в якому виражався намір мати іншу особу своїм представником; 2)

¹ Рясенцев В.А. Основания представительства в советском гражданском праве // Ученые записки Всесоюзного заочного юридического института. - 1948. - Вып.1. - С. 47.

² Розенберг Я.А. Представительство в советском гражданском процессе. –Учебник. – Рига: ЛГУ им. Петра Стучки, 1990. – С. 4-9.

³ Кузьмишин А. Классификация представительства и полномочия в гражданском праве // Хозяйство и право. – 2000. - № 8. – С. 27.

адміністративний акт (юридичний акт органу державної влади), що дозволяв особі діяти в якості представника іншої особи; 3) призначення (або обрання) в установленому порядку на посаду, виконання якої вимагає вчинення юридичних дій від імені іншої особи; 4) адміністративний акт, що встановлював відносини між дієздатними чи частково дієздатними особами, але не у зв'язку з призначення дієздатного на посаду; 5) існування певного громадського, зокрема правового, відношення між особами (фізичними чи юридичними), що не виникало ані з правочину, ані з адміністративного акту.¹

Завданнями судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави шляхом всебічного розгляду та вирішення справ у повній відповідності з чинним законодавством.

Суд приступає до розгляду будь-якої справи за заявою:

- 1) особи, яка звертається за захистом своїх прав або охоронюваних законом інтересів;
- 2) прокурора та інших осіб, які вправі у випадках, передбачених законом, звертатися до суду на захист прав та свобод іншої особи, невизначеного кола осіб або державних чи громадських інтересів.

Слушною, на нашу думку, є позиція В.М. Шерстюка, який зазначив, що передумовами для виникнення процесуальних правовідносин виступають норми процесуального права, правоздатність суб'єктів і юридичний факт.² Пояснити це в аспекті представництва прокуратурою інтересів дітей можливо наступним чином. Норма процесуального права є загальним правилом поведінки, що встановлюється державою та спрямована на регулювання відносин під час здійснення правосуддя. Вона є тією основою, яка створює фундамент правового регулювання процесуальних відносин.

¹ Рясенцев В.А. Основания представительства в советском гражданском праве // Ученые записки Всесоюзного заочного юридического института. - 1948. - Вып.1. - С. 46-66.

² Шерстюк В.М. Судебное представительство по гражданским делам. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С 14.

Зокрема, ст. 45 ЦПК України передбачено, що з метою представництва інтересів громадянина або держави в суді прокурор в межах повноважень, визначених законом, звертається до суду з позовом (поданням), бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження в якій відкрито за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення Верховним Судом України, про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами для представництва інтересів громадянина або держави. При цьому прокурор повинен надати суду докази, які підтверджують неможливість громадянина самостійно здійснювати представництво своїх інтересів.

Засобом порушення адміністративно-правового захисту інтересів людини чи суспільства в адміністративному судочинстві виступає адміністративний позов. Важливо відзначити, що існує вчення про два види адміністративних позовів - позов простий та позов екстраординарний (особливий). Перший вид позову пред'являється у повній юрисдикції, коли вирішення спорів відбувається шляхом процедури із встановленням судом фактів і застосуванням норм права до встановлених фактів. Наприклад, це адміністративні спори щодо податків, військового обов'язку, публічної служби тощо. Екстраординарні позови (другий вид позову) в адміністративному судочинстві характеризуються як позови до публічної влади, а за своєю сутністю є скаргами. Тобто ці позови є «недорозвинутими» позовами про охорону суб'єктивного публічного права, коли позивач, по суті, скаржиться на рішення, дії, бездіяльність органів державної влади, їх посадових осіб, державних службовців чи органів місцевого самоврядування. Якщо сформулювати сучасною юридичною мовою, то таке позовне провадження є оскарженням публічно-правової діяльності суб'єктів влади, коли порушуються суб'єктивні публічні права дітей, зокрема, це цивільні свободи, політичні права. Діти вступають у відносини з органами чи посадовими особами, які мають

адміністративні функції, а порушення їх публічних прав є підставою ініціювати прокурором адміністративний позов до суду [202, с. 23-28].

Конституційне право дітей на судовий захист зафіксоване у ст. 55 Конституції України забезпечується можливістю звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів. Але в переважній більшості випадків вони не можуть самостійно реалізувати це право в силу відсутності повної дієздатності або тих чи інших конкретних життєвих обставин. І саме в цьому випадку особлива роль відводиться органам прокуратури, які від імені держави повинні стояти на захисті прав дитини.

Стаття 45 ЦПК України не чітко врегулювала положення суб'єктів, які можуть звертатися до суду на захист порушених, оспорених чи невизнаних прав і свобод або законних інтересів інших осіб. Тому, деякі вчені стали визначати таке представництво як представництво особливого роду, передбачене Конституцією, яке здійснюється на підставі відповідної заяви в суд (позовної заяви) і службового свідоцтва¹. Наявність обставин, коли є необхідним захист прав і законних інтересів громадян належить встановити прокуророві у кожному конкретному випадку².

Представництво прокуратурою повинно здійснюватися щодо осіб, які не можуть самостійно захистити свої права. Спроби обмежити коло осіб, на захист яких прокуратура має звертатися до суду шляхом представництва лише неповнолітніх, недієздатних можуть призвести до вихолощення правозахисної ролі прокуратури³. Деякі вчені вказують, що «надання можливості захисту прокурором осіб, які за станом здоров'я або з інших поважних причин не можуть захистити свої права, не є достатньо

¹ Руденко Н.В. Представительство интересов гражданина или государства в суде как функция органов прокуратуры в Украине // Прокурорская и следственная практика. – 2001. – № 3-4. – С.105.

² Дунас Т. Правові основи участі прокурора в цивільному процесі // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 4. – С. 90-94.

³ Косюта М. Інтереси громадян і держави як предмет прокурорсько-судового представництва // Юридический вестник. – 2001. – № 1. – С. 147.

теоретично обґрунтованим, оскільки для цих цілей існує інститут представництва у цивільному процесі»¹. Але, на нашу думку, не потрібно штучно підміняти прокурорське представництво в суді представництвом іншими особами (наприклад, на основі довіреності).

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом. Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Можна сказати, що представництво прокуратурою застосовується до категорій населення, які в силу певних причин не можуть самостійно звернутися до суду за захистом своїх прав. Як бачимо, законодавчо закріплено загальне положення про те, що підставою представництва у суді інтересів громадянина є його неспроможність через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. Але не варто також звужувати перелік цих підстав. Як вказує М.І. Мичко «...немає ніяких підстав з недовір'ям і тим більше з підозрою ставитись до того, що представники теорії прокурорського нагляду у більшості своїй пропонують поширювально тлумачити приводи і підстави для прокурорського представництва в суді. Продиктовано це аж ніяк не міркуваннями

¹ Фурса С. Теоретичні аспекти правового та процесуального становища прокурора в цивільному судочинстві // Право України. – 1998. – № 12. – С. 67-68.

відомчого характеру, а бажанням максимально краще використати правозахисний потенціал прокуратури в інтересах громадян і держави».¹

На думку С.Я. Фурси підставами участі прокурора в процесі є:

- власна ініціатива;
- вимога закону.²

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» прокурор самостійно визначає підстави для представництва у судах, форму його здійснення і може здійснювати представництво в будь-які стадії судочинства в порядку, передбаченому процесуальним законом. У зв'язку з цим прокурор має керуватись також і власним переконанням, суть якого полягає в об'єктивній оцінці стану речей та необхідності захисту прав дитини органами прокуратури. М.М. Руденко, наприклад, вказує, що «прокурор за наявності приводів та підстав на власний розсуд визначає, чи є порушення (загроза порушення) прав, свобод, інтересів громадянина або держави у сфері публічно-правових відносин, та вирішує питання щодо реалізації диспозитивного права на звернення до адміністративного суду».³ При цьому прокурор на власний розсуд приймає рішення про необхідність захисту в судовому порядку прав того чи іншого громадянина.⁴

Статтею 23 Закону України «Про прокуратуру» не передбачено приводів представництва прокуратурою інтересів громадян. У науковій літературі з цього питання склалися різні точки зору. Так, М.В. Руденко приводом для представництва прокурора в суді є саме звернення у прокуратуру фізичних осіб, тобто рішення самої особи про необхідність її

¹ Мичко М.І. Функції та організаційний устрій прокуратури. Наук.видання / М.І. Мичко. – Донецьк: «Донеччина», 2001. – С. 82.

² Цивільний процес України: академічний курс [за ред. С.Я. Фурси]. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. – С. 217.

³ Руденко М.М. Організаційно-правові аспекти представництва прокуратурою інтересів громадянина або держави в адміністративному суді: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / НАПУ / М.М. Руденко. – Київ, 2009. – С. 10.

⁴ Дунас Т.О., Руденко М.В. Прокурор в цивільному процесі України: Сутність, завдання, повноваження: навч. та наук.-практ. посібн. [За ред. М.В. Руденко]. – Харків, 2006. – С. 79.

захисту прокуратурою.¹ М.В. Косюта вказує, що ними мають бути звернення до прокурора громадян і державних органів, а також особисте виявлення ним порушень законів.² Але ми більше схилиємося до думки О.С. Іщука, який вважає, що приводами представництва прокуратурою інтересів громадян в суді є: 1) звернення до прокуратури громадянина; 2) звернення до прокуратури державного органу; 3) повідомлення в засобах масової інформації; 4) безпосереднє виявлення прокурором порушеного права громадянина.³

Визначення підстав представництва прокуратурою громадян, яке зафіксовано в ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» повністю підходить до такої категорії населення як діти. Саме вони не можуть через свій фізичний, матеріальний стан, а також вік та в силу своєї не повної цивільної процесуальної дієздатності ефективно захистити свої права і саме органи прокуратури повинні всіма можливими засобами і заходами сприяти їм в цьому.

На реалізацію представницької функції прокуратури Генеральною прокуратурою України видано спеціальні накази, які на підзаконному рівні детальніше регламентують цю конституційну функцію та підстави її реалізації. Вважається пріоритетним захист соціальних і майнових прав неповнолітніх. Прокурорів зобов'язано за власною ініціативою брати участь при розгляді судами справ про усиновлення дітей іноземцями та позбавлення батьківських прав. Прокуратура має активно застосовувати надані законом повноваження щодо участі за своєю ініціативою у розгляді

¹ Руденко М.В. Представництво прокурора в адміністративному судочинстві / М.В. Руденко // Юридичний вісник України. – 2007. – № 14. – С. 4.

² Косюта М.В. проблеми та шляхи розвитку прокуратури України в умовах побудови демократичної правової держави: автореф. Дис. На здобуття наук. ступення докт. юрид. наук: спец. 12.00.10 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого / М.В. Косюта. – Х., 2002. – С. 15.

³ Ішук О.С. Адміністративна юрисдикція органів прокуратури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ / О.С. Ішук. – Х., 2011. – С. 164.

будь-якої справи та вступу у справу, якщо цього вимагає захист прав і законних інтересів громадян.

Як вбачається з «Узагальнення практики розгляду судами справ за позовами прокурорів щодо захисту прав та інтересів дітей, а також стану виконання судових рішень у справах зазначеної категорії у Волинській області від 14 травня 2013 року» за результатами моніторингу судових рішень впродовж 1 кварталу 2013 року прокуратурою області з метою захисту житлових прав дітей здійснено вступ у розгляд 3 цивільних справ на стадії апеляційного провадження. Так, в результаті участі прокурора відділу захисту прав і свобод дітей прокуратури області у розгляді справи за апеляційною скаргою позивача Дейнеки І.А. апеляційним судом 31.01.2012 року відхилено його скаргу на рішення Ратнівського районного суду від 27.12.2012 року щодо відмови в задоволенні позову про визнання малолітніх дітей Дейнеки П.А. та Дейнеки А.А. такими, що втратили право користування житловим будинком. Рішення суду 1 інстанції залишено без змін. Внаслідок чого забезпечено дотримання прав неповнолітніх на житло.

Наказом Генерального прокурора України від 06.12.2014 № 16 гн «Про організацію правозахисної діяльності органів прокуратури України щодо захисту прав і свобод дітей» передбачено, що особливу увагу приділяти захисту прав і свобод дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів, дітей, які виховуються в сім'ях, що перебувають у складних життєвих обставинах, залишених без догляду батьків, переміщених з тимчасово окупованої території України, районів воєнних дій, збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій. Забезпечувати обов'язкову участь прокурорів при розгляді судами справ про усиновлення дітей іноземними громадянами, а у справах про позбавлення батьківських прав, відібрання дитини від батьків або від одного з них без позбавлення батьківських прав – за позовами закладів, у яких дитина перебуває, органів опіки та піклування, а також самої дитини,

або у разі, якщо цього потребує захист прав та інтересів дитини. При цьому при здійсненні представництва не допускати підміни органів державної влади, органів місцевого самоврядування та державного нагляду (контролю), а також інших органів, яким законом надано право захищати інтереси дітей у суді. Вживати заходів до застосування представницьких повноважень лише у випадках неналежного виконання уповноваженими органами покладених на них обов'язків або за відсутності уповноваженого органу.

Однак, органи державної влади та місцевого самоврядування, досить часто, не дотримуються вимоги Житлового кодексу України щодо закріплення та збереження майна, житла за неповнолітніми, які влаштовуються до дитячих закладів, прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу чи передаються під опіку (піклування). В окремих випадках це призводить до руйнування житла, втрати його дітьми, і як наслідок, зайве навантаження на державу щодо забезпечення їх житлом за бюджетні кошти.

Прокурором Ширяївського району Одеської області розпочато та направлено до суду кримінальне провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 367 КК України, стосовно колишнього голови Чогодарівської сільської ради Ш., який не вжив заходів до збереження житлового будинку позбавлених батьківського піклування дітей Д. В їхніх інтересах прокурором заявлено позов про стягнення з винної особи на користь дітей вартості помешкання [51, с. 78]. Неможливо оминати увагою той факт, що такі порушення непоодинокі та територіально, охоплюють собою й інші області України, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавства та наукового напрацювання у сфері представництва прокуратурою інтересів дітей у цивільному та інших видах судочинства.

Прокурор як суб'єкт конкретних процесуальних правовідносин водночас є суб'єктом державних правовідносин, що визначають його

повноваження.¹ На думку С.Я. Фурси «маючи право пред'явити позов на захист інтересів громадян, прокурор зобов'язаний це зробити, якщо громадянин за станом здоров'я, в силу неповнолітнього або похилого віку або з інших причин не може особисто захистити своє порушене право, а також зобов'язаний підтримати заявлений ним позов у суді».²

Отже, на основі комплексного дослідження питань підстав представництва прокуратурою інтересів дітей в суді можна зробити наступні висновки:

1. На сьогоднішній день у науковій українській юридичній літературі не має єдиної точки зору серед науковців щодо визначення підстав представництва прокуратурою інтересів дітей в суді. Не дає відповіді на це питання і процесуальна юридична практика. Ми вважаємо, що прокуратура зобов'язана представляти інтереси дітей за власною ініціативою, або за ініціативою будь-якого заінтересованого суб'єкта правовідносин як то органів опіки та піклування, нотаріуса, інших державних органів та/або за ініціативою самої дитини.

2. Підставою представництва у суді інтересів дітей є їх відповідний юридичний стан - недосягнення повноліття, та додаткова умова - законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. При цьому під «неналежним захистом» варто також розуміти і поведінку представників, яка суперечить дійсним інтересам дитини.

3. Нормативно-правовими підставами представництва прокуратурою інтересів дітей в суді є:

- ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»;

¹ Викут М.А., Зайцев И.М. Гражданский процесс России: Учебник / М.А. Викут, И.М. Зайцев. – М.: Юристъ, 1999. – С. 99.

² Цивільний процес України: академічний курс [за ред. С.Я. Фурси]. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. – 848 с.

- ст. 45 ЦПК України;
- окремі нормативно-правові акти, зокрема: закони України, спрямовані на охорону дитячих прав та відомчі акти Генерального прокурора України.

4. Прогалиною законодавчого регулювання є відсутність у ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» підстав представництва прокуратурою інтересів громадян. На основі аналізу наукової літератури ми можемо визначити наступні підстави представництва прокуратурою інтересів дітей в суді: 1) звернення дитини до прокуратури; 2) звернення до прокуратури державного органу з метою захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів дитини; 3) повідомлення в засобах масової інформації про порушення прав дитини; 4) безпосереднє виявлення прокурором порушеного права дитини.

5. У зв'язку із недостатнім правовим регулюванням підстав представництва прокуратурою інтересів дітей в суді Генеральній прокуратурі України необхідно на підзаконному рівні шляхом видання відповідних наказів детальніше врегулювати це питання з метою уникнення суперечностей, що виникають в юридичній науці та правозастосуванні.

2.2. Форми представництва прокуратурою інтересів дітей в суді

Проблема визначення форм представництва прокурором інтересів у суді є однією з центральних у юридичній науці. Все це зумовлено тим, що на сьогоднішній день немає єдиного підходу серед вчених та юристів-практиків як до визначення понять «процесуальна форма», «форми представництва прокурором», так і до класифікації форм представництва прокуратурою інтересів громадян у суді. Частково відповідь на це питання

дає ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», яка містить законодавчо закріплені форми представництва прокуратурою у суді.

У юридичній науці проблема процесуальної форми досліджувалася такими вченими як В.Н. Аргунов, Г. Ареф'єв, М.В. Косюта, Д.Д. Луспеник, М.І. Мичко, Н. Печина, Ю.А. Попова, М. Строгович, Г.П. Тимченко, М.Й. Штефан та іншими. Проте, аналіз наукових праць свідчить, що це питання залишається мало розробленим, тим більше в контексті представницької функції прокуратурою інтересів дітей в суді.

Г. Ареф'єв вважає, що процесуальна форма – це установлений цивільним процесуальним правом порядок розгляду й вирішення компетентним органом підвідомчих йому цивільно-правових спорів, що забезпечує рівноправну й активну участь сторін та інших заінтересованих осіб.¹ Ми більше підтримуємо позицію Н. Печиної, яка вказує, що під процесуальною формою необхідно розуміти сукупність встановлених або санкціонованих законом правил, що регламентують порядок здійснення правосуддя, діяльності кожного, хто бере участь у процесі.²

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»³ прокурор має право вступати в цивільний процес на будь-якій його стадії. Підстави для вступу у справу, а також обсяг і межі повноважень прокурора у судовому процесі визначаються цим Законом та процесуальним законодавством України. З наведеної законодавчої норми випливає, що представництво прокуратурою інтересів дітей у суді проходить у певних процесуальних формах, кожна з яких спрямована на ефективний захист порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів неповнолітніх громадян.

¹ Тимченко Г.П. Проблеми форм захисту цивільних прав та інтересів, що охороняються законом / Г.П. Тимченко // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 1. – С. 211-214.

² Тимченко Г.П. Проблеми форм захисту цивільних прав та інтересів, що охороняються законом / Г.П. Тимченко // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 1. – С. 211-214.

³ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Офіційний вісник України від 07.11.2014 — 2014 р., № 87, стор. 9, стаття 2471

На думку М.І. Мичка під час реалізації конституційно закріпленої представницької функції прокуратури необхідно виділяти такі форми: досудове провадження, що включає підготовку й направлення до суду заяв та інших матеріалів; участь у розгляді в судах на різних стадіях судочинства цивільних, господарських справ і справ про адміністративні правопорушення з метою захисту прав та законних інтересів громадян і держави.¹

Деякі вчені вказують на такі процесуальні форми: порушення справи; вступ у справу в суді першої інстанції; необхідна участь за ухвалою суду; внесення подання на рішення й ухвали суду, що не набули законної сили; підтримання подання в суді другої інстанції; надання висновку в суді другої інстанції по скаргах сторін; подання протесту на рішення, ухвали, постанови суду, що набули законної сили; подання вищестоящому прокурору з приводу принесення протесту на судові постанови, що набули законної сили; участь у засіданні судово-наглядних органів; порушення провадження про перегляд справ за нововиявленими обставинами.²

М.В. Косюта вважає, що представництво прокуратурою має бути закріплено в наступних формах:

- звернення прокурора до суду з метою захисту порушених прав і законних інтересів громадян і держави;
- участь прокурора в розгляді справ у судах;
- досудове провадження.³

У ст.23 Закону України «Про прокуратуру» вказано, що під час здійснення представництва інтересів громадянина або держави у суді

¹ Мичко М.І. Щодо взаємодії прокуратури з судовою владою / М.І. Мичко // Право України. – 1999. – № 12. – С. 53-55.

² Иск прокурора в гражданском судопроизводстве. Мет. пособие. – М., 1989.

³ Косюта М.В. Питання правового регулювання представницької функції прокуратури / М.В. Косюта // Проблеми організації прокуратури й оптимізації її діяльності в сучасних умовах. – Зб. наук. праць. – Х., 1998. – С. 189-194.

прокурор має право в порядку, передбаченому процесуальним законом та законом, що регулює виконавче провадження:

- 1) звертатися до суду з позовом (заявою, поданням);
- 2) вступати у справу, порушену за позовом (заявою, поданням) іншої особи, на будь-якому етапі судового провадження;
- 3) ініціювати перегляд судових рішень, у тому числі у справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи;
- 4) брати участь у розгляді справи;
- 5) подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом;
- 6) брати участь у виконавчому провадженні при виконанні рішень у справі, в якій прокурором здійснювалося представництво інтересів громадянина або держави в суді;
- 7) з дозволу суду ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та матеріалами виконавчого провадження, робити виписки з них, отримувати безоплатно копії документів, що знаходяться у матеріалах справи чи виконавчого провадження.

Наказ Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № бгн «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень»¹ зазначає, що прокурор має здійснювати представницькі функції шляхом:

- підготовки і пред'явлення позовів, заяв, подань;
- вступу у справи, порушені за позовами, заявами, поданнями інших осіб на будь-якій стадії їх розгляду;
- ініціювання перегляду судових рішень;

¹ Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень: Наказ Генерального прокурора України № 6 гн від 28.11.2012 року.

- участі у справах, порушених за позовами, заявами, поданнями прокурорів, та у справах, у яких прокурором здійснено вступ чи ініційовано перегляд судових рішень;
- захисту прав громадянина або інтересів держави при виконанні рішень судів.

Саме вищевказаний наказ більш менш правильно класифікує форми представництва прокуратурою інтересів громадян у суді.

О. Хавін у своїй статті «Концептуальне бачення форм реалізації представницької функції прокуратури в суді» вважає, що формами представництва прокуратурою є: подання позовів (заяв) у інтересах окремих громадян, які за станом здоров'я, соціальним статусом або з інших поважних причин не можуть самі захистити свої права, а також в інтересах групи чи невизначеного кола громадян, права яких порушуються; подання позовів (заяв) на захист державних інтересів; звернення до суду із заявами про визнання незаконними правових актів органів, дій та рішень посадових осіб, якщо вжитими заходами досудового реагування не вдалося захистити законність, права громадян або державні інтереси; здійснення контролю за станом реального виконання судових рішень, прийнятих за позовами прокурорів, з використанням при цьому засобів прокурорського нагляду; участь у розгляді справ, порушених за позовами прокурорів на захист інтересів громадян і держави; обов'язкова участь прокурорів відповідного рівня у розгляді справ судами наглядової інстанції; внесення касаційних (окремих) питань на судові рішення, що не набрали законної сили, у справах, розглянутих судом першої інстанції за участю прокурора; опротестування відповідно до процесуальних повноважень будь-якого судового рішення, що набрало сили, якщо воно не відповідає матеріальному чи процесуальному законодавству; ініціювання за наявності підстав перегляду судових рішень, що набрали сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами, якщо цього вимагає захист державних інтересів або законних інтересів громадян, які з поважних причин самі не

можуть захистити свої права; інформування вищестоящих судів про виявлені порушення закону при розгляді цивільних справ, які не спричиняють скасування прийнятих судових рішень, але порушують права громадян, юридичних осіб, державні інтереси, щоб усунути такі порушення; входження з поданнями до кваліфікаційних комісій про притягнення суддів, які допустили такі порушення, до дисциплінарної відповідальності.¹

З урахування вищенаведеного, на нашу думку формами представництва прокуратурою інтересів дітей у суді є:

- досудове провадження (збір матеріалів, направлення заяв в суд);
- звернення до суду з позовом про захист порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів дітей;
- участь у розгляді справ судами (як у випадку безпосереднього звернення прокурора з позовом, так і вступ у справу за власною ініціативою чи залучення його до справи за ініціативою суду);
- ініціювання та участь у перегляді незаконних судових рішень, що стосуються інтересів дітей;
- захист прав дітей під час виконання судових рішень.

Найбільш поширеними порушеннями, які виявляються прокурорами в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, є неналежне виконання своїх обов'язків посадовцями служб у справах дітей. Зокрема, при вирішенні питань про можливість надання згоди або про відмову в згоді на відчуження батьками або особами, які їх замінюють, житла і майна не з'ясовуються фактичні причини його продажу, обміну, дарування, передачі в оренду, під заставу. Не контролюється виконання майнових зобов'язань стосовно дітей, внаслідок чого вони позбавляються житла, майна [52, с. 35].

¹ Хавін О. Концептуальне бачення форм реалізації представницької функції прокуратури в суді / О. Хавін // Вісник прокуратури. – 2001. – № 3. – С. 60-62.

Наприклад. За результатами перевірки прокуратури м. Ужгорода Закарпатської області встановлено, що виконкомом Ужгородської міської ради прийнято рішення про надання згоди на відчуження квартири, право користування, якою мав малолітній Яцканич М. З вимогою усунення порушень прокурором внесено подання, яке було відхилено. З метою захисту порушеного права дитини прокурор звернувся до суду з адміністративним позовом про визнання рішення протиправним і його скасування, який судом задоволено у повному обсязі¹.

Т.О. Дунас та М.В. Руденко вважають, що стосовно вирішення прокурором практичних питань застосування цивільно-процесуальної форми, згідно якої приводами представництва ним інтересів громадян в суді у випадках, передбачених законом, окрім виявлення порушення прав особи в процесі прокурорського нагляду, є також звернення до прокуратури самих громадян чи у їх інтересах інших фізичних або юридичних осіб, повідомлення в засобах масової інформації, а також тоді, коли це визнає необхідним суд.²

Так, мешканці Хмельницької області виплачено 19 тис. грн державної допомоги при народженні двох дітей. Проте малолітні за заявою матері влаштовані до будинку дитини на повне державне утримання. Упродовж перебування дітей у закладі мати до них не навідується, зловживає спиртними напоями. Інша мешканка цієї ж області отримала більш між 20 тис. грн державної допомоги на дітей, які витратила на власні потреби. Натомість п'ятеро її дітей проживали в занедбаній кімнаті, в антисанітарних умовах, спали на зламаних ліжках. У родині не було запасу їжі, дитячого одягу, шкільного приладдя. Незважаючи на такий стан, соціальний інспектор після обстеження помешкання сім'ї не ініціював

¹ Лист-орієнтування про практику здійснення представницької діяльності на захист майнових та житлових пра дітей № 08/2/2-35вих-140 окв від 25 лютого 2014 року

² Дунас Т.О., Руденко М.В. Прокурор в цивільному процесі України: сутність, завдання, повноваження: Навч. та наук.-практ., посіб. / За заг. ред. проф. М.В. Руденко. – Х.: Харків юридичний, 2006. – С. 96-97.

призупинення виплат та вилучення дітей із несприятливого оточення. На вимогу прокурора дітей вилучено з родини та заявлено позови до суду про їх відібрання від батьків, припинено виплати державної допомоги, соціального інспектора притягнуто до дисциплінарної відповідальності [51, с. 39].

При підготовці документів прокурорського реагування щодо захисту прав і свобод дітей потрібно:

- точно і повно викладати фактичні обставини правопорушень, посилаючись на Конституцію України, закони чи прирівняні до них за юридичною силою акти;

- правильно обирати адресатів, враховуючи компетенцію органу чи посадової особи з усунення порушень закону і притягнення винних до відповідальності; [148, с. 147]

Пред'явленню позовної заяви передуює велика і важлива до процесуальна діяльність прокурора щодо збору та вивчення матеріалів органів контролю, статистики тощо, щодо встановлення усіх учасників процесу, а також направлення в суд заяв.

Як свідчить практика неналежна підготовка матеріалів та доказів стає причиною відмови у задоволенні позовних вимог. Так, рішенням апеляційного суду Волинської області від 19.03.2013 року задоволено апеляційну скаргу Чижовської Л.Й. на рішення Іваничівського районного суду від 01.02.2013 року щодо задоволення позову прокурора Іваничівського району, пред'явленого в інтересах неповнолітнього Барана Р.Я. про позбавлення батьківських прав відповідачки. Рішення суду 1 інстанції скасовано, у задоволенні позовних вимог відмовлено. Суд апеляційної інстанції своє рішення обґрунтував тим, що прокурором не надано достатньо доказів, які б свідчили про свідоме нехтування відповідачкою своїми батьківськими обов'язками. Також, прокурором не спростовано доказів про те, що відповідачка цікавиться дитиною, періодично відвідує її, а дитина позитивно ставиться до матері.

Позов пред'являється шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції, де вона реєструється, з дотриманням встановленого порядку.

Підготовка позову є найбільш складним та відповідальним моментом захисту прав дітей, адже саме від правильно написаної та обґрунтованої позовної заяви залежить подальший розгляд і вирішення справи та якнайшвидший захист чи поновлення порушених прав свобод та інтересів неповнолітніх громадян. На цьому етапі проявляються не тільки професійні організаторські якості прокурора, а й його здібності як високо підготовленого фахівця-правознавця, який повинен системно вміти мислити із застосуванням категорійного апарату матеріального та процесуального законодавства, досконало орієнтуватися в законодавчих приписах.¹ Я.П. Зейкан вважає, що тут захисник інтересів особи має лінгвістичними засобами красномовно і дохідливо зв'язати в єдиний текст всі підготовлені для подання до суду матеріали.²

Позовна заява повинна містити:

- найменування суду, до якого подається заява;
- ім'я (найменування) позивача і відповідача, а також ім'я представника позивача, якщо позовна заява подається представником, їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку, якщо такі відомі;
- зміст позовних вимог;
- ціну позову щодо вимог майнового характеру;
- виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги;
- зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, наявність підстав для звільнення від доказування;
- перелік документів, що додаються до заяви.

¹ Руденко М.В. Прокурор в господарському судочинстві: Навчальний посібник. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 54.

² Зейкан Я.П. Захист прав та інтересів в арбітражному суді. – К.: Леґе Артис, 2001. – С. 16.

Позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати її подання. Позовна заява повинна відповідати іншим вимогам, встановленим законом.

У разі пред'явлення позову особами, які діють на захист прав, свобод та інтересів іншої особи, в заяві повинні бути зазначені підстави такого звернення. Тобто, прокурор має підтвердити це відповідними документами, доданими до позовної заяви. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 120 ЦПК України до позовної заяви прокурор має додати її копії й копії всіх документів, що додаються до заяви відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб.

Не до кінця дослідженим залишається питання можливості подання прокурором позовів в інтересах невизначеного кола осіб (дітей), наприклад, зобов'язання до вчинення певних дій суб'єктів владних повноважень. Визначення завдання представництва передбачалась у ЦПК України 1963 року, який до прийняття КАС України унормовував питання судочинства з органами влади. Така законодавча процесуальна невизначеність, що має місце також й в новому ЦПК України, який не містить такі поняття як «невизначене коло осіб», «громадський інтерес», «групові позови», що призводить до існування в окремих представників органів правосуддя поглядів, котрі передбачають заперечення можливості подання прокурором позовів до суду для захисту інтересів невизначеного кола осіб.¹ На нашу думку, відмова судів у захисті та представництві прокурором невизначеного кола осіб є необґрунтованою і незаконною в аспекті Закону України «Про прокуратуру» та означає панування «жорсткого» формально-правового – такого, що не відповідає потребам утвердження верховенства права в Україні – підходу у правосвідомості представників суддівського корпусу, коли вони приймають рішення про відмову прокурору в подачі позову для захисту інтересів невизначеного

¹ Луспеник Д.Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України у судовій практиці (Серія «Судова практика») – Х.: Харків юридичний, 2005. – С. 268-281.

кола осіб, тобто групового правозахисного позову.¹

Стороною в справі (позивачем) в розумінні положень за позовом, поданим прокурором, виступає дитина, позбавлена можливості самостійно захищати свої права або реалізовувати повноваження в судочинстві, якій саме й належить право на позов, що крім матеріально-правової складової – права вимагати примусового захисту порушеного чи оспорюваного права від суду, включає й право на пред'явлення позову як процесуальну можливість домагатися відповідного захисту, звертатися в установлений спосіб до суду.²

Не пізніше наступного дня позовна заява передається визначеному судді. Прокурор має право об'єднати в одній позовній заяві кількох вимог, пов'язаних між собою.

Суддя відкриває провадження у справі не інакше як на підставі заяви, поданої і оформленої в порядку, встановленому законом. Суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо:

- заява не підлягає розгляду в судах у порядку цивільного судочинства;
- є таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду про відкриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін у спорі між тими тими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Відмова від позову не позбавляє другу сторону права пред'явити такий самий позов до особи, яка відмовилась від позову;
- у провадженні цього чи іншого суду є справа із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

¹ Проблемы науки гражданского процессуального права / В.В. Комаров, В.А. Бигун, В.В. Баранкова; Под ред. проф. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2002. – С. 92-94.

² Кожухарь А.Н. Предварительное внесудебное рассмотрение спора как предпосылка права на предъявление иска: Автореф. дис. ... к. ю. н. // КГУ им. Т.Г.Шевченко. – К.: 1971. – С. 4-7.

- є рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасував рішення третейського суду і розгляд справи в тому ж третейському суді виявився неможливим;
- після смерті фізичної особи, а також у зв'язку з припиненням юридичної особи, які є однією із сторін у справі, спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Прокурор повинен слідкувати за тим, як подані матеріали розглядаються судом, чи не залишаються ним без руху, а також чи в установленій законом термін порушується провадження у справі, призначається день та час проведення попереднього засідання в ній.¹

Із відкриттям провадження у справі починається участь прокурора у судовому розгляді.

Генеральний прокурор України зобов'язує прокурорів, які повинні брати участь у процесі: а) ретельно готуватися до судових засідань, брати активну участь у збиранні й дослідженні доказів, з'ясуванні обставин справи; б) дотримуватися судової етики; в) свої міркування щодо спору, вирішуваного судом, висловлювати відповідно до закону й матеріалів справи; г) виходити з вимог закону про те, що у справах, порушених за позовами чи заявою прокурора, обов'язок доказування покладається на прокурора, який користується рівними з іншими учасниками процесу правами.

Під час підготовки до судового засідання прокурор повинен виробити певний механізм своєї участі у розгляді справи для того, щоб забезпечити повний, об'єктивний та всебічний судовий процес та досягнення в кінцевому варіанті поставленої мети. При цьому він аж ніяк

¹ Добровольский А.А., Иванова С.А. Основные проблемы исковой формы защиты права – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1979.– С. 151-154.

не може втручатися у діяльність суду і має діяти в межах наданих йому процесуальних повноважень.

Відповідно до ст. 46 ЦПК України прокурор має процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої він діє (ст.ст. 27 і 31 ЦПК України), за винятком права укладати мирову угоду. Зокрема, прокурор має такі права у процесі: а) знайомитися з матеріалами справи, б) робити з них витяги, в) знімати копії з документів, долучених до справи, г) одержувати копії рішень, ухвал, д) брати участь у судових засіданнях, є) подавати докази, є) брати участь у дослідженні доказів, ж) ставити питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, з) заявляти клопотання й відводи, и) давати усні й письмові пояснення суду, і) подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, й заперечення проти клопотань, доводів та міркувань інших осіб, ї) знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії й подавати письмові зауваження з приводу можливої його неправильності чи неповноти, к) прослуховувати запис судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, л) подавати письмові зауваження з приводу його можливої неправильності чи неповноти, м) оскаржувати рішення й ухвали суду, н) користуватися іншими процесуальними правами, встановленими законом. Крім зазначених прав та обов'язків, прокурор може протягом усього часу розгляду справи змінити підставу або предмет позову, збільшувати або зменшувати розмір позовних вимог, відмовлятися від позову повністю або частково (ч. 2 ст. 31 ЦПК України).

Обов'язковою складовою процесу є дебати, у яких прокурор виступає першим (ст. 193 ЦПК України). Саме під час судових дебатів можливо підсумувати весь судовий розгляд, звернути увагу на докази, які є визначальними для правильного вирішення справи.

Окрему увагу в рамках другої форми представництва прокуратурою інтересів дітей в суді необхідно приділити проблемі прогалин правового

регулювання участі прокурора у розгляді справ судами, де вирішуються питання про позбавлення батьківських прав.

В будь-якій державі світу сім'я була, є та буде залишатися головною загальнолюдською цінністю. Відносини між батьками та дітьми завжди знаходилися під посиленою правовою охороною. Майбутнє дітей в повній мірі залежить від соціальних та правових відносин у сім'ї. Відповідно до ст. 51 Конституції України «сім'я, материнство та батьківство охороняються державою».¹ В Основному законі також знайшов своє закріплення обов'язок батьків по утриманню неповнолітніх дітей, що підтверджує важливість цих відносин. У сучасному суспільстві сім'я виконує багато функцій, серед яких найважливішою є виховання дітей. Держава ж на законодавчому рівні закріплює цю функцію шляхом встановлення прав та обов'язків батьків по вихованню дітей. Але не всі батьки з тих чи інших причин належним чином здійснюють таке виховання. Саме в такому випадку, для забезпечення інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб у сімейному праві існує інститут позбавлення батьківських прав.

Позбавлення батьківських прав є крайнім засобом сімейно-правового характеру, сімейно-правовою санкцією, яка застосовується до батьків, що не забезпечують належне виховання своїх дітей. Позбавити батьків батьківських прав можливо тільки в судову порядку в позовному провадженні.

Відповідно до ст. 165 СК України право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний чи інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – Офіц. вид. – 1996. – № 30 – С. 141.

чотирнадцяти років.¹ Проаналізувавши вищезазначену статтю СК України, можна сказати, що вона надає прокурору лише право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав, однак не визначає обов'язок його участі у розгляді цієї категорії справ. На законодавчому рівні (ч. 4, 5 ст. 19 СК України) визначено, що при розгляді судом спорів щодо позбавлення батьківських прав, обов'язковою є участь тільки органу опіки та піклування, який подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Тобто, чинний СК України не передбачає обов'язкової участі прокурора під час розгляду справ про позбавлення батьківських прав.

Варто відмітити, що КпШС України, який втратив чинність, під час розгляду справ про позбавлення батьківських прав передбачав обов'язкову участь у судовому засіданні прокурора.² Зокрема, відповідно до ст. 71 КпШС України справи про позбавлення батьківських прав розглядалися за заявою державних або громадських організацій, одного з батьків або опікуна (піклувальника) дитини, а також за позовом прокурора. При розгляді справ про позбавлення батьківських прав необхідним є подання письмового висновку органів опіки і піклування, а також участь у судовому засіданні представника цього органу і прокурора.

В той же час відомчими підзаконними нормативно-правовими актами Генеральної прокуратури України передбачено обов'язкову участь прокурора під час розгляду в суді цієї категорії справ. Зокрема, наказ Генерального прокурора України від 6 грудня 2014 року № 16гн «Про

¹ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – Офіц. вид. – 2002. – № 21-22. – С. 135.

² Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20 червня 1969 р. (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради УРСР. – Офіц. вид. – 1969. – № 26. – С. 204.

організацію роботи органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей»¹

Листами прокуратур різних рівнів доведено зазначені накази до відома органам опіки і піклування та відповідним місцевим судам щодо необхідності залучення прокурорів до розгляду справ про позбавлення батьківських прав. Однак, на практиці прокурори не завжди вчасно повідомляються про розгляд вказаних справ.

Як вбачається з узагальнення практики розгляду судами справ за позовами прокурорів щодо захисту прав та інтересів дітей у Волинській області у 2012 році прокурорами пред'явлено 11 позовів про позбавлення батьківських прав, органами опіки та піклування – 98, одним з батьків чи родичами - 55. Прокурорами забезпечено участь у розгляді 147 справ зазначеної категорії, що складає 89 % від загального числа розглянутих. Не забезпечено участь у розгляді 17 справ, пред'явлених не за позовами прокурорів, у зв'язку із неповідомленням прокурора судом та органом опіки та піклування про судовий розгляд справи.

Крім того, згідно із Узагальненням практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми Апеляційного суду міста Києва від 01 січня 2009 року² окремі судді районних судів м. Києва на підставі ст. 45 ЦПК України³ залучають прокурора до участі у справі та визначають його участь у справі обов'язковою (як і у справах про усиновлення). Однак, виявлено випадки участі прокурора у справі без обговорення та вирішення судом питання про залучення його до участі у справі як учасника цивільного процесу, що впливає із протоколів та

¹ Про організацію роботи органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: Наказ Генерального прокурора України № 16 гн від 06.12.2014 року.

² Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми Апеляційного суду міста Києва від 01 січня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=505687.

³ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (із змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2004. – № 16. – С. 1088.

журналів судових засідань, в яких зазначаються, як правило, лише відомості про виступ прокурора в судових дебатах, який зводиться до підтримання позову та його задоволення. Наприклад, у справі за позовом Токманової-Саган О.В. до Токманова М.О., третя особа – Служба у справах неповнолітніх Деснянської районної державної адміністрації у м. Києві, про позбавлення батьківських прав Шевченківський районний суд м. Києва після постановлення ухвали про призначення справи до розгляду направив прокурору повідомлення про розгляд справи із проханням направити прокурора для участі у ній.

Такий формальний підхід до участі прокурора в цивільному процесі унеможливорює повноцінну реалізацію покладених на нього функцій по представництву та захисту прав та інтересів дітей.

Варто відмітити, що в окремих випадках, у справах про позбавлення батьківських прав одним з подружжя другого прокуратура та орган опіки і піклування залучають як третіх осіб на стороні позивача без самостійних вимог щодо предмета спору, що є з нашої точки зору абсолютно неприпустимим. Статтею 35 ЦПК України встановлено, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до ухвалення судом рішення, якщо рішення в справі може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї із сторін. Рішення суду про позбавлення одного з батьків батьківських прав аж ніяк не впливає на права та обов'язки прокурора, тому такі дії суду з цього приводу є необґрунтованими та незаконними.

Виходячи з норм ст. 121 Конституції України та ст.23 Закону України «Про прокуратуру»¹ прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються функції представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді

¹ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Офіційний вісник України від 07.11.2014 — 2014 р., № 87, стор. 9, стаття 2471

полягає у здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на захист у суді інтересів громадянина або держави у випадках, передбачених законом. Тобто на прокуратуру покладено повноваження представництва інтересів громадянина в суді, а залучення її третьою особою без самостійних вимог щодо предмета спору чинним законодавством не передбачено.

Отже, на сьогодні законодавством, зокрема СК України, не передбачено обов'язкової участі прокурора під час розгляду справ про позбавлення батьківських прав в судах. Не виробила єдиної позиції з цього питання і судова практика, тому що судді по-різному застосовують норми чинного сімейного та цивільного процесуального законів. Вирішення цієї проблеми, на нашу думку, може відбутися тільки шляхом внесення змін і доповнень до ст. 165 СК України в якій, зважаючи на нашу буденну та правову реальність, необхідно все ж таки передбачити обов'язкову участь прокурора під час розгляду справ у судах про позбавлення батьківських прав.

Важливим елементом права на судовий захист є можливість апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім, випадків встановлених законом. Це є однією із основних засад судочинства відповідно до ст. 129 Конституції України, що перевіряє рішення суду на предмет законності та обґрунтованості.

Відповідно до ст. 213 ЦПК, рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Рішення є законним тоді, коли суд, виконавши всі вимоги цивільного процесуального права і всебічно перевіривши обставини, вирішує справу у відповідності із нормами матеріального права, які підлягають

застосуванню до даних правовідносин, а за їх відсутності – на підставі закону, що регулює подібні відносини, або виходячи із загальних засад і змісту законодавства України. У разі якщо у прокурора існують сумніви у законності та обґрунтованості рішення він має право оскаржити його в апеляційному порядку.

Ч.3 ст.24 Закону України «Про прокуратуру» надає право на подання апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення в цивільній, адміністративній, господарській справі прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних та місцевих прокуратур, першим заступникам та заступникам керівників регіональних прокуратур. При цьому прокурор повинен надати суду письмову згоду законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, або органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень на здійснення ним представництва.

Відповідно до п. 8 наказу Генеральної прокуратури від 28 листопада 2012 року № бгн «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень» прокурори усіх рівнів у межах своєї компетенції зобов'язані забезпечувати своєчасне реагування на незаконні судові рішення в цивільних, господарських, адміністративних справах та якісну підготовку апеляційних, касаційних скарг, заяв про перегляд судових рішень Верховним Судом України, заяв про перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Виникає питання: подача апеляції є правом чи обов'язком прокурора? ЦПК розглядає подачу апеляції як право прокурора, аналогічну позицію закріплює Закон України «Про прокуратуру». Проте, своєчасне реагування на кожне незаконне судові рішення шляхом подачі апеляції за

наявності для цього приводів і підстав розглядається як обов'язок прокурора, невиконання якого за наявності очевидних підстав для скасування чи зміни судового рішення, передбачених ЦПК, розцінюється як неналежне виконання службових обов'язків працівниками прокуратури, які відповідно до закону мають право на таке реагувати. Звичайно розглядається пріоритет норм закону перед наказом, хоча зрештою йдеться про важливість та необхідність існування законодавчої норми, яка б закріплювала обов'язок прокурора реагувати на кожне незаконне та необгрунтоване судове рішення в цивільних справах шляхом подачі апеляції, яку б, на нашу думку, доцільно було відтворити в чинному законодавстві.

Також, важливою теоретичною та практичною проблемою є відсутність у прокурорів вищої інстанції права вносити зміни та доповнення до апеляції поданої прокурором-апелянтом. Як зазначає ч.1 ст. 300 ЦПК України особа, яка подала апеляційну скаргу, має право доповнити чи змінити її протягом строку на апеляційне оскарження. Разом з тим, ч.6 ст. 24 Закону України «Про прокуратуру» прокурор може змінити, доповнити, відкликати, відмовитися від позову (заяви, подання), апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України має право прокурор, який її подав, або прокурор вищого рівня.

Суперечність двох законів є очевидною, а тому виникає проблема їх застосування. Як свідчить практика, судді, керуючись нормами ЦПК відмовляють у прийнятті змін чи доповнень, внесених прокурорами вищої інстанції до апеляції, поданої прокурором який брав участь в розгляді справи судом першої інстанції. Практичне застосування судами норм ЦПК, а не законодавства про прокуратуру, є теоретично обгрунтованим, адже пріоритет спеціальної норми (ЦПК) перед загальною нормою не потребує доведення.

Безумовно, розв'язання цієї проблеми – у компетенції законодавця. За нашим глибоким переконанням, право на внесення змін чи доповнень до апеляції повинен мати не тільки прокурор, що подав апеляцію, а й прокурор вищої інстанції. Така позиція ґрунтується, насамперед, на принципі єдності та централізації органів прокуратури із підпорядкування прокурорів нижчої інстанції – вищій. А тому ЦПК України потребує внесення відповідних змін.

Апеляційне провадження – це самостійна стадія в українському процесі, суть якої полягає в перегляді рішень і постанов (ухвал) місцевого суду, які не набрали законної сили, з метою перевірки їх законності, обґрунтованості та справедливості шляхом перегляду постановлених апелянтами під сумнів обставин і судових дій, яке здійснюється апеляційним судом.¹ Апеляційний розгляд – вид перевірки судових рішень, що не набрали законної сили, процесуальна форма якого передбачає, що вищестоящий суд, діючи з метою виявлення та виправлення судової помилки або порушення, вправі використовувати ті самі процесуальні засоби та повноваження, що й суд першої інстанції.² Апеляційний суд, проводячи повторне дослідження доказів, вправі або підтвердити раніше винесене рішення, або постановити нове.³ Апеляційний перегляд рішень суду першої інстанції характеризує свободу оскарження сторонами. Це означає, що судові рішення можуть бути оскаржені сторонами у вищестоящий суд.⁴

Інститут апеляційного оскарження справ дозволяє по суті, з новим дослідженням доказів в суді вищестоящої інстанції, а не лише на основі письмових матеріалів, як в касаційному порядку, перевірити законність,

¹ Король В. В. Судові стадії провадження у кримінальних справах: Навчальний посібник. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – С. 138.

² Захаров Д. О. Правова природа та система рішень апеляційного суду в кримінальних справах. Автореферат дис. канд. юрид. наук, спеціальності 12.00.09 Х., 2006. – С. 14.

³ Басай В. Д. Судові та правоохоронні органи України. Підручник. У 2-х кн. Книга 1. Судоустрій України. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 33, 42.

⁴ Рыжаков А. П., Сергеев А. И. Кассационное производство. – М.: Информ. – изд. дом «Филинь», 1997. – 128 с. (Уголовный процесс на практике). – С. 5.

обґрунтованість і справедливість рішень, що винесені судом першої інстанції, з правом їх заміни новим рішенням, в тому числі і тим, що погіршує становище сторони, яке прийняте на основі безпосереднього аналізу фактів і обставин справи.¹

При апеляційному оскарженні заінтересовані сторони та інша особа, яка бере участь у справі, і вважає ухвалене судом першої інстанції рішення, постановлену ухвалу незаконними і необґрунтованими, переносить до апеляційної інстанції справу на новий (повторний) розгляд та перевірку рішення.²

Апеляційним судом можуть вирішуватись питання правильності застосування нижчестоящим судом в його рішенні норм матеріального і процесуального права, що властиво перегляду судових рішень в порядку касації, а й правильності оцінки і повноти врахування всіх існуючих доказів і обставин у справі.³

Вищенаведені думки вчених характеризують наступні риси апеляції:

- апеляційне провадження – це самостійна стадія процесу, що передує касаційному перегляду судових рішень;
- апеляційна інстанція розглядає справу по суті, що тягне за собою можливість постановлення нею нового рішення, яке повністю чи частково змінює рішення суду першої інстанції;
- апеляція подається на, постанову, ухвалу суду першої інстанції, які ще не набрали законної сили;
- справа передається на розгляд до вищестоящего суду;
- подача апеляції обґрунтовується апелянтом підставами до скасування чи зміни судового рішення;

¹ Разумов С. Производство по уголовным делам у мирового судьи // Российская юстиция. – 2000. – № 11. – С. 47-49.

² Осетинський А. Порівняльно-правовий аналіз функцій касаційної інстанції в судових системах країн романо-германської системи права та перспективи розвитку касації в господарському судочинстві України // Право України. – 2004. – № 5. – С. 23-27.

³ Молдаван В. В., Молдаван А. В. Порівняльне кримінально-процесуальне законодавство: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С.105.

- розглядаючи справу, апеляційний суд перевіряє юридичну і фактичну сторони справи в тому ж обсязі, що і суд першої інстанції;
- виконання рішення, постановленого судом першої інстанції і оскарженого в апеляційний суд, зупиняється;
- повноваження апеляційного суду при розгляді справи обмежені межами апеляції і предметом рішення суду першої інстанції;
- нові вимоги, які не подавалися в суді першої інстанції, не можуть бути заявлені в апеляційному провадженні.¹

М.В. Руденко вказує, що головною «родзинкою апеляційного провадження у господарському судочинстві є можливість заново в судовому засіданні дослідити наявні у справі та, за певних умов, додатково надані докази.²

Є.А. Чернушенко виділяє ознаки судової апеляції:

- подається на рішення суду, яке не вступило в законну силу,
- справа за апеляцією передається на розгляд вищого суду,
- подача апеляції обумовлюється, на думку особи, яка подає апеляційну скаргу, неправильністю рішення суду першої інстанції, неправильним встановленням фактичних обставин справи чи неправильним застосуванням закону,
- апеляційний суд при перегляді справи розглядає як питання факту, так і питання права, тобто має право перевірити як юридичну, так і фактичну сторони справи в тому обсязі, що і суд першої інстанції,
- виконання рішення, яке оскаржене в апеляційному порядку, призупиняється (крім випадків негайного виконання рішення),
- повноваження апеляційного суду при перегляді справи

¹ Острогляд О. В. Апеляція – новий інститут захисту прав людини в кримінальному судочинстві // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. – 2002. – Випуск X. – С. 210-211.

² Руденко М.В. Прокурор в господарському судочинстві: Навчальний посібник. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 141.

обмежуються доводами апеляційної скарги і предметом рішення суду першої інстанції. Нові вимоги, які не були предметом рішення суду першої інстанції, не можуть бути пред'явлені в апеляційному провадженні.¹

Законодавством передбачено право прокурора здійснювати представництво інтересів дітей на будь-якій стадії процесу. Але в жодному з процесуальних кодексів не наводиться поняття стадії і їх види.

Д.М. Бахрах розуміє під стадією таку порівняно самостійну частину провадження, яка, поряд з його загальними завданнями, має властиві тільки їй завдання, документи та інші особливості.² І.П. Голосніченко та М.Ф. Стахурський, зазначають, що стадіями провадження є послідовні етапи цієї діяльності, що завершується шляхом прийняття процесуального документу, в якому в концентрованій формі показані результати певних процесуальних дій.³ Поняття стадій провадження визначають як відносно відмежовані, виділені в часі й логічно пов'язані сукупності процесуальних дій (процедур), які відрізняються колом суб'єктів і закріплюються відповідними процесуальними актами.⁴

Д.В. Лученко виділяв ознаки стадій контрольного процесу:⁵

а) поряд із загальними завданнями, що властиві контрольному процесу в цілому, кожна окрема стадія повинна характеризуватися своїми, особистими завданнями, які відрізняються від завдань інших стадій (невиконання цих завдань перешкоджає подальшому нормальному продовженню процесу);

б) необхідно, щоб стадія була неминучою, об'єктивно обумовленою в даному процесі;

¹ Чернушенко М.В. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України: Автореф. дис.. к.ю.н. 12.00.02 / Одеська національна юридична академія. – О., 2004. – С.10.

² Бахрах Д.Н. Административное право. Учебник. – М.: Изд. БЕК, 1996. – С. 155-156.

³ Голосніченко І.П., Стахурський М.Ф. Адміністративний процес: Навчальний посібник / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора І.П. Голосніченка. – К.: ГАН, 2003. – С. 155.

⁴ Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. – С. 448.

⁵ Лученко Д.В. Контрольне провадження.: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. – Х., 2003. – с. 81-82.

в) положення та повноваження суб'єктів на кожній самостійній стадії має відрізнятися від положення та повноважень суб'єктного складу інших стадій;

г) кожна наступна стадія є контрольною по відношенню до попередньої;

д) кожна самостійна стадія повинна являти собою сукупність процесуальних дій та відносин, встановлених законом, завершуватися прийняттям рішення та закріплюватися у відповідному правовому акті;

є) на окремих стадіях контрольного процесу діють різні режимні характеристики: принципи контрольної діяльності, контрольно процесуальні гарантії, способи та методи контролю.

Отже, на основі вищенаведеного можна зробити висновок, що апеляційне оскарження прокурором незаконних та необґрунтованих на його думку рішень судів, є самостійною стадією процесу у межах якої виділяються певні під стадії (або послідовність вчинення процесуальних дій з оскарження рішення суду).

Відповідно до ст. 292 ЦПК України сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково. Апеляційне оскарження прокурором реалізується шляхом подачі ним апеляційної скарги. Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом десяти днів з дня його проголошення. Особи, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні під час проголошення судового рішення, можуть подати апеляційну скаргу протягом десяти днів з дня отримання копії цього рішення.

Апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції подається протягом п'яти днів з дня її проголошення. У разі якщо ухвалу було постановлено без участі особи, яка її оскаржує, апеляційна скарга

подається протягом п'яти днів з дня отримання копії ухвали. В апеляційній скарзі мають бути зазначені:

- найменування суду, до якого подається скарга;
- ім'я (найменування) особи, яка подає скаргу, її місце проживання або місцезнаходження;
- ім'я (найменування) осіб, які беруть участь у справі, їх місце проживання або місцезнаходження;
- дата подання заяви про апеляційне оскарження;
- у чому полягає незаконність і (або) необґрунтованість рішення або ухвали (неповнота встановлення обставин, які мають значення для справи, та (або) неправильність встановлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин);
- нові обставини, які підлягають встановленню, докази, які підлягають дослідженню або оцінці, обґрунтування поважності причин неподання доказів у суд першої інстанції, заперечення проти доказів, використаних судом першої інстанції;
- клопотання особи, яка подала скаргу;
- перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

Прокурор має право доповнити чи змінити апеляційну скаргу протягом строку на апеляційне оскарження, відкликати її до початку розгляду справи в суді апеляційної інстанції, або протягом розгляду справи відмовитися від неї повністю чи частково.

Апеляційний розгляд справи здійснюється за правилами розгляду справи судом першої інстанції з урахуванням особливостей апеляційного розгляду справи (склад суду, доповідь судді-доповідача, послідовності виступів учасників тощо).

За наслідками розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції апеляційний суд має право:

- постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги і залишення рішення без змін;
- скасувати рішення суду першої інстанції і ухвалити нове рішення по суті позовних вимог;
- змінити рішення;
- постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду.

Рішення апеляційного суду набирає законної сили з моменту його проголошення (ст. 319 ЦПК України). Прокурор, якого не задовольняє рішення апеляційного суду, може оскаржити його у касаційному порядку, а також ініціювати розгляд справи у зв'язку із нововиявленими обставинами.

Можливість перевірки рішення суду в касаційному порядку є додатковою гарантією захисту прав, свобод та законних інтересів дітей. Ця стадія процесу є екстраординарною, на якій забезпечується перевірка рішень судів першої та апеляційної інстанцій.

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, рішення і ухвали апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду. Підставами касаційного оскарження є неправильні застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. Касаційна скарга може бути подана протягом двадцяти днів з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду. У касаційній скарзі повинно бути зазначено:

- найменування суду, до якого подається скарга;

- ім'я (найменування) особи, яка подає скаргу, її місце проживання або місцезнаходження;
- ім'я (найменування) осіб, які беруть участь у справі, їх місце проживання або місцезнаходження;
- рішення (ухвала), що оскаржується;
- в чому полягає неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права;
- клопотання особи, яка подає скаргу;
- перелік письмових матеріалів, що додаються до скарги.

Прокурор, який подав касаційну скаргу, має право доповнити чи змінити її протягом строку на касаційне оскарження, а також має право відкликати її до початку розгляду справи у суді касаційної інстанції. Особа, яка подала касаційну скаргу, має право відмовитися від неї до закінчення касаційного провадження. Про прийняття відмови від скарги та закриття касаційного провадження суд постановляє ухвалу.

Одержавши касаційну скаргу, оформлену відповідно до вимог суддя-доповідач протягом трьох днів вирішує питання про відкриття касаційного провадження, про що постановляє відповідну ухвалу, витребує справу, надсилає копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів особам, які беруть участь у справі, і встановлює строк, якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу. За наявності клопотання особи, яка подає касаційну скаргу, суддя-доповідач у разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду.

Під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеним обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Касаційний суд перевіряє законність судових рішень лише в межах позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції.

Суд не обмежений доводами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення.

За наслідками розгляду касаційної скарги на рішення суд касаційної інстанції має право:

- постановити ухвалу про відхилення касаційної скарги і залишення рішення без змін;
- постановити ухвалу про повне або часткове скасування рішення і передати справу на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції;
- постановити ухвалу про скасування рішення апеляційного суду і залишити в силі судове рішення суду першої інстанції, що було помилково скасоване апеляційним судом;
- постановити ухвалу про скасування судових рішень і закрити провадження в справі або залишити заяву без розгляду;
- скасувати судові рішення і ухвалити нове рішення або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд.

За наслідками розгляду касаційної скарги на ухвалу суд касаційної інстанції має право:

- постановити ухвалу про відхилення касаційної скарги і залишення ухвали без змін;
- скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої або апеляційної інстанції;
- змінити або скасувати ухвалу і вирішити питання по суті;
- скасувати ухвалу і залишити в силі ухвалу, що була помилково скасована апеляційним судом.

Підставою для скасування ухвал судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали, що перешкоджає подальшому провадженню у справі.

Підставою для скасування судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи на новий судовий розгляд є порушення норм процесуального права, що унеможливили встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Справа направляється до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду або на новий розгляд, якщо порушення, зазначені у частинах першій і другій цієї статті, допущені тільки цим судом. У всіх інших випадках справа направляється до суду першої інстанції.

Висновки і мотиви, з яких скасовані рішення є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при новому розгляді справи.

Окремим видом перевірки законності й обґрунтованості рішень суду, є перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами, предметом якого можуть бути рішення й ухвали, що набрали чинності, судів будь-якої інстанції. Цей спосіб перегляду спрямовано на дослідження в судовому розгляді нововиявлених обставин, які не були його предметом з незалежних від суду чи від осіб, які брали участь у справі.

Чинний ЦПК України не містить детального визначення обставин, що є нововиявленими у справі, внаслідок чого судова практика в таких справах є неоднозначною.¹ Мета і зміст апеляційного провадження відрізняється від мети і змісту провадження у зв'язку із нововиявленими обставинами, оскільки у першому випадку йдеться про перевірку

¹ Узагальнення практики перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в порядку цивільного судочинства, підготовлене суддею Верховного Суду України М.П. Пшонкою та головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О.Є. Бурлай.

законності та обґрунтованості рішення суду першої інстанції, тобто про встановлення наявності судових помилок, а отже, про якість роботи суду першої інстанції; а в другому не передбачається перевірки якості судового рішення, а необхідність такого перегляду зумовлюється наявністю обставин, які суд не міг врахувати під час ухвалення рішення.¹

На думку більшості науковців, під терміном «нововиявлені обставини» слід розуміти юридичні факти, що мають для справи суттєве значення, які існували в момент винесення рішення, але не були і не могли бути відомі ні заявнику, ні суду, що виконав всі вимоги закону по збору доказів та встановленні об'єктивної істини.²

Інші автори вважають, що нововиявлені обставини – це факти, від яких залежить виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків осіб, які беруть участь у справі, але треба їх чітко відрізнити від доказів, цільове значення яких обмежується встановленням таких юридичних фактів.³

Повне визначення нововиявлених обставин було дане Е.М. Ломоносовою, яка зазначила, що нововиявлені обставини – це завжди суттєві для справи факти об'єктивної дійсності, що існували в період першого розгляду справи та винесення судового акту, які не були враховані в ньому через невідомість їх суду та позивачу з причин, що від них не залежать, а не в результаті помилки суду. Це факти, що стають відомими після набрання судової постанови законної сили, які можуть вплинути на її законність та обґрунтованість, істинність, на можливість захисту та здійснення передбачених та охоронюваних законом прав та інтересів.⁴

¹ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40. – С. 492.

² Морозова Л.С. Пересмотр судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам. М, 1959. – С. 41, 277, 374.

³ Советский гражданский процесс. Под ред. К.И. Комиссарова, В.М. Семенова. – М; «Юрид. лит.», 1978 – С. 338.

⁴ Ломоносова Е.М. Пересмотр гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам; Автореф. дис. канд.юрид.наук. – Х, 1970. – С.12.

У провадженні в зв'язку із нововиявленими обставинами суд перевіряє вже винесене судове рішення не з огляду на вимоги законності та обґрунтованості, відповідності висновків суду дослідженим матеріалам справи і додатково наданим доказам, а в зв'язку із появою нововиявлених обставин.¹

Саме істотність для справи є однією із визначальних ознак обставин, що можуть бути визнані нововиявленими у справі. Науковці визначають істотними для справи обставини такі, при дослідженні яких суд міг винести повністю або в частині протилежне рішення.² Інші зазначають, що істотне значення для справи мають ті факти, які ставлять під сумнів або спростовують висновки суду.³

Судова практика свідчить, що непоодинокими є випадки, коли при розгляді заяви про перегляд рішення суду у зв'язку з нововиявленими обставинами заявник посилається на процесуальні недоліки, допущені під час розгляду цивільної справи, а суд визнає цю обставину нововиявленою, зокрема, неналежне виконання судом обов'язків щодо встановлення складу учасників судового розгляду, належного відповідача, вивчення обставин справи тощо.⁴ Помилкове тлумачення деякими суддями положень п. 1 ч. 2 ст. 361 ЦПК України щодо істотності для справи обставин, які розглядаються як нововиявлені, є проблемою, оскільки у судах не склалася однакова практика вирішення питання про важливість нововиявленої обставини, яку, з одного боку, суд визнає неістотною, тобто не здатною суттєво вплинути на вирішення справи, а з іншого – приймає до розгляду заяву та переглядає у зв'язку з нововиявленими обставинами рішення,

¹ Гражданский процесс: учебник / [под ред. М.А. Викут]. – М.: Юрист, 2004. – С. 397-398.

² Гражданский процесс: учебник / [под ред. М.А. Викут]. – М.: Юрист, 2004. – С. 398.

³ Гражданское процессуальное право: учебник / С.А. Алехина, В.В. Блажеев [и др.]; под ред. М.С. Шакарян. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – С. 438-439.

⁴ Узагальнення практики перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в порядку цивільного судочинства, підготовлене суддею Верховного Суду України М.П. Пшонкою та головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О.Є. Бурлай.

ухвалене на основі достатнього обсягу доказів, тоді як заява про такий перегляд не містить належного мотивування.¹

Відповідно до ЦПК України рішення суду можуть бути переглянуті за заявою прокурора у зв'язку із нововиявленими обставинами незалежно від того брав він участь у справі чи ні.

Підставами для перегляду рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами є:

- істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;
- встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;
- встановлення вироком суду, що набрав законної сили, винни суді у вчиненні злочину внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення;
- скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду;
- встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

Заяви про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами можуть бути подані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, протягом одного місяця з дня встановлення обставини, що є підставою для перегляду.

¹ Узагальнення практики перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в порядку цивільного судочинства, підготовлене суддею Верховного Суду України М.П. Пшонкою та головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О.Є. Бурлай.

Залежно від виду підстав цей строк згідно зі ст. 362 ЦПК України обчислюється: а) з дня виявлення обставин, що мають суттєве значення для справи; б) з дня, коли вирок у кримінальному провадженні набрав законної сили; в) з дня набрання чинності вироком, рішенням чи ухвалою суду або ж винесення іншим органом постанови, протилежної за своїм змістом тому вироку, ухвалі чи постанові, на яких було обґрунтовано рішення або ухвалу, що переглядається у зв'язку з нововиявленими обставинами; г) з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про визнання закону, що був застосований судом при вирішенні справи, неконституційним.

Рішення, ухвала суду чи судовий наказ переглядаються у зв'язку з нововиявленими обставинами судом, який ухвалив рішення, постановив ухвалу або видав судовий наказ.

Ухвала суду апеляційної чи касаційної інстанції, якою було відхилено скаргу на рішення суду першої чи апеляційної інстанції, в разі перегляду рішення чи ухвали у зв'язку з нововиявленими обставинами втрачає законну силу.

Заяви про перегляд рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами за формою і змістом повинні відповідати вимогам цього Кодексу щодо оформлення заяви до суду першої інстанції. У заяві зазначаються:

- найменування суду, якому адресується заява;
- ім'я (найменування) особи, яка подає заяву, місце її проживання чи місцезнаходження;
- інші особи, які брали участь у справі;
- дата ухвалення чи постановлення і зміст рішення, ухвали чи судового наказу, про перегляд яких подано заяву;
- нововиявлені обставини, якими обґрунтовується вимога про перегляд рішення, ухвали чи судового наказу, і дата їх відкриття або встановлення;

- посилання на докази, що підтверджують наявність нововиявлених обставин.

До заяви додаються її копії відповідно до кількості осіб, які брали участь у справі. Заява про перегляд рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами розглядається у судовому засіданні. Заявник та інші особи, які беруть участь у справі, повідомляються про час і місце засідання. Неявка цих осіб не є перешкодою для розгляду заяви. Розглянувши заяву, суд своєю ухвалою або задовольняє заяву і скасовує рішення, ухвалу суду чи судовий наказ у зв'язку з нововиявленими обставинами або відмовляє у її задоволенні у разі необґрунтованості заяви. Ухвала суду про задоволення заяви про перегляд судового наказу, заочного рішення, рішення або ухвали у зв'язку з нововиявленими обставинами оскарженню не підлягає. Ухвала суду про відмову в задоволенні заяви про перегляд судового наказу, заочного рішення, рішення або ухвали у зв'язку з нововиявленими обставинами може бути оскаржена в порядку, встановленому цим Кодексом.

Виконання судових рішень у справах, де представництво дітей здійснювалося прокуратурою займає окреме місце та є самостійною формою представництва в суді. Основними нормативно-правовими актами, які регулюють це питання є ЦПК України, Закон України «Про виконавче провадження».

З інформаційного листа про стан виконання судових рішень, по постановлених на захист прав і свобод дітей № 08/2/2-38вих-169окв-14 від 06.03.2014 року вбачається, що упродовж 2013 року у сфері охорони дитинства судами задоволено 1,2 тис. позовів на загальну суму 33 млн. 658 тис.гривень. З тих, що набрали законної сили протягом 2013 року реально виконано на 9 млн.188 тис. грн., що становить 89%.

На сьогодні практика свідчить про низький рівень виконання рішень суду в Україні. Не виключенням є рішення суду по справах, у яких представництво громадян здійснював прокурор. Це є наслідком як

недосконалості законодавчого регулювання цього питання, так і не своєчасного звернення до суду за видачею виконавчих листів та подачі виконавчих документів до органів державної виконавчої служби.

На практиці, досить поширеним є випадки, коли при наявності судових рішень про стягнення аліментів, діти не отримують коштів, в силу того, що державними виконавцями не вживається весь комплекс передбачених заходів. Як наслідок, виникає заборгованість.

Так, упродовж 2013 року Генеральною прокуратурою України ініційовано перевірки додержання вимог законодавства при виконанні судових рішень, постановлених за позовами прокурорів про стягнення аліментів. Їх результати засвідчили, що посадовими особами державної виконавчої служби всупереч вимогам Закону України «Про виконавче провадження» не вживаються та не використовуються всі надані права та повноваження, необхідні для забезпечення своєчасного і повного виконання рішень про стягнення аліментів на утримання дітей.

У порушення ст.ст. 11, 25, 49, 52, 74 Закону України «Про виконавче провадження» державними виконавцями несвоєчасно виносяться постанови про відкриття виконавчого провадження, не вживаються повні та вичерпні заходи щодо встановлення місцезнаходження боржників, проведення опису й арешту їхнього майна, звернення стягнення на майно боржника, не реалізуються право на звернення до правоохоронних органів та суду про розшук боржників-фізичних осіб, про встановлення тимчасового обмеження у праві виїзду їх за межі України, притягнення до кримінальної відповідальності.

Наприклад: у Донецькій області виявлено факт відкриття виконавчого провадження про стягнення аліментів на користь малолітнього тільки через 2 роки після надходження відповідної заяви про прийняття виконавчого листа до виконання.

З лютого 2008 року по 2013 рік у відділі державної виконавчої служби Хмельницької області перебуває на виконанні рішення суду про

стягнення аліментів на користь органу опіки та піклування на утримання двох неповнолітніх дітей боржника, який ще помер у 2012 році. Державним виконавцем з 2010 року жодні виконавчі дії не вчинялися, виконавче провадження не закрито, а померлому нарахована заборгованість із виплати аліментів на суму 6716 грн.

У місті Антрацит Луганської області на виконанні міського управління юстиції перебуває 1,5 тис. документів про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, за якими стягнення не відбувається. Водночас посадовцями державної виконавчої служби у поточному році за цими провадженнями підготовлено лише 5 подань до органів внутрішніх справ про розшук боржників та 27 – про притягнення до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів (стаття 164 КК України) [51, с. 43].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) – це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у цьому Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.

Учасниками виконавчого провадження є державний виконавець, сторони, представники сторін, прокурор, експерти, спеціалісти, перекладачі, суб'єкти оціночної діяльності-суб'єкти господарювання.

Прокурор бере участь у виконавчому провадженні у випадку здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді та відкриття виконавчого провадження на підставі виконавчого документа за його заявою.

Сторони виконавчого провадження мають право ознайомлюватися з матеріалами виконавчого провадження, робити з них виписки, знімати копії, заявляти відводи у випадках, передбачених цим Законом, оскаржувати рішення, дії або бездіяльність державного виконавця з питань виконавчого провадження у порядку, встановленому цим Законом, подавати додаткові матеріали, заявляти клопотання, брати участь у провадженні виконавчих дій, давати усні та письмові пояснення, висловлювати свої доводи та міркування з усіх питань, що виникають у ході виконавчого провадження, у тому числі під час проведення експертизи, заперечувати проти клопотань, доводів та міркувань інших учасників виконавчого провадження та користуватися іншими правами, наданими законом.

Згідно із ст. 367 ЦПК України суд допускає негайне виконання рішень у справах про:

- стягнення аліментів – у межах суми платежу за один місяць;
- присудження працівникові виплати заробітної плати, але не більше ніж за один місяць;
- відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, – у межах суми стягнення за один місяць;
- поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника;
- відібрання дитини і повернення її тому, з ким вона проживала;
- розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

Питання, пов'язані із зверненням судового рішення до виконання, вирішує місцевий суд, який розглянув справу.

За кожним судовим рішенням, яке набрало законної сили, за заявою осіб, на користь яких воно ухвалено, видається один виконавчий лист. Якщо на підставі ухваленого рішення належить передати майно, що

перебуває в кількох місцях, або якщо рішення ухвалено на користь кількох позивачів чи проти кількох відповідачів, суд має право за заявою стягувачів видати кілька виконавчих листів, точно зазначивши, яку частину рішення треба виконати за кожним виконавчим листом.

Виконавчі документи про стягнення судового збору надсилаються судом до місцевих органів державної податкової служби.

Якщо судом було вжито заходів щодо забезпечення позову за заявою осіб, на користь яких ухвалено судові рішення, суд разом із виконавчим листом видає копію документів, які підтверджують виконання ухвали суду про забезпечення позову.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження» у виконавчому документі зазначаються:

- 1) назва і дата видачі документа, найменування органу, прізвище та ініціали посадової особи, що його видала;
- 2) дата прийняття і номер рішення, згідно з яким видано документ;
- 3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, власне ім'я та по батькові за наявності) (для фізичних осіб) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код суб'єкта господарської діяльності стягувача та боржника за наявності (для юридичних осіб), індивідуальний ідентифікаційний номер стягувача та боржника за наявності (для фізичних осіб - платників податків), а також інші дані, якщо вони відомі суду чи іншому органу, що видав виконавчий документ, які ідентифікують стягувача та боржника чи можуть сприяти примусовому виконанню, зокрема, дата народження боржника та його місце роботи (для фізичних осіб), місцезнаходження майна боржника, рахунки стягувача та боржника тощо;
- 4) резолютивна частина рішення;
- 5) дата набрання законної (юридичної) сили рішенням;
- 6) строк пред'явлення виконавчого документа до виконання.

У разі якщо рішення ухвалено на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, а також якщо належить передати майно, що перебуває в кількох місцях, у виконавчому документі зазначаються один боржник та один стягувач, а також визначається, в якій частині необхідно виконати таке рішення, або зазначається, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

Виконавчий документ повинен бути підписаний уповноваженою посадовою особою із зазначенням її прізвища та ініціалів і скріплений печаткою. Скріплення виконавчого документа гербовою печаткою є обов'язковим у разі, якщо орган (посадова особа), який видав виконавчий документ, за законом зобов'язаний мати печатку із зображенням Державного Герба України.

У процесі виконання рішення суду може бути укладена мирова угода. Мирова угода, укладена між сторонами, або відмова стягувача від примусового виконання в процесі виконання рішення подається в письмовій формі державному виконавцеві, який не пізніше триденного строку передає її до суду за місцем виконання рішення для визнання. Суд має право перевірити і не визнати мирову угоду або не прийняти відмови стягувача від примусового виконання, якщо це суперечить закону або порушує права чи свободи інших осіб.

Згідно із ст. 373 ЦПК України за наявності обставин, що утруднюють виконання рішення (хвороба боржника або членів його сім'ї, відсутність присудженого майна в натурі, стихійне лихо тощо), за заявою державного виконавця або за заявою сторони суд, який видав виконавчий документ, у десятиденний строк розглядає питання про відстрочку або розстрочку виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання рішення в судовому засіданні з викликом сторін і у виняткових випадках може відстрочити або розстрочити виконання, змінити чи встановити спосіб і порядок виконання рішення.

На основі вищенаведеного можемо сказати, що однією з основних гарантій виконання судового рішення, що стосується забезпечення прав, свобод та законних інтересів дитини є діяльність прокуратури, яка спрямована на виконання будь-якими суб'єктами положень нормативних актів, які захищають одну з найменш захищених категорій населення нашої держави.

Отже, на сьогодні в українській юридичній думці та правозастосуванні немає єдиного підходу до визначення форм представництва прокуратурою інтересів дітей у суді. Існує безліч точок зору науковців щодо форм представництва громадян прокурором, кожна з яких має право на існування. Питання ж форм представництва прокуратурою інтересів дітей у суді майже не досліджується. Вирішення цієї проблеми може відбутися тільки шляхом внесення змін до чинного законодавства.

Висновки до розділу 2

1. На сьогодні серед українських науковців не існує єдиної точки зору щодо визначення підстав представництва прокуратурою інтересів дітей в суді. Не дає відповіді на це питання і процесуальна юридична практика. Ми вважаємо, що прокуратура зобов'язана представляти інтереси дітей за власною ініціативою, або за ініціативою будь-якого заінтересованого суб'єкта правовідносин (як то органів опіки та піклування, нотаріуса, інших державних органів, законного представника, який не спроможний самостійно представляти інтереси дитини) та/або за ініціативою самої дитини.

2. Визначення в п. 2 ст. 121 Конституції України функції представництва прокуратурою інтересів громадянина в суді у випадках, визначених законом, дає змогу такій незахищеній категорії осіб як діти за допомогою державного органу захистити свої права та інтереси.

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом. Таким чином, підставою представництва у суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) є його неспроможність через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Як бачимо, законодавчо закріплено загальне положення про те, що підставою представництва у суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) є його неспроможність через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. Але, на нашу думку, доречно було у вищезазначеній статті Закону залишити положення попереднього закону, щодо можливості представництва осіб, які неспроможні самостійно захищати свої порушені чи оспорювані права, а також реалізовувати процесуальні повноваження в силу похилого віку та/або фізичного чи матеріального стану (не лише в порядку ч.3 ст.128 КПК України, а і в порядку цивільного судочинства). Таким чином захист прав дітей буде більш ефективним, оскільки прокуратура зможе захищати не лише права дітей, але і їх представників, які в силу хвороби, віку чи матеріального стану не в змозі захищати ці права самостійно.

3. У зв'язку із недостатнім правовим регулюванням підстав представництва прокуратурою інтересів дітей в суді Генеральній прокуратурі України необхідно на підзаконному рівні шляхом видання

відповідних наказів детальніше врегулювати це питання з метою уникнення суперечностей, що виникають в юридичній науці та правозастосуванні.

4. Проблема визначення форм представництва прокурором інтересів у суді є однією з центральних у юридичній науці. Все це зумовлено тим, що на сьогоднішній день немає єдиного підходу серед вчених та юристів-практиків як до визначення понять «процесуальна форма», «форми представництва прокурором», так і до класифікації форм представництва прокуратурою інтересів громадян у суді. Частково відповідь на це питання дає ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», яка містить форми представництва прокуратурою у суді.

5. Відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» підстави для вступу у справу, а також обсяг і межі повноважень прокурора у судовому процесі визначаються цим Законом та процесуальним законодавством України. З наведеної законодавчої норми випливає, що представництво прокуратурою інтересів дітей у суді проходить у певних процесуальних формах, кожна з яких спрямована на ефективний захист порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів неповнолітніх громадян.

6. Пропонуємо під процесуальною формою розуміти сукупність встановлених або санкціонованих законодавством норм та правил, що регламентують порядок здійснення правосуддя, діяльності кожного, хто бере участь у цивільному судочинстві, що додатково аргументує пропозицію Н. Печиної.

7. На нашу думку, формами представництва прокуратурою інтересів дітей у суді є: досудове провадження, звернення до суду з позовом про захист порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів дітей; участь у розгляді справ судами (як у випадку безпосереднього звернення прокурора з позовом, так і вступ у справу за власною ініціативою чи залучення його до справи за ініціативою суду); ініціювання

та участь у перегляді незаконних судових рішень, що стосуються інтересів дітей; захист прав дітей під час виконання судових рішень.

8. Визначено, що основним засобом реалізації першої форми представництва прокуратурою інтересів дітей в суді є позов. Підготовка позову є найбільш складним та відповідальним моментом захисту прав дітей, адже саме від правильно написаної та обґрунтованої позовної заяви залежить подальший розгляд і вирішення справи та якнайшвидший захист чи поновлення порушених прав свобод та інтересів неповнолітніх громадян. Важливим елементом права на судовий захист є можливість апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, його перегляду за нововиявленими обставинами, де прокурор є активним учасником процесу. Додаткової уваги потребує вдосконалення законодавства України щодо участі прокурора у виконавчому провадженні.

9. Окрему увагу в рамках другої форми представництва прокуратурою інтересів дітей в суді необхідно приділити проблемі прогалин правового регулювання участі прокурора у розгляді справ судами, де вирішуються питання про позбавлення батьківських прав. Зокрема, чинний СК України не передбачає обов'язкової участі прокурора під час розгляду справ про позбавлення батьківських прав. Запропоновано вирішити проблему участі прокурора у справах про позбавлення батьківських прав шляхом внесення змін і доповнень до ст. 165 СК України в якій, передбачити обов'язкову участь прокурора під час розгляду справ у судах про позбавлення (поновлення) батьківських прав.

10. Отже, на сьогодні в українській юридичній думці та правозастосуванні немає єдиного підходу до визначення форм представництва прокуратурою інтересів дітей у суді. Існує безліч точок зору науковців щодо форм представництва громадян прокурором, кожна з яких має право на існування. Питання ж форм представництва прокуратурою інтересів дітей у суді майже не досліджується. Вирішення цієї проблеми може відбутися тільки шляхом внесення змін до чинного

законодавства, зокрема чіткого закріплення форм представництва прокуратурою інтересів дітей в суді у Законі України «Про прокуратуру».

11. На основі здійсненого нами дослідження можемо констатувати недосконалість правового регулювання представництва прокуратурою інтересів дітей в суді. Тільки на підзаконному рівні більш менш чітко встановлено механізм захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх осіб. В той же час, все це потрібно робити на законодавчому рівні шляхом внесення змін до чинних законів України. Лише на основі спільної праці науковців та практичних працівників прокуратури можна належним чином врегулювати питання представництва прокуратурою інтересів дітей в суді.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

3.1. Тенденції та перспективи розвитку інституту представництва в суді інтересів дітей, що не є громадянами України

В сучасних реаліях питаннями представництва у різних сферах судочинства займаються багато вчених. Більшість правових досліджень спрямовані на аналіз складних питань, які виникають при зверненні громадян до суду та реалізації повноважень їхніми представниками. Проблемам реалізації права на звернення та можливості захисту своїх інтересів іноземцями в Україні присвячені окремі дисертаційні та монографічні дослідження, які як правило ґрунтуються на теоретичних положеннях вчених колишнього СРСР щодо процесуального становища іноземців та осіб без громадянства в судах.

Що стосується представництва прокуратурою інтересів в суді дітей, що не є громадянами України, то комплексного, науково-обґрунтованого вивчення цього питання на науковому рівні не було. Всі дослідження представництва іноземців в суді, як правило відбуваються на рівні окремих глав у підручниках з цивільного процесу. Сьогодні на практиці виникає чимало проблемних питань реалізації дітьми своїх процесуальних прав, адже це особлива категорія осіб, які в силу свого віку ще не здатні належним чином захистити свої права. А тому, держава на законодавчому рівні повинна виробити дієвий механізм захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх. Нинішня ситуація свідчить про недостатній рівень захищеності дітей, які є громадянами нашої держави, не кажучи вже про малолітніх та неповнолітніх дітей, які є іноземцями. Тому, в рамках даного параграфу ми будемо досліджувати питання інституту представництва

прокуратурою в суді інтересів дітей, що не є громадянами України, визначивши підстави та особливості такого представництва.

Перш за все необхідно зазначити, що питаннями правового статусу іноземців в займалося ряд провідних вчених, зокрема, Р. Александрова, В. Бігун, Н. Братусь, Н. Вітрук, А. Довгерт, О. Дріжчана, О. Копиленко, А. Савицька, С. Фурса, М. Штефан, Г. Фединяк, Л. Фединяк, Ю. Тодика, Ц. Ямпольська та інші. Звичайно, кожний з дослідників намагався привнести щось своє у вказану проблему та запропонувати механізми вирішення тих чи інших наукових та практичних колізій. Проте, майже завжди усі дослідження на тематику процесуальних прав осіб, що не є громадянами України відбувалися в ракурсі прав повнолітніх осіб, які в силу своєї повної цивільної процесуальної дієздатності можуть належним чином захистити свої права. Питанням можливості реалізувати свою дієздатність в нашій державі дітьми, які є іноземцями присвячено лише поодинокі дослідження в рамках окремих статей про ювенальну юстицію. Тому, щоб заповнити цей науковий вакуум ми спробуємо науково-обґрунтувати право дитини, яка не є громадянином нашої держави на звернення до суду із захистом своїх прав та інтересів та можливість бути представленою у судовому процесі органами прокуратури України.

Дослідження вищевказаних проблем неможливе без аналізу питань правового становища іноземних громадян і правового режиму їх перебування на території України та принципів їх статусу. Ватро зауважити, що на сьогодні в науці сформовано чимало точок зору на вказані правові конструкції.

Російський вчений Н.В. Вітрук з цього приводу вказує наступне: «Правове становище особистості – широка, узагальнююча категорія, що розкриває всі сторони закріпленої в праві стану особистості, охоплює всі її соціально-юридичні ознаки, якості. Зміст правового становища особистості передусім визначається економічною і політичною структурою суспільства, тим місцем, яке особистість займає в системі

суспільних відносин. Юридичні права, обов'язки, законні інтереси в їх єдності складають правовий статус особистості як основу, ядро її правового положення».¹

В.А. Кучінський в свою чергу зазначає, що: «На відміну від правового статусу, що, власне кажучи, по-своєму статичний, правове становище конкретної особи – явище динамічне, тобто являє собою рухливий елемент, мінливий у залежності від обставин, що мають правове значення».²

Г.Т. Чернобель має іншу думку ніж вищевказані вчені та вказує, що правовий статус не можна правильно зрозуміти, якщо не відрізнити його від становища особистості, як безпосереднього учасника конкретних правовідносин.³

Крім того, серед учених немає єдності щодо правового наповнення понять правовий статус та правове становище. Наприклад, Н.В. Вітрук вважає, що у зміст правового становища особистості входять громадянство, правоздатність, юридичні права, обов'язки і законні інтереси, а також їх гарантії.⁴

А.М. Арбузкіна відносить сюди громадянство, правоздатність, правові принципи, юридичні права й обов'язки і їх юридичні гарантії.⁵

Ц.А. Ямпольська визначає правовий статус громадянина як стан, що знаходиться в залежності від конкретних юридичних фактів, а не як правове положення, що залежить від волі законодавця.⁶

¹ Вітрук Н.В. Правовой статус личности в СССР. - М.: Юридическая литература, 1985. – С. – 32.

² Кучинский В.А. Личность. Свобода. Право. – Минск: Изд-во «Наука и техника, 1969. – С. 112.

³ Чернобель Г.Т. Рецензия на книгу Г.Ханая «Право и личность». « Правоведение», 1972. – №1. – С. 104.

⁴ Вітрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. – М.: Наука, 1979. – С. 165.

⁵ Арбузкин А.М. Государственно-правовой статус иностранных граждан в социалистических странах Европы. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1983. – С. 68.

⁶ Ямпольская Ц.А. О субъективных правах советских граждан и их гарантиях. В кн. «Вопросы советского государственного права». Изд-во АН СССР, М., 1989. – С.45-47.

В той же час інший російський вчений Н.Г. Александров вважає, що правовий статус це сукупність «суб'єктивних прав, що повинні надаватися суб'єкту при його вступі у відповідні правовідносини, і юридичних обов'язків, що можуть бути покладені на суб'єктів у відповідних правовідносинах».¹

О.Л. Гамалій визначає правовий статус як сукупність різних прав і обов'язків суб'єктів, закріплених нормами всіх галузей права. Важливим є індивідуальний статус окремого громадянина країни (суб'єкта права), порівняно з яким особливий правовий статус мають деякі інші категорії осіб, серед яких є іноземці.²

О.Ф. Скакун вважає, що правовий статус особи – це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує своє поведінку в суспільстві.³

Д.М. Бахрах вживає поняття адміністративно-правового статусу індивідуального суб'єкта як правового становища особистості в її відносинах із суб'єктами виконавчої влади, урегульоване нормами державного і адміністративного права.⁴

М.Ф. Стахурський та Н.І. Золотарьова адміністративно-правовим статусом громадян вважають «частину їх загального правового статусу, визначеного Конституцією України, законами України, міжнародними договорами, а також Законом України «Про громадянство України» та іншими підзаконними актами»⁵

¹ Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 232.

² Гамалій О.Л. Поняття та особливості адміністративно-правового статусу іноземців в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_2/PB-2/PB-2_26.pdf

³ Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. - Х. : Консум, 2001. - 656 с.

⁴ Бахрах Д. Н. Административное право России : учеб. для вузов / Д. Н. Бахрах. - М: НОРМА, 2002. – с. 50.

⁵ Голосніченко І. П. Адміністративне право України: основні поняття : навч. посіб. / І. П.

Варто також зазначити той факт, що на сьогодні у юридичній науці немає єдиної точки зору на таке питання, як місце гарантій прав у системі правового статусу особи.

Д.Д. Воеводіна гарантії прав і обов'язків розглядає як структурний елемент правового становища особистості, тому що без забезпечення реалізації й охорони права й обов'язки – ядро правового становища особистості, не мають ніякого значення¹. Необхідно погодитися з думкою вченого та вказати на той факт, що без належних гарантій здійснення права особа не може реалізувати свою правосуб'єктність.

Проаналізувавши вищенаведені позиції учених варто сказати, що правовий статус особи, а в розрізі нашого дослідження правовий статус іноземних громадян на території тієї чи іншої держави, в тому числі і України відіграє важливу роль для можливості реалізації особою своїх прав в тому числі і процесуальних. Адже, саме від останніх подекуди залежить гарантованість бути захищеним на території іноземної держави.

Необхідно також, на нашу думку, дослідити і принципи перебування іноземних громадян на території нашої держави, тому що вони є невід'ємним атрибутом гарантованості прав та свобод осіб, що не є громадянами України.

Є.Ю. Петров вказує, що у науковій і навчальній літературі принципи характеризують як загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відповідні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи²

Голосніченко, М.Ф. Стахурський, Н. І. Золотарьова ; за заг. ред. І. П. Голосніченка. - К. : ГАН, 2005. - 232 с.

¹ Воеводин Л.Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – С. 163.

² Петров Є.Ю. Принципи конституційно-правового статусу іноземців в Україні Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12pejivu.pdf>

О.Ф. Скакун під принципами права розуміє об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин з метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів¹

Російський дослідник адміністративно-правового статусу особи Д.Б. Катков зазначає, принципи – це основоположні начала, керівні ідеї, які проголошені та охоронювані державою та покладені в основу здійснення прав, свобод та обов'язків людини та громадянина.²

В.В. Кравченко вважає, що «принципи конституційного-правового статусу людини і громадянина це вихідні засади, на основі яких визначаються зміст і умови реалізації прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Конституція України згідно із загальнолюдськими цінностями та міжнародно-правовими нормами в галузі прав людини, які визначені Загальною декларацією прав людини (1948 р.), Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (1966 р.), Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод (1950 р.), іншими міжнародно-правовими документами, закріплює щодо правового статусу людини і громадянина такі принципи: свободи людини; рівності людей у своїй гідності та правах; невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини; гарантованості прав, свобод і обов'язків людини і громадянина; невичерпності конституційного переліку прав і свобод людини і громадянина; рівності конституційних прав і свобод громадян України та рівності їх перед законом; єдності прав людини та її обов'язків перед суспільством».³

¹ Теорія держави і права: підручник / Скакун О. Ф. ; пер. з рос. - Х.: Консум, 2001. – с. 221.

² Катков Д. Б. Конституционное право России : учеб. пособие / Катков Д. Б., Корчи- го Е. В. ; Отв. ред. акад. РАЕН Ю. А. Веденеев. - М. : Юриспруденция, 1999. – с. 55.

³ Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. / Кравченко В. В. - Вид. 3- те, виправ, та допов. - К. : Атіка, 2004. – с. 119.

На основі вищенаведеного, ми можемо з упевненістю підтримати точку зору В.В. Кравченка та зауважити той факт, що дійсно Конституція нашої держави жодним чином не обмежує прав іноземців.

О.Л. Гамалій вказує, що учені зазначають, що правовий статус іноземців зводиться до трьох видів режимів: національного, за яким іноземці зрівнюються в правах із власне громадянами; найбільшого сприяння, за яким іноземцям надаються такі самі права, як і громадянам будь-якої третьої держави; спеціальний, за яким для іноземців встановлюється особливий режим, більш жорсткий порівняно з двома вищеназваними.¹

В продовження вищевказаного науковець вказує, що «загальне для всіх трьох режимів полягає в тому, що кожен з них передбачає: а) дотримання іноземцями законів і правил держави перебування; б) залучення іноземців до кримінальної, цивільної та адміністративної відповідальності за порушення відповідних законів держави перебування; в) заборона займати певні посади або займатися окремими видами діяльності.²

На сьогоднішні в Україні діє національний правовий режим по відношенню до іноземців та осіб без громадянства. Вказаний принцип зафіксований у ст. 26 Конституції України відповідно до якої іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи чинними міжнародними договорами України.³

На законодавчому рівні вказане питання врегульовано спеціальними законами, які на основі вищевказаного конституційного положення

¹ Гамалій О.Л. Поняття та особливості адміністративно-правового статусу іноземців в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_2/PB-2/PB-2_26.pdf

² Там само.

³ Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – Офіц. вид. – 1996. - № 30. – ст. 141.

розкривають особливості правового статусу осіб, що не громадянами України. Серед таких законів основними є насамперед Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 року¹ та Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 року.² Відповідно до ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», яка визначає засади правового статусу іноземців та осіб без громадянства «іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією законами чи міжнародними договорами України. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини».

В розрізі нашої проблеми особливо визначальними є положення цивільного процесуального законодавства, яке містить певні особливості судочинства за участю іноземного елемента. Але, варто зазначити, що в цьому випадку також не порушується принцип національного правового режиму іноземців в Україні. Статтею 410 Цивільного процесуального кодексу України визначено, що іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації (далі – іноземні особи) мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів.

Іноземні особи мають процесуальні права та обов'язки нарівні з фізичними і юридичними особами України, за винятками, встановленими

¹ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – Офіц. вид. – 2012. - № 19-20. – ст. 179.

² Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту Закон України від 08.07.2011 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – Офіц. вид. – 2012. - № 16. – ст. 146.

Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

На думку О. Жулінської, «поширення національного режиму в цивільному судочинстві на іноземців ґрунтується на принципі безумовності і не пов'язане з їх проживанням в Україні. Норми цивільного процесуального закону, якими визначені правила процесуальної правоздатності та дієздатності, підвідомчості, підсудності, процесуального становища осіб, які беруть участь у справі, та інші права і гарантії, поширюються на іноземців, незалежно від того, чи передбачено законодавством їх держави рівнозначні права для громадян та юридичних осіб України».¹

Тобто, з вищенаведеного ми можемо сказати, що законодавство України поряд з рівними правами іноземців з нашими громадянами передбачає для них також широкі можливості для захисту порушених, невизнаних чи оспорених прав. В цьому випадку наша держава виконує міжнародно-правові зобов'язання як члена ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій. Так, Загальна декларація прав людини 1948 року передбачає, що кожна особа має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих законодавством.²

Крім того, варто сказати, що договори про правову допомогу, які укладені за участю України містять також положення про те, що громадяни держав-учасниць договору користуються усіма правами та свободами на рівні з громадянами тієї держави на території якої вони перебувають.

¹ Правове становище іноземців у цивільному процесі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/116483>

² Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // ОВУ. – Офіц. вид. – 2008. – № 93. – С. 89.

Зокрема, відповідно до ст. 1-2 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах¹, яка є чинною для України до ратифікації нею аналогічної конвенції від 2002 року громадяни кожної з Договірних Сторін, а також особи, що проживають на її території, користуються на територіях всіх інших Договірних Сторін у відношенні своїх особистих і майнових прав таким же правовим захистом, як і власні громадяни цієї Договірної Сторони. Громадяни кожної з Договірних Сторін, а також інші особи, що проживають на її території, мають право вільно і безперешкодно звертатися до суду, прокуратури й інших установ других Договірних Сторін, до компетенції яких відносяться цивільні, сімейні і кримінальні справи, можуть виступати в них, подавати клопотання, пред'являти позови і здійснювати інші процесуальні дії на тих же умовах, що і громадяни цієї Договірної Сторони. Громадяни кожної з Договірних Сторін і особи, що проживають на її території, звільняються від сплати і відшкодування судових і нотаріальних мит і витрат, а також користуються безкоштовною юридичною допомогою на тих же умовах, що і власні громадяни. Вказані пільги поширюються на всі процесуальні дії, здійснювані по цій справі, включаючи виконання рішення.

Також статтею 22-1 Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року², яка має назву «Прохання про участь прокурора у цивільному процесі» передбачено, що прокурор однієї з Договірних Сторін має право звернутися до прокурора іншої Договірної Сторони з проханням про порушення у суді справи про захист прав і законних інтересів громадян запитуючої Договірної Сторони, про прийняття участі у розгляді

¹ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_009

² Протокол до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_018

таких справ або принесенні до суду вищої інстанції касаційного чи окремого протесту, а також протесту в порядку нагляду на судові постанови у таких справах.

Все це, на нашу думку, ще раз підтверджує той факт, що Україна як держава визнає загальнолюдські цінності і норми міжнародного права. В першу чергу це стосується принципу рівності людей перед законом і судом. Тому, на підставі вищенаведеного, ми можемо з упевненістю сказати, що органи прокуратури України мають право та зобов'язані здійснювати представництво дітей в суді, що не є громадянами нашої держави, але в силу певних обставин перебувають на території нашої держави та потребують невідкладного захисту їх прав, свобод та інтересів. Це все може бути зумовлено різноманітними факторами, але в кожному випадку прокурор повинен розібратися в ситуації та забезпечити належну правову, і можливо в певній мірі психологічну допомогу дитині.

Питання психологічної допомоги органами прокуратури дітям, що не є громадянами нашої держави є актуальним ще й тому, що Україна з великими складнощами забезпечує фаховою психологічною допомогою українських дітей. За даними психологічного дослідження, що проводилося під егідою Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) у Донецькій області, майже 40 % дітей віком 7-12 років та більше половини дітей віком 13-18 років стали безпосередніми свідками подій, що пов'язані з війною. Відповідно 14 % та 13 % бачили танки та іншу військову техніку, 13% та 22 % бачили бої та сутички, 4 % і 15 % побиття знайомих людей, 6% та 5% стали свідками погроз застосування зброї. Декілька дітей з опитаних бачили вбитих і поранених. 76 % дітей віком 7-12 років та 43% дітей віком 13-18 років відчували страх, коли ставали свідками вищеописаних подій. Якщо говорити про статус жителів Криму, Севастополя, Донецької та Луганської областей (окремі з яких вже встигли набути громадянства Російської федерації), які переселяються сьогодні в інші частини України, то їх можна вважати внутрішньо переміщеними особами або вимушеними

внутрішніми мігрантами. Особи із сім'ями підпадають під статус сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. В цій ситуації доречно користуватися Порядком взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, затвердженим наказом №1983/388/452/221/556/596/106 від 14.06.2006 (Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтранспорту, МВС та Держдепартаменту з питань виконання покарань).¹

Керуючись запитом Міністерства освіти і науки України та Поданням Генеральної прокуратури України від 19.05 2014 № 08/2/1-92 «Про усунення порушень прав дітей на освіту» Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи було зібрано інформацію з регіонів України про відсутність фахівців психологічної служби в закладах освіти тривалий час (понад 10 років). Було зібрано дані з 16 областей: Волинської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Одеської, Рівненської, Сумської, Харківської, Хмельницької, Чернівецької та Чернігівської.² Звичайно, органи прокуратури не є органами надання психологічної допомоги і наділяти їх такими функціями було б нерозумно, але враховуючи той факт, що дитячі психологічні служби існують не лише при освітніх закладах, а й при органах, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, розширено тлумачачи п.3, ч.1, ст.2 Закону України «Про прокуратуру», можна вважати, що органи прокуратури вправі ініціювати надання такої допомоги дітям, що не є громадянами України відповідними психологічними службами при органах, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

¹ Стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти у 2014-2015 навчальному році // Лист Міністерства освіти і науки України від «25» липня 2014 р. № 1/9-374

² Стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти у 2014-2015 навчальному році // Лист Міністерства освіти і науки України від «25» липня 2014 р. № 1/9-374

Також, ми вважаємо, що в процесі адаптації українського законодавства до загальноновизнаних норм міжнародного права не можливо залишити поза увагу сферу діяльності правоохоронних органів та органів прокуратури, які в силу приписів Конституції України зобов'язані здійснювати нагляд за додержанням прав, свобод та інтересів громадян. Зокрема, позитивним явищем, в даному випадку є питання представництва осіб, що не є громадянами України. В ст.23 нового Закону України «Про прокуратуру» вже є вказівки про те, що прокурор має право здійснювати представництво в судах іноземних громадян та осіб без громадянства, в тому числі і дітей з таких категорій фізичних осіб. Але цей перший крок має бути підкріплений ефективним механізмом здійснення цих прав.

Здійснивши аналіз проблем розвитку представництва прокуратурою інтересів дітей, що не є громадянами України ми можемо зробити наступні висновки щодо вказаного інституту представництва:

1. На конституційному рівні в нашій державі закріплено національний правовий режим по відношенню до правового статусу іноземців та осіб без громадянства, який означає їх зрівняння в правах та обов'язках з громадянами України за певними винятками, які встановлені Конституцією і законами нашої держави та чинними міжнародними договорами України.

2. Новий Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» закріпив право осіб, що не є громадянами України на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод, що на нашу думку гарантує іноземцям право на судовий захист на території нашої держави та можливість їх представництва в судовому процесі компетентними органами влади.

3. Виходячи з аналізу законодавства України та загальноновизнаних норм міжнародного права, до яких приєдналась наша держава ми встановили, що органи прокуратури мають право здійснювати представництво в суді інтересів дітей, що не є громадянами України. Крім

того, в рамках Співдружності Незалежних Держав, прокурор однієї із сторін має право звернутися до органів прокуратури іншої договірної сторони з проханням звернутися до суду для захисту громадян запитуючої сторони, в тому числі дітей незалежно від їх віку.

4. Чинний Цивільний процесуальний кодекс України містить окремий розділ, що присвячений судочинству за участю іноземних осіб та фіксує рівність процесуальних прав та обов'язків іноземних осіб на рівні з фізичними і юридичними особами України, що ще раз доводить нашу тезу про можливість представництва прокуратурою інтересів дітей, які не є громадянами України в суді. Крім цього, на нашу думку вказаним Кодексом у ст.ст. 45-46 прямо дозволений такий інститут.

3.2. Перспективи запровадження інституту представництва прокуратурою інтересів дітей в системі ювенальної юстиції

Сьогодні в Україні відбувається процес реформування національного законодавства до вимог та стандартів Європейського Союзу. Не виключенням є сфера захисту прав свобод та законних інтересів дітей як майбутнього нашої держави. Все більше приділяється уваги на розробку нормативно-правових актів, які б на якісно іншому рівні врегульовували питання правового статусу дитини та компетенції органів державної влади і місцевого самоврядування, які в силу своїх завдань повинні забезпечувати дотримання прав дітей. Визначальну роль в цих процесах повинна відігравати держава, яка на конституційному рівні закріпила свою відповідальність перед людиною і визначила утвердження та забезпечення прав і свобод людини своїм головним обов'язком. На думку Я.В. Мачужака та І.Б. Лавровської «демократична держава, яка дбає про своє майбутнє, не може бути байдужою до долі дітей, і насамперед тих, які вступили у конфлікт із законом. На жаль, процеси, що відбуваються

останнім часом в українському суспільстві, вкрай негативно впливають на формування молодого покоління...»¹

З реформуванням кримінально-процесуального законодавства нашої країни багато вітчизняних вчених та практиків заговорили про перспективи створення ювенальної юстиції в Україні для врегулювання питань участі дітей в правосудді та забезпечення їх максимальної захищеності у цих процесах. Все це на жаль зумовлено великою кількістю прогалин у нормативно-правових актах нашої держави, які регулюють питання забезпечення прав і свобод дітей.

Досліджуючи це питання, М. Стриженко зауважує наступне: «Неповнолітній, з огляду на свої вікові особливості, сам не може в повному обсязі усвідомити свої потреби, виразити їх, знайти шлях до їх задоволення. Він потребує постійної турботи, нагляду, піклування. Таке піклування він отримує від батьків. Але держава не може ставити задоволення потреб, дотримання прав та інтересів підлітка в залежність від суб'єктивних, а іноді випадкових обставин. Тому у своїй правоустановчій, правовиконавчій та правозастосовній діяльності держава через свої органи управління регулює відносини підлітків з посадовими особами й організаціями з таким розрахунком, щоб потреби підлітка знаходили постійне й найбільш повне його задоволення. Охорона прав та інтересів неповнолітніх становить зміст діяльності багатьох державних органів. Реалізація прав та інтересів, задоволення різноманітних потреб неповнолітніх здійснюється в більшості випадків у сфері державного управління, а тому регулюється адміністративно-правовими нормами».²

Варто сказати, що в таких правових реаліях визначальну роль будуть відігравати органи прокуратури, адже саме вони будуть здійснювати

¹ Ювенальна юстиція в Україні: утопія чи реальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://smi.liga.net/articles/2012-05-15/5404008-yuvenalna_yustits_ua_v_ukra_n_utor_ua_chi_realn_st.htm

² Вітвіцька В.В. Проблема захисту прав дитини / В. В. Вітвіцька // Вісн. За-порізь. юрид. ін-т у. - 1997. - № 2. - С. 10.

безпосереднє представництво та захист прав та інтересів дітей в судах. В сучасних наукових дослідженнях з вказаної проблематики основний аспект проблеми висвітлюється через висвітлення ролі так званих «ювенальних прокурорів» в системі кримінального судочинства, тобто у справах про вчинення злочинів неповнолітніми особами. В той же час на сьогодні окремі наукові дослідження в сфері ювенальної юстиції, які проводились вітчизняними науковцями¹, потребують актуального переосмислення. Існує нагальна потреба у комплексному підході до правового регулювання правовідносин та створенні перспектив представництва прокуратурою інтересів дітей в суді в рамках ювенальної юстиції у сфері цивільного судочинства в умовах оновленого законодавства.

Питанням реалізації ювенальної політики в Україні та створенню ефективних процедур забезпечення прав і свобод неповнолітніх осіб приділяли уваги багато вчених. Зокрема, загальнотеоретичні питання з вказаної проблематики досліджували В. Авер'янов, М. Бояринцева, О. Великова, О. Венедіркова, Р. Калюжний, Т.Л. Кальченко, Д. Корецький, Н. Кузнецова, О. Кузьменко, Р. Максудов Э. Мельникова та інші вчені. Кожний з них намагався розкрити моделі ювенальної юстиції, які існують у світі, запропонувати своє бачення впровадження правосуддя щодо дітей в Україні. В той же час комплексного та науково-обґрунтованого дослідження перспектив участі органів прокуратури в процесі створення ювенальної системи в Україні немає. Існують поодинокі дослідження на рівні публікацій у фахових виданнях та матеріалах науково-практичних конференцій. Тому, нашим завданням в рамках цього підрозділу є дослідження перспектив запровадження інституту представництва

¹ Див. напр.: Адміністративно-правові засади реалізації ювенальної політики в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. В. Максименко ; Держ. н.-д. ін-т М-ва внутр. справ України. — К., 2011. — 16 с.; Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.І. Карпенко ; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2002. — 20 с.; Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Н.М. Крестовська ; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2008. — 40 с. та інші

прокуратурою інтересів дітей в системі ювенальної юстиції, в тому числі і в рамках цивільного процесу.

Перш за все, наше дослідження варто розпочати з вивчення сучасних наукових концепцій впровадження та розвитку ювенальної юстиції та наукових підходів до розкриття цього поняття. Адже, незважаючи на те, що цей термін є нібито зрозумілим для всіх юристів, він вживається у різних розуміннях залежно від моделі ювенальної юстиції в тій чи іншій державі.

Наприклад, Р. Максудов та М. Флямер вважають, що сучасна ювенальна юстиція є вельми складним множинним цілим – комплексом концепцій і «схем» впливу на підлітків, масою конкретно-практичних ситуацій впливу на людину, сім'ю, первинні групи (безпосереднє оточення підлітка) і соціальні інститути.¹

М.В. Немитіна вказує на існування двох концепцій ювенальної юстиції. Відповідно до першої концепції ювенальна юстиція – це система усіх ланок державного механізму, органів місцевого самоврядування, які займаються проблемами сім'ї та підлітка. Інша концепція визначає ювенальну юстицію як можливість створення спеціалізованих судових органів у справах сім'ї та неповнолітніх, удосконалення процесуальних форм при розгляді судом цих категорій справ.²

І.В. Предеїна вказує, що ювенальна юстиція – це особлива форма реалізації судової влади, виражена в діяльності по здійсненню правосуддя щодо неповнолітніх, яка характеризується специфічними принципами його здійснення, організацією системи спеціалізованих судових органів і

¹ Максудов Р., Флямер М. Ювенальная юстиция в мире: проблема переноса опыта в Россию / Рустем Максудов, Михаил Флямер // Ювенальная юстиция: правовые и технологические аспекты : сборник / Под ред. О.В. Зыкова, Н. Л. Хананашвили. – М. : НАН, 2000. – С. 26.

² Немытина М. В. Ювенальная юстиция в России: возможности становления / М. В. Немытина // Защита прав и интересов семьи и несовершеннолетних/ под ред. М. В. Немытиной. – Самара : изд-во Самарск. ун-та, 2000. – С. 191.

допоміжних служб ювенального профілю, і спрямована на забезпечення належного захисту прав та інтересів неповнолітніх.¹

Російський дослідник В.М. Ткачов дає наступне визначення ювенальної юстиції. «Ювенальна юстиція – це система захисту прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх, що об'єднує навколо спеціалізованого суду у справах неповнолітніх різні спеціалізовані служби правоохоронних органів, а також органи та установи системи профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх, громадські правозахисні організації».²

Український вчений А.Є. Голубов, який досліджував питання процесуального становища неповнолітнього в кримінальному судочинстві формулює визначення ювенальної юстиції як системи передбачених законом судових і позасудових органів і служб, спрямованих на розгляд та вирішення питань, пов'язаних із справами неповнолітніх.³

Російська дослідниця з питань ювенальної юстиції Л.М. Карнозова, вказує, що ювенальна юстиція – це кооперація діяльності різних професіоналів, що передбачає взаємодію суду і правоохоронних органів з виховними (та іншими гуманітарними) структурами з метою вирішення проблем дитини, яка потрапила у важку життєву ситуацію. Ювенальна юстиція – система виховно-юридична, державно-суспільна.⁴

В.Д. Єрмаков стверджує, що ювенальна юстиція це «сукупність правових механізмів, медико-соціальних, психолого-педагогічних і реабілітаційних, а також інших процедур і програм, призначених для

1 Предеина И. В. Правовые и теоретические основы развития ювенальной юстиции в России : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.11 / Предеина Ирина Валерьевна. – Саратов, 2005. – с. 13-14.

² Ткачев В. В Ростовской области создается региональная модель ювенальной юстиции// Российская юстиция. – 2002. – № 2. – С. 25.

³ Голубов А.Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечно діяння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / А. Є. Голубов. – Х., 2005. – С. 14.

⁴ Карнозова Л.М. Ювенальная юстиция: содержание понятия и перспективы в России / Л. М. Карнозова // Вопросы ювенальной юстиции. – 2007. – № 3. – С. 6.

забезпечення найбільш повного захисту прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, а також осіб, відповідальних за їх виховання, державних і недержавних органів, що реалізуються системою установ і організацій».¹

Проаналізувавши вищевикладені думки вчених щодо сутності ювенальної юстиції, потрібно зауважити про різне трактування правової природи цього поняття та відсутності у науковій літературі єдиного комплексного підходу до цього правового явища. В той же час, на нашу думку, ювенальна юстиція – це широке поняття, яке включає в себе правові механізми захисту прав дітей, створення спеціалізованих судів або запровадження посад спеціальних суддів у системі судів загальної юрисдикції, які б розглядали справи стосовно неповнолітніх, забезпечення адміністративно-правового механізму захисту прав і свобод неповнолітніх як системи органів державної влади та місцевого самоврядування, що покликані вживати різноманітних заходів задля забезпечення охорони прав дітей, в тому числі і представництва їх інтересів в судах для ефективного захисту та поновлення порушених прав.

С.А. Саблук досліджує на дисертаційному рівні питання правового становища дитини, не оминув і питання перспектив запровадження ювенальної юстиції в Україні. Основними заходами для створення ефективної системи ювенальної юстиції він назвав наступні: «... по-перше, розробити єдину науково обґрунтовану програму (концепцію), яка стане теоретичною основою втілення ювенальної юстиції в життя. Підсумком цієї роботи має стати спеціальний закон «Про ювенальну юстицію в Україні». Вбачається, що зазначений нормативно-правовий акт повинен мати загальний характер, тобто у ньому повинні бути відображені такі питання, як: поняття «ювенальної юстиції», її принципи та завдання, джерела, вікові межі неповнолітніх, щодо яких справи можуть бути розглянуті в ювенальних судах, учасники процесу в справах цієї категорії,

¹ Ермаков В.Д. Юстиция обязана защищать права и законные интересы несовершеннолетних / В. Д. Ермаков //Российская юстиция. – 2000. – № 10. – С. 22.

загальні умови судочинства, строки розгляду справ судом, оскарження рішень суду. Однак питання матеріального права та процедура вирішення справ повинні бути відображені у галузевому законодавстві; по-друге, створити спеціалізований суд, як центральну ланку ювенальної юстиції; по-третє, реформувати національне законодавство, що стосується захисту прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, з метою підвищення його ефективності, а також приведення у відповідність до міжнародних стандартів; здійснювати постійний моніторинг законодавства та судової практики, з метою оперативного реагування на проблеми, які будуть виникати під час реалізації вказаної програми; по-четверте, запровадити єдиний центральний орган, метою діяльності якого стане координація зусиль установ, закладів, громадських організацій та об'єднань, які займаються проблемами молоді, контроль за їх діяльністю.¹

Варто відмітити, ювенальна юстиція не є новим явищем для української правової дійсності, вона була ще відома на теренах дореволюційної Росії до складу якої входили і українські території. Зокрема, 02 липня 1897 року був прийнятий Закон «Про малолітніх та неповнолітніх злочинців», у 1909 році Положення «Про виховно-виправні заклади». Поступово створювалися і спеціальні «ювенальні суди», які ще називали «суди для неповнолітніх». На Україні такі суди діяли в Києві, Харкові, Миколаєві, Одесі тощо. Але з приходом радянської влади вони були ліквідовані. У 1918 році Рада Народних Комісарів прийняла Декрет «Про комісії для неповнолітніх» в якому вона зазначила наступне: «Суды и тюремное заключение для малолетних и несовершеннолетних упраздняются. Дела о несовершеннолетних обоего пола до 17 лет, замеченных в деяниях общественно-опасных, подлежат ведению комиссии о несовершеннолетних. Указанные комиссии находятся в исключительном ведении Народного комиссариата общественного призрения и состоят из

¹ Саблук С.А. Правове становище дитини в Україні (теоретико-правовий аспект) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / С.А. Саблук. – К., 2009. – с. 181-182.

представителей ведомств: общественного призрения, народного просвещения и юстиции в количестве не менее трех лиц, причем один из них должен быть врач. По рассмотрении дела о несовершеннолетних, комиссия либо их освобождает, либо направляет в одно из убежищ Народного комиссариата общественного призрения, соответственно характера деяния. Выработка инструкций для комиссии и типа убежищ поручается Народному комиссариату общественного призрения. Все дела о несовершеннолетних, находящихся в данное время в производстве каких-либо судов, а также закончившиеся осуждением, подлежат пересмотру указанных комиссий».¹ Таким чином, на нашу думку, відбувся перехід до адміністративного методу виховання неповнолітніх правопорушників.

Я.В. Мачужак та І.Б. Лавровська зазначають, що історичну цінність та напрями діяльності вищевказаних судів узагальнив розробник російської моделі ювенальної юстиції П. І. Люблинський таким чином:

1) головні функції ювенального суду виконували судді та державні громадські опікуни (вихователі), зокрема, цими функціями є ретельне вивчення особи неповнолітніх правопорушників, встановлення причин їх неправомірної поведінки, аналіз стану оточення неповнолітнього, і насамперед сім'ї, в якій він виховується;

2) застосування відновного правосуддя, альтернативних мір покарання (суду доручалося керування службами опікунського нагляду за неповнолітніми) у системі ювенальної юстиції Росії значно вплинуло на загальну політику цієї держави в кримінальній сфері;

¹ Михайленко П.П., Кондратьев Я.Ю. Борьба із злочинністю неповнолітніх // Історія міліції України у документах і матеріалах / У 3-х т. - Т. 1: 1917-1925.- К.: Генеза, 1997.- С. 457.

3) діяльність судів у справах неповнолітніх дала змогу фахівцям різних напрямів роботи з неповнолітніми отримати повну судову статистику.¹

Експерт Інституту Горшеніна Марина Ткаченко говорячи про захист прав дітей ювенальною юстицією, вона відзначила, що за задумом ювенальна юстиція була спрямована на роботу з малолітніми правопорушниками: «Піонерами тут були Великобританія й США. Це такий інститут, який повинен був відокремити певну вікову категорію, розуміючи, що з нею треба працювати окремо. І в цьому сенсі це – абсолютно богоугодна справа. Звичайно, така структура повинна існувати».²

Російська вчена О.С. Назарова, вивчаючи організаційно-правові та кримінологічні проблеми створення ювенальної юстиції в Росії, в систему ювенальної юстиції включає:

- а) діяльність держави щодо видання правових норм;
- б) діяльність держави щодо створення найбільш сприятливих умов відтворення і розвитку людини і суспільства, плануванню і розвитку сім'ї, дитинства; медико-соціальну, психолого-педагогічну діяльність держави, спрямовану на забезпечення здорового способу життя і розвитку дитини;
- в) діяльність держави у виховному й освітньому плані, спрямовану на виховання і розвиток вільної, високоосвіченої, духовно-етичної особи;
- г) соціально-реабілітаційну, профілактичну, правозахисну діяльність держави, спрямовану на забезпечення розвитку дітей, що потрапили у важку життєву ситуацію;

¹ Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. - № 3. – листопад. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.commonground.org.ua/dld/RJU_bulletin/RJU.Vol.3.pdf

² Ювенальна юстиція в Україні: утопія чи реальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://smi.liga.net/articles/2012-05-15/5404008-yuvenalna_yustitsiya_v_ukra_n_utop_ya_chi_realn_st.htm

д) правосуддя у справах неповнолітніх, а також правосуддя щодо осіб, відповідальних за їх виховання.¹

Своє слово в питанні ювенальної юстиції та участі у ній органів прокуратури висловили і європейські організації, зокрема Консультативна рада прокурорів Європи (КПРЕ). 20 жовтня 2010 року під час 5-ї пленарної зустрічі КПРЕ, яка відбулася 19-21 жовтня 2010 року у місті Єревані нею було прийнято Висновок № 5 «Прокуратура та ювенальна юстиція» більш відомий як Єреванська декларація.²

Відповідно до вказаного Висновку Консультативна рада прокурорів Європи (КРПЄ) була запроваджена Радою міністрів Ради Європи в 2005 році з метою представлення висновків щодо функціонування органів прокуратури та забезпечення ефективного виконання Рекомендацій Rec(2000)19 стосовно ролі прокуратури в системі кримінального судочинства.³

Вищевказана Єреванська декларація складається з вступу, який містить загальні відомості про роль прокуратури у сфері ювенальної юстиції, вказує на документальні джерела на основі яких прийнято відповідні висновки, роз'яснює основну термінологію, що вживається в декларації. Зокрема у п. 5 Вступу зазначається, що у справах неповнолітніх прокурори мають звертати особливу увагу на дотримання відповідного балансу між інтересами суспільства та цілями судочинства з одного боку, та інтересами, особливими потребами і вразливістю неповнолітніх – з іншого.⁴

Наступний йде розділ, який називається «Особливості ювенальної юстиції» та висвітлює комплекс заходів, яких повинні вживати органи

¹ Назарова А. С. Организационно-правовые и криминологические проблемы создания системы ювенальной юстиции в Российской Федерации : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.11 / Назарова Александра Сергеевна. – Рязань, 2004. – с. 17-18.

² Висновок № 5 «Прокуратура та ювенальна юстиція» (Єреванська декларація від 20 жовтня 2010 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/cmо.html?_m=publications&_t=rec&id=101556

³ Там само.

⁴ Там само.

прокуратури для ефективного захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх у системі ювенальної юстиції. Так, п. 14 вказує на те, що «ювенальній юстиції має приділятися особлива увага з боку судових, правоохоронних та соціальних структур через вразливість тих осіб, справами яких вони займаються. В усіх системах судочинства прокурор повинен приймати до уваги стан незрілості неповнолітнього, можливе пом'якшення ступеню його відповідальності у зв'язку із незрілістю, а також приділяти особливу увагу його правам».¹

Пункт 15 вказаного вище розділу Єреванської декларації містить перелік заходів, які спрямовані на особливе ставлення та реалізацію прав неповнолітніх у сфері ювенальної юстиції. Зокрема, такими заходами є наступні:

1) відео та аудіо запис дачі неповнолітніми свідчень, допит неповнолітніх за сприяння дитячих психологів, педагогів, соціальних працівників та інших експертів;

2) проведення допиту неповнолітніх за присутності батьків, інших осіб, близьких неповнолітнім, або представників соціальних служб.

3) особливе обладнання кімнат для допиту неповнолітніх. Кількість допитів неповнолітніх потерпілих при можливості має бути мінімальною;

4) допити мають проводитись у способи, що уникають повторної віктимізації.

Проведені соціальні опитування серед дітей свідчать про низький рівень обізнаності у їхніх правах та органах, які зобов'язані їх захищати.

За проведенням опитуванням, 200 дітей у віці до 18 років (перша група – 100 осіб у віці від 10 до 14 років, друга група – 100 осіб у віці від 14 до 18 років) на запитання: «Чи відомо тобі, хто від імені держави зобов'язаний захищати права та інтереси дітей?» – 30% опитуваних з першої групи та 14 % опитуваних з другої групи відповіли – «ні». На запитання: «Чи проводилися у твоєму класі уроки за участю представників

¹ Там само.

прокуратури, міліції та спеціальних служб для дітей, які б розповідали про захист прав та інтересів дітей?» – 68% опитуваних з першої групи та 80 % опитуваних з другої групи відповіли – «ні» [148 , с. 65].

Принципи, що закладені у Висновку № 5 «Прокуратура та ювенальна юстиція» у будь-якому разі гарантують неповнолітньому можливість отримати вичерпну інформацію про свої права та інтереси. Зокрема, відповідно до п. 18 прокурор має запевнитись в тому, щоб будь-який контакт неповнолітнього з системою правосуддя, будь-то правопорушник або потерпілий, був предметом особливої уваги для того, щоб дозволити отримати у зрозумілому для його віку вигляді необхідну інформацію стосовно виконання процедур, ролі учасників судочинства та заходів, що приймаються стосовно нього.¹

Наступні розділи Єреванської декларації присвячені становищу неповнолітнього під час судового розгляду справи та виконання рішень стосовно вказаної категорії осіб. Положення вказаних розділів більше присвячені питанням кримінальної юстиції, зокрема правого становища неповнолітнього як обвинуваченого.

В той же час варто зауважити що Консультативна рада прокурорів Європи рекомендує, що у питаннях ювенальної юстиції прокурори повинні, у межах своєї компетенції, намагатись забезпечити заходи освітнього та соціалізуючого характеру, таких як: компенсація, освіта, нагляд соціальних служб, лікування, розміщення в закладах для неповнолітніх, посередництво, а також судовий нагляд, пробація та умовне звільнення використовуються у найширшому можливому обсязі, одночасно враховуючи інтереси потерпілого, держави, неповнолітнього, а також цілі кримінальної юстиції.²

¹ Висновок № 5 «Прокуратура та ювенальна юстиція» (Єреванська декларація від 20 жовтня 2010 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/cmo.html?_m=publications&_t=rec&id=101556

² Там само.

Оскільки, як вбачається, з доповідної записки про додержання законодавства щодо забезпечення прав дітей, які перебувають у спеціальних установах для дітей, слідчих ізоляторах, ізоляторах тимчасового отримання та виховних колоніях від 29.03.2013 року у Харківському СІЗО діти навчаються за програмою для учнів 10 класів, не зважаючи на те, що більшість з 23 підлітків, які утримуються в установі, мають рівень підготовки 6-9 класів. Як наслідок діти позбавлені можливості отримати документи про загальну середню освіту та в подальшому здобути професійно-технічну або вищу освіту.

В окремих випадках неналежна організація медичного забезпечення призводить до трагічних наслідків. Так, у лютому 2013 року в Одеській обласній дитячій клінічній лікарні від сепсису помер вихованець Фонтанської загальноосвітньої школи соціальної реабілітації Нікітін М.

Висвітлюючи питання перспектив запровадження представництва прокуратурою інтересів дітей в суді, не можливо оминати проблему запровадження в рамках ювенальної юстиції інституту представництва дітей прокурорами в цивільному судочинстві, яке на нашу думку, має входити у формування майбутньої системи ювенальної юстиції. Адже, ювенальна юстиція у суспільстві не повинна асоціюватися тільки з елементами кримінального та кримінально-процесуального права.

Нашу позицію підтримують і вітчизняні вчені, які досліджуючи можливість запровадження в Україні елементів ювенального правосуддя, підтримують можливість включення туди судочинства у цивільних справах за участю дітей. Зокрема, В.С. Бігун даючи інтерв'ю стосовно ювенальної юстиції на своїй персональній сторінці в інтернеті зазначив наступне: «Як відзначалося, юстиція означає правосуддя. А правосуддя буває не лише кримінальне. Тому, в принципі в це поняття можна включати й цивільне правосуддя. Іншими словами, можливість притягнення неповнолітніх, навіть малолітніх, до цивільно-правової відповідальності. У США для прикладу до цивільно-правової

відповідальності можуть бути притягнуті діти віком до 10 років, якщо вони вчинили певний проступок. Тому, йдеться не лише про кримінальну відповідальність. Крім того, по суті, йдеться про здійснення правосуддя як такого. Іншими словами, здійснення справедливості. Адже з одного боку, ми маємо маленьку людину, дитину, що скоїла шкоду, «злочин», а з іншого – потерпілу особу. Так, ось кожен має отримати по-справедливості. Й в зв'язку з цим необхідне те, що називається відновним правосуддя, що може проявлятися в примиренні. Невипадково, саме в справах, які стосуються неповнолітніх, виправне правосуддя отримало визнання. Зокрема, і в Україні.»¹

Я.В. Мачужак та І.Б. Лавровська з цього приводу також зазначають, що: «Говорячи про систему ювенальної юстиції, ми маємо на увазі не лише кримінальне правосуддя у справах неповнолітніх, а й особливу спеціалізовану юстицію у справах сім'ї і неповнолітніх, до складу якої як до загальної юстиції входять уповноважені державою суди, що мають застосовувати судову владу для розв'язання правових конфліктів і реагувати на кримінальні ситуації, вирішувати цивільно-правові спори для забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх, сімей, в яких вони виховуються. На нашу думку, ювенальна юстиція являє собою своєрідний комплекс концепцій, схем впливу на підлітків, конкретно-практичних заходів впливу на сім'ю, безпосереднє оточення неповнолітніх з боку як судової влади, так й інших установ, соціальних інституцій.»²

В розвиток позицій вищевказаних вчених варто відмітити, що в Україні, на нашу думку, під час формування системи ювенальної юстиції необхідно обов'язково включити до неї так би мовити «цивільно-правовий аспект», запровадивши можливість представництва прокуратурою

¹ ЮрТема: Ювенальна юстиція: чергове інтерв'ю у прямому ефірі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bihun.in.ua/jushits/jurhit/article/388/>

² Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. - № 3. – листопад. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.commonground.org.ua/dld/RJU_bulletin/RJU.Vol.3.pdf

інтересів дітей в суді при розгляді цивільних справ, особливо у сфері сімейно-правових відносин. Зокрема, Сімейний кодекс України містить цілу низку правових норм, які прямо передбачають право прокурора на звернення до суду, якщо захисту потребують права та інтереси дитини. Так, ст. 42 СК України дає право прокурору звернутися до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним, якщо він був зареєстрований неповнолітньою особою з порушенням принципів шлюбного права та існують підстави його недійсності; ст. 165 Сімейного Кодексу України, яка надає право прокурору звернутися до суду з позовом про позбавлення батьківських прав у разі наявності відповідних підстав. В цьому аспекті варто відмітити, що сімейне законодавство України дає можливість кожному учаснику сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. Сімейний Кодекс України у вищевказаній ст. 165 зафіксував право дитини, яка досягла чотирнадцяти років звернутися до суду з позовом про позбавлення свого батька або матері чи одного з них батьківських прав. Цивільно-процесуальне законодавство України гарантує забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи, в тому числі і через механізми прокурорського представництва їх інтересів, адже діти не взмозі належним чином реалізувати свої цивільні процесуальні права. Крім того, прокурор має право в інтересах дитини звернутися до суду з позовом про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. Багато обговорюваною та актуальною на сьогоднішній день в Україні є питання усиновлення та процедури його здійснення. Більш проблем у житті дитини виникає не стадії усиновлення, тому що більшість дітей в цей час мають дуже малий вік та не завжди розуміють ситуацію, яка навколо них відбувається, а в період виховання їх батьками-усиновлювачами, коли в силу тих чи інших суб'єктивних чи об'єктивних причин усиновлення суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання та

належного розвитку. В цьому випадку роль органів прокуратури повинна бути особливо ефективною та спрямованою на якнайшвидше поновлення прав дитини. Розуміючи це, законодавець надав право прокурорам звертатися до суду з позовами про скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним.

На підставі вищенаведеного, на нашу думку, ювенальна юстиція – це комплексна система заходів, дій державних та недержавних органів, що спрямовані на вироблення особливого виду судочинства щодо неповнолітніх та комплексу різноманітних заходів (від виховних до реабілітаційних) для належного забезпечення прав та свобод дітей. Ювенальна юстиція повинна формуватися в нашій державі не тільки на основі вироблення спеціальних процесуальних норм розгляду справ про правопорушення, які вчинили неповнолітні, а й забезпечувати належне представництво дітей органами державної влади. В першу чергу це стосується органів прокуратури, які повинні негайно виявляти порушення прав дітей, вживати відповідних заходів прокурорського реагування, особливо в справах, де діти виступають з вимогами захисту своїх прав.

С.А. Саблук вважає, що ювенальне право, яке формується в Україні, відображає нові економічні, політичні, соціальні умови держави, а тому в його розвитку можна виділити такі найбільш суттєві напрями:

По-перше, створення ювенально-правових норм обумовлено визнанням з боку держави дитинства як важливого періоду в житті людини, що має наслідком встановлення принципів пріоритетної підготовки дітей до життя у складних ринкових відносинах.

По-друге, посилюється кримінальна, адміністративна, цивільна відповідальність за правопорушення у сфері охорони прав дитини. Це стосується і самих дітей, які здійснюють свою діяльність у різних сферах законодавства.¹

¹ Саблук С.А. Правове становище дитини в Україні (теоретико-правовий аспект) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / С.А. Саблук. – К., 2009. – с. 176.

Дослідивши питання перспектив запровадження інституту представництва дітей в системі ювенальної юстиції, ми можемо зробити наступні висновки:

1. В Україні поступово приймається відповідна нормативно-правова база, що стає підґрунтям для створення системи ювенальної юстиції в Україні, яка є необхідним елементом нашої правової дійсності в силу міжнародних зобов'язань нашої держави та бажанням стати повноцінним членом Європейського Союзу та Європейського правового простору.

2. Формування ювенальної юстиції в Україні повинно відбуватися не тільки на основі проблем розгляду справ про правопорушення, що вчинені неповнолітніми, а в комплексі, з врахуванням системи виховних та інших заходів, що спрямованні на адаптацію неповнолітніх до життя в суспільстві.

3. На основі аналізу основних наукових концепцій та законодавства нашої держави ми можемо сказати, що про необхідність включення представництва прокуратурою інтересів дітей в суді до системи ювенальної юстиції в Україні. Вказане твердження прямо впливає із цивільного процесуального, сімейного та іншого законодавства нашої держави та є тим правовим механізмом, що повинен забезпечувати захист порушених, невизнаних та оспорених прав дітей.

Висновки до розділу 3

1. Представництво прокуратурою інтересів в суді дітей, що не є громадянами України комплексного та науково-обґрунтованого вивчення цього питання на науковому рівні не було. Сьогодні на практиці виникає чимало проблемних питань реалізації дітьми своїх процесуальних прав, адже це особлива категорія осіб, які в силу свого віку ще не здатні належним чином захистити свої права. А тому, держава на законодавчому рівні повинна виробити дієвий механізм захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх. Нинішня ситуація свідчить про недостатній рівень

захищеності дітей, які є громадянами нашої держави, не кажучи вже по малолітніх та неповнолітніх дітей, які є іноземцями.

2. На конституційному рівні в нашій державі закріплено національний правовий режим по відношенню до правового статусу іноземців та осіб без громадянства, який означає їх зрівняння в правах та обов'язках з громадянами України за певними винятками, які встановлені Конституцією і законами нашої держави та чинними міжнародними договорами України.

3. Новий Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» закріпив право осіб, що не є громадянами України на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод, що на нашу думку гарантує іноземцям право на судовий захист на території нашої держави та можливість їх представництва в судовому процесі компетентними органами влади.

4. Виходячи з аналізу законодавства України та загальновизнаних норм міжнародного права, до яких приєдналась наша держава ми встановили, що органи прокуратури мають право здійснювати представництво в суді інтересів дітей, що не є громадянами України. Крім того, на території країн Співдружності Незалежних Держав, прокурор однієї із сторін має право звернутися до органів прокуратури іншої договірної сторони з проханням звернутися до суду для захисту громадян запитуючої сторони, в тому числі дітей незалежно від їх віку.

5. Чинний Цивільний процесуальний кодекс України містить окремий розділ, що присвячений судочинству за участю іноземних осіб та фіксує рівність процесуальних прав та обов'язків іноземних осіб на рівні з фізичними і юридичними особами України, що ще раз доводить нашу тезу про можливість представництва прокуратурою інтересів дітей, які не є громадянами України в суді. Крім цього, на нашу думку вказаним Кодексом у ст.ст. 45-46 прямо дозволений такий інститут.

6. В процесі адаптації нашого законодавства до загальновизнаних норм міжнародного права не можливо залишити поза увагою сферу діяльності правоохоронних органів та органів прокуратури, які в силу приписів Конституції України зобов'язані здійснювати нагляд за додержанням прав, свобод та інтересів громадян. Зокрема, в даному випадку питання стосується представництва осіб, що не є громадянами України.

7. Питанням реалізації ювенальної політики в Україні та створенню ефективних процедур забезпечення прав і свобод неповнолітніх осіб приділяли уваги багато вчених. Варто сказати, що у таких правових реаліях визначальну роль будуть відігравати органи прокуратури, адже саме вони будуть здійснювати безпосереднє представництво та захист прав та інтересів дітей в судах. В сучасних наукових дослідженнях з вказаної проблематики основний аспект проблеми висвітлюється через висвітлення ролі так званих «ювенальних прокурорів» в системі кримінального судочинства, тобто у справах про вчинення злочинів неповнолітніми особами. В той же час на сьогодні відсутні комплексні наукові дослідження, які б стосувалися перспектив представництва прокуратурою інтересів дітей в суді в рамках ювенальної юстиції у сфері цивільного судочинства. Адже поняття «ювенальна юстиція» на нашу думку охоплює більш широкий спектр правосуддя щодо дітей.

8. Проаналізувавши вищевикладені думки вчених щодо сутності ювенальної юстиції, потрібно зауважити про різне трактування правової природи цього поняття та відсутності у науковій літературі єдиного комплексного підходу до цього правового явища. В той же час, на нашу думку, ювенальна юстиція – це широке поняття, яке включає в себе правові механізми захисту прав дітей, створення спеціалізованих судів або запровадження посад спеціальних суддів у системі судів загальної юрисдикції, які б розглядали справи стосовно неповнолітніх, забезпечення адміністративно-правового механізму захисту прав і свобод неповнолітніх

як системи органів державної влади та місцевого самоврядування, що покликані вживати різноманітних заходів задля забезпечення охорони прав дітей, в тому числі і представництва їх інтересів в судах для ефективного захисту та поновлення порушених прав.

9. В Україні, на нашу думку, під час формування системи ювенальної юстиції необхідно обов'язково включити до неї так би мовити «цивільно-правовий аспект», запровадивши можливість представництва прокуратурою інтересів дітей в суді при розгляді цивільних справ, особливо у сфері сімейно-правових відносин: право прокурору звернутися до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним, якщо він був зареєстрований неповнолітньою особою з порушенням принципів шлюбного права та існують підстави його недійсності; право прокурору звернутися до суду з позовом про позбавлення батьківських прав; право прокурорам звертатися до суду з позовами про скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним тощо.

10. Ювенальна юстиція – це комплексна система заходів, дій державних та недержавних органів, що спрямовані на вироблення особливого виду судочинства щодо неповнолітніх та комплексу різноманітних заходів (від виховних до реабілітаційних) для належного забезпечення прав та свобод дітей. Ювенальна юстиція повинна формуватися в нашій державі не тільки на основі вироблення спеціальних процесуальних норм розгляду справ про правопорушення, які вчинили неповнолітні, а й забезпечувати належне представництво дітей органами державної влади. В першу чергу це стосується органів прокуратури, які повинні негайно виявляти порушення прав дітей, вживати відповідних заходів прокурорського реагування, особливо в справах, де діти виступають з вимогами захисту своїх прав.

11. Формування ювенальної юстиції в Україні повинно відбуватися не тільки на основі проблем розгляду справ про правопорушення, що вчинені неповнолітніми, а в комплексі, з врахуванням системи виховних та

інших заходів, що спрямованні на адаптацію неповнолітніх до життя в суспільстві.

12. На основі аналізу основних наукових концепцій та законодавства нашої держави ми можемо сказати, що про необхідність включення представництва прокуратурою інтересів дітей в суді до системи ювенальної юстиції в Україні. Вказане твердження прямо впливає із цивільного процесуального, сімейного та іншого законодавства нашої держави та є тим правовим механізмом, що повинен забезпечувати захист порушених, невизнаних та оспорених прав дітей.

ВИСНОВКИ

У дисертації вперше в українській правовій науці на основі аналізу теоретико-правових засад, іноземного досвіду, чинного законодавства України та узагальнень практики його реалізації визначено поняття та суть представництва прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві, охарактеризовано правовий статус прокурора як представника інтересів дітей в цивільному судочинстві, сформульовано підстави представництва прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві, досліджено форми представництва прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві та визначено перспективні напрями розвитку інституту представництва прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві.

У роботі розроблено наукові висновки, пропозиції та практичні рекомендації. Основними з них є:

1. Проблема забезпечення прав дитини має глибокі історичні корені. Ставлення до дитини як до соціального суб'єкта з власними поглядами та міркуваннями сформувалося лише впродовж останніх століть.

2. Представництво прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві - це діяльність прокурора, зумовлена сукупністю загальних та спеціальних його прав та обов'язків, визначених законом, які визначають міру його належної, можливої та обов'язкової поведінки під час здійснення представництва інтересів дітей в цивільному судочинстві, що спрямована на захист законних інтересів дітей та реалізація якої повинна гарантувати неухильне дотримання прав дітей як суб'єктів цивільних правовідносин.

3. На основі аналізу правових норм можна стверджувати, що представництво прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві безпосередньо впливає з норм Конституції України, Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року та Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року. У формі судового представництва інтересів дітей з боку прокуратури надається правова допомога при

здійсненні їх прав та охоронюваних законом інтересів. Представництво – це не формальна присутність при розгляді судом цивільної справи, а відповідна діяльність прокурора, спрямована на сприяння реалізації правового статусу дитини. Представництво прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві є складовою усієї державної політики, яка полягає у функціональній сукупності діяльності всіх державних органів, спрямованих на неухильне забезпечення дотримання прав дитини та на здійснення їх суб'єктивних цивільних прав.

5. З'ясовано, що важливого значення для ефективного застосування прокурором в судовому процесі з метою захисту прав, свобод та інтересів громадянина в суді має нормативно-методична й організаційна робота з цього приводу, що проводиться Генеральною прокуратурою України.

6. Проаналізувавши норми цивільного процесуального законодавства України варто відмітити, що прокурор здійснюючи функцію представництва інтересів дітей в цивільному судочинстві належить до суб'єктів, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Представники суб'єктів, які захищають права і свободи інших осіб, як і будь-які інші представники, діють в процесі від імені та за дорученням осіб, які надали їм відповідні повноваження. При цьому вони мають процесуальні права і обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права закінчувати справу примиренням (ст. 45 ЦПК України). Особливість прокурора як представника дитини полягає не в праві, а в обов'язку представництва. А також, за Законом України «Про прокуратур» від 14 жовтня 2014 року, прокурор повинен отримати підтвердження судом підстав для представництва інтересів дітей в цивільному судочинстві.

7. Аналіз чинного законодавства та різних наукових підходів дозволяє сформулювати наступні висновки стосовно правового статусу прокурора як представника інтересів дітей в суді:

По-перше, представництво прокурора в процесі можливе у будь-якій справі й на всіх стадіях, починаючи з її порушення, тобто у випадках, визначених законом.

По-друге, представник у справі діє в межах наданих йому повноважень, тобто він має право: а) вчиняти від імені особи, яку представляє, всі процесуальні дії, крім передачі справи до третейського суду; б) повністю чи частково відмовитися від позовних вимог; в) змінювати предмет або підставу позову; г) укласти мирову угоду; д) передавати повноваження іншій особі (передоручати); є) оскаржувати рішення суду; є) подавати виконавчі листи до стягнення; ж) одержувати присуджене майно або гроші. Повноваження представника у справі на виконання кожної із зазначених дій повинні бути зазначені у виданій йому довіреності. Проте прокурор, який представляє в суді інтереси дітей, наділений усіма процесуальними правами й несе процесуальні обов'язки сторони, за винятком права укласти мирову угоду.

По-третє, прокурор здійснює представництво інтересів дітей в цивільному судочинстві від свого імені, тому жодних доручень на ведення справи йому не потрібно, окрім підтвердження судом підстав для представництва інтересів дітей.

По-четверте, прокурор зобов'язаний представляти інтереси дітей в цивільному судочинстві лише за наявності підстав, зазначених у законі, а саме якщо законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси дитини, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Особливість прокурора як представника дитини в цивільному судочинстві полягає не в праві, а в обов'язку представництва.

8. На основі проаналізованих джерел можемо сказати, що на сьогодні інститут представництва прокуратурою інтересів дітей є ще недостатньо вивченим та систематизованим на законодавчому рівні. На сьогодні у науковій українській юридичній літературі не має єдиної точки зору серед

науковців щодо визначення підстав представництва прокуратурою інтересів дітей в суді. Не дає відповіді на це питання і процесуальна юридична практика. Ми вважаємо, що прокуратура зобов'язана представляти інтереси дітей за власною ініціативою, або за ініціативою будь-якого заінтересованого суб'єкта правовідносин як то органів опіки та піклування, нотаріуса, інших державних органів та/або за ініціативою самої дитини.

Прогалиною законодавчого регулювання є відсутність у ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» підстав представництва прокуратурою інтересів громадян. На основі аналізу наукової літератури ми можемо визначити наступні підстави представництва прокуратурою інтересів дітей в суді: 1) звернення дитини до прокуратури; 2) звернення до прокуратури державного органу з метою захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів дитини; 3) повідомлення в засобах масової інформації про порушення прав дитини; 4) безпосереднє виявлення прокурором порушеного права дитини.

Підставою представництва у суді інтересів дітей є їх відповідний юридичний стан - недосягнення повноліття, та додаткова умова - законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. При цьому під «неналежним захистом» варто також розуміти і поведінку представників, яка суперечить дійсним інтересам дитини.

У зв'язку із недостатнім правовим регулюванням підстав представництва прокуратурою інтересів дітей в суді Генеральній прокуратурі України необхідно на підзаконному рівні шляхом видання відповідних наказів детальніше врегулювати це питання з метою уникнення суперечностей, що виникають в юридичній науці та правозастосуванні.

9. На основі проаналізованої літератури та нормативно-правових актів, що регулюють питання представництва прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві визначено такі основні напрями діяльності прокурорів з даного питання:

- захист порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів дітей, що закріплені в Конституції України, міжнародних договорах, конвенціях і деклараціях, які ратифіковані у встановленому порядку та законах України, які неспроможні з будь-яких обставин самотійно його здійснити або реалізувати свої повноваження під час судового розгляду;

- сприяння судовим органам у здійсненні належного захисту прав дітей шляхом ухвалення законних та обґрунтованих рішень;

- своєчасне вжиття заходів прокурорського реагування у разі виявлення порушень прав, свобод та інтересів неповнолітніх.

10. З'ясовано, що на сьогодні немає єдиного підходу серед вчених та юристів-практиків як до визначення понять «процесуальна форма», «форми представництва прокурором», так і до класифікації форм представництва прокуратурою інтересів громадян у суді. Частково відповідь на це питання дає ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», яка містить форми представництва прокуратурою у суді. Наразі ми схилиємось до позиції, що під процесуальною формою необхідно розуміти сукупність встановлених або санкціонованих законом правил, що регламентують порядок здійснення правосуддя, діяльності кожного, хто бере участь у процесі.

На основі наукового аналізу позицій вчених та чинного законодавства вважаємо, що формами представництва прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві є:

- досудове врегулювання спору;

- звернення до суду з позовом про захист порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів дітей;

- участь у розгляді справ судами (як у випадку безпосереднього звернення прокурора з позовом, так і вступ у справу за власною ініціативою чи залучення його до справи за ініціативою суду);

- ініціювання та участь у перегляді незаконних судових рішень, що стосуються інтересів дітей;

- захист прав дітей під час виконання судових рішень.

11. Запропоновано вирішити проблему участі прокурора у справах про скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним, про позбавлення батьківських прав, про відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав, про визнання шлюбу недійсним, якщо захисту потребують права та інтереси дитини шляхом внесення змін і доповнень до відповідних норм Сімейного Кодексу України, в яких необхідно передбачити обов'язкову участь прокурора під час розгляду даних категорій справ.

12. Ювенальна юстиція – це комплексна система заходів, дій державних та недержавних органів, що спрямовані на вироблення особливого виду судочинства щодо неповнолітніх та комплексу різноманітних заходів (від виховних до реабілітаційних) для належного забезпечення прав та свобод дітей. Ювенальна юстиція повинна формуватися в нашій державі не тільки на основі вироблення спеціальних процесуальних норм розгляду справ про правопорушення, які вчинили неповнолітні, а й забезпечувати належне представництво дітей органами державної влади. В першу чергу це стосується прокурора, які повинні негайно виявляти порушення прав дітей, вживати відповідних заходів прокурорського реагування, особливо в справах, де діти виступають з вимогами захисту своїх прав.

Формування ювенальної юстиції в Україні повинно відбуватися не тільки на основі проблем розгляду справ про правопорушення, що вчинені неповнолітніми, а в комплексі, з врахуванням системи виховних та інших

заходів, що спрямованні на адаптацію неповнолітніх до життя в суспільстві.

На основі аналізу основних наукових концепцій та законодавства нашої держави ми можемо стверджувати про необхідність включення представництва прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві до системи ювенальної юстиції в Україні. Вказане твердження прямо впливає із цивільного процесуального, сімейного та інших галузей законодавства нашої держави та є тим правовим механізмом, що повинен забезпечувати захист порушених, невизнаних та оспорених прав дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов Н. О прокуратуре: общий надзор и предъявление исков в судах / Н. Абрамов // Государственное право. – 1998. – № 4. – С. 4.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. – С. 448.
3. Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 232.
4. Анпілогов О.В. Захист прав та свобод громадянина прокурором в адміністративному судочинстві: моногр. / О.В. Анпілогов. – К.: Ін Юре, 2008. – 168 с.
5. Арбузкин А.М. Государственно-правовой статус иностранных граждан в социалистических странах Европы. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1983. – С. 68.
6. Б.Гурне, Державне управління: Пер. з франц. – К.:Основи, 1991. – С. 62.
7. Бакиев Д.М. Вопросы повышения эффективности прокурорского надзора: учеб. пособ. / Бакиев Д.М. – Х.; 1993. – 44 с.
8. Басай В. Д. Судові та правоохоронні органи України. Підручник. У 2-х кн. Книга 1. Судоустрій України. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 33, 42.
9. Бахрах Д. Н. Административное право России : учеб. для вузов / Д. Н. Бахрах. - М: НОРМА, 2002. – с. 50.
10. Бачун О.В. Правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства: моногр. / Бачун О.В. – К.: Логос, 2009. – 117 с.
11. Бельдюгин В.Н. Прокурор в гражданском процессе / Бельдюгин В.Н., Швейцер Д.В. – М.: МЮ СССР, 1948. – 116 с.

- 12.Беловол Т. Реальне виконання судових рішень, постановлених за позовами прокурорів / Т. Беловол // Вісник прокуратури. – 2008. – № 12. – С. 42–44.
- 13.Бичкова С.С. Цивільне процесуальне право України: Навч. посіб / С.С. Бичкова. – К.: Атіка, 2006. – С. 62.
- 14.Бородін І. Функціональні обов'язки прокуратури у сфері забезпечення прав людини і громадянина (загальний нагляд, представництво інтересів громадян) // Право України. – 2000. – № 7. – С. 46–48.
- 15.Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина: Дис... д.ю.н.: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – С. 281.
- 16.Бородін М. Участь прокурора в цивільному процесі: окремі аспекти / М. Бородін // Право України. – 1999. – № 11.
- 17.Буліух Л. Представництво інтересів громадян або держави у суді – конституційна функція діяльності прокурорів / Л. Буліух // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 6.
- 18.Бухтоярова О. Защита прокурорами интересов государства / О. Бухтоярова // Законность. – 2005. – № 3. – С. 33–35.
- 19.Васильєв С. Прокурор як суб'єкт доказування в цивільному процесі України / Васильєв С. // Цивільний процес.
- 20.Васьковський Е.В. Учебник гражданского процесса.–М.: Изд. Бр. Башмаковых, 1914. – 571 с.
- 21.Вахонєва Т. Деякі питання дії та застосування позовної давності в Україні / Т. Вахонєва // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 2.
- 22.Вахонєва Т. Порядок та особливості обчислення строків за новим цивільним законодавством / Т. Вахонєва // Право України. – 2004. – № 2. – С. 21–25.

23. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь, ВТФ «Перун», 2003. – С. 695.
24. Вернидубов И.В. Функции прокуратуры на переходной период / И.В. Вернидубов // Право України. – 1998. – № 2. – С. 7-9.
25. Викут М. А. Стороны – основные лица искового производства. – Саратов: Саратовский юридический институт, 1968. – С. 45.
26. Викут М.А., Зайцев И.М. Гражданский процесс России: Учебник / М.А. Викут, И.М. Зайцев. – М.: Юристъ, 1999. – С. 99.
27. Висновок № 5 «Прокуратура та ювенальна юстиція» (Єреванська декларація від 20 жовтня 2010 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.gp.gov.ua/ua/смо.html?_m=publications&_t=rec&id=101556
28. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. – М.: Наука, 1979. – С. 165.
29. Витрук Н.В. Правовой статус личности в СССР. - М.: Юридическая литература, 1985. – С. – 32.
30. Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. - № 3. – листопад. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.commonground.org.ua/dld/RJU_bulletin/RJU.Vol.3.pdf
31. Відомості Верховної Ради СРСР. –1955. – №19 – С.288.
32. Вітвіцька В.В. Проблема захисту прав дитини / В. В. Вітвіцька // Вісн. За- поріз. юрид. ін-т у. - 1997. - № 2. - С. 10.
33. Воеводин Л.Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – С. 163.
34. Гамалій О.Л. Поняття та особливості адміністративно-правового статусу іноземців в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_2/PB-2/PB-2_26.pdf
35. Говоруха М. Місце та роль прокуратури у виконавчому провадженні / М. Говоруха // Вісник прокуратури. – 2006. – № 10. – С. 51–58.

- 36.Говоруха М. Оскарження дій посадових осіб державної виконавчої служби прокурором: деякі теоретичні та практичні аспекти / М. Говоруха // Вісник Академії прокуратури України. – 2007. – № 3. – С. 32–37.
- 37.Говоруха М. Поняття та значення організації роботи прокурора у виконавчому провадженні / М. Говоруха // Вісник прокуратури. – 2008. – № 3. – С. 44–50.
- 38.Говоруха М. Проблеми виконавчого провадження й участі в ньому прокурора / М. Говоруха // Вісник прокуратури. – 2009. – № 3. – С. 44–50.
- 39.Головченко В. Критерии интересов государства должны определяться законом // Юридическая практика. – 1999. - № 14. – С. 12.
- 40.Голосніченко І. П. Адміністративне право України: основні поняття : навч. посіб. / І. П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський, Н. І. Золотарьова ; за заг. ред. І. П. Голосніченка. - К. : ГАН, 2005. - 232 с.
- 41.Голосніченко І.П., Стахурський М.Ф. Адміністративний процес: Навчальний посібник / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора І.П. Голосніченка. – К.: ГАН, 2003. – С. 155.
- 42.Голубєва Н. Представництво прокурором інтересів громадянина і держави у цивільному процесі / Н. Голубєва, С. Чвінкін // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 6.
- 43.Голубов А.Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / А. Є. Голубов. – Х., 2005. – С. 14.
- 44.Горбунова Л.М. Конституційні засади забезпечення законності у нормотворчій діяльності // Підзаконні нормативно-правові акти: організаційно-правові питання забезпечення законності: Дис...

- к.ю.н.: 12.00.07 / Київський національний економічний університет. – К., 2005. – С. 31.
45. Горячева І. Питання реалізації прокуратурою функції представництва / І. Горячева // Вісник прокуратури. – 2002. – № 6.
46. Гражданский процесс: учебник / [под ред. М.А. Викут]. – М.: Юрист, 2004. – С. 398.
47. Гражданское процессуальное право: учебник / С.А. Алехина, В.В. Блажеев [и др.]; под ред. М.С. Шакарян. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – С. 438-439.
48. Гусаров К.В. Проблеми цивільної процесуальної правосуб'єктності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – Харків, 2000. – С. 15.
49. Давиденко Л. Функції прокуратури України згідно з новою Конституцією України / Л. Давиденко // Право України. – 1997. – № 6. – С. 43.
50. Давыденко Л.М. Цель, задачи и функции прокуратуры // Закон Украины «О прокуратуре»: теория и практика его применения. –Х., 1992. – С. 13.
51. Діяльність прокурора щодо захисту майнових та житлових прав дітей [текст]: наук.-практ. посіб. / [В. С. Вишинський, О. В. Пащенко, Г. В. Попов, І. І. Присяжнюк, К. І. Грейдіна, В. П. Томіленко]; за заг. ред. В.Д. Войцишена. – К.: Видавництво «Центр навчальної літератури», 2013. – 714 с.
52. Диоргиева О. Возбуждение прокурором гражданских дел в интересах граждан / О. Диоргиева // Законность. – 1998. – № 8. 49
53. Добровольский А.А. Исковая форма защиты права / Добровольская А.А. – М.: МГУ, 1965. – С. 120.
54. Добровольский А.А., Иванова С.А. Основные проблемы исковой формы защиты права – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1979.– С. 151-154.

55. Долежан В. Актуальні проблеми роботи зі зверненням громадян в органах прокуратури / В. Долежан // Вісник Академії прокуратури України – 2006. – № 2.
56. Домбругова А. Прокурор – особливий суб'єкт цивільного процесу / А. Домбругова // Юридичний вісник України. – 2004. – № 17. – 30 квіт. – 6 трав.
57. Дунас Т. Завдання представництва прокурора в цивільному процесі / Т. Дунас, М. Руденко // Юридичний журнал. – 2006. – № 7.
58. Дунас Т. Правові основи участі прокурора в цивільному процесі // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 4. – С. 90-94.
59. Дунас Т. Проблемні питання реалізації представницької функції прокуратури України / Т. Дунас // Право України. – 2003. – № 8.
60. Дунас Т. Прокурор у цивільному процесі України: Сутність, завдання, повноваження: навч. посіб. / Т. Дунас, М. Руденко. – Х.: Харків юридичний, 2006.
61. Дунас Т. Роль прокуратури у захисті прав і свобод людини та громадянина / Т. Дунас // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 2.
62. Дунас Т.О, Руденко М.В. Прокурор в цивільному процесі України: Сутність, завдання, повноваження: навч. та наук.-практ. посібн. [За ред. М.В. Руденко]. – Харків, 2006. – С. 79.
63. Дунас Т.О, Руденко М.М. Прокурорське представництво в цивільному процесі / Т.О. Дунас, М.М. Руденко // Юридичний вісник. – 2006. – № 10. – С. 34.
64. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія. навч. посібн. / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
65. Ермаков В.Д. Юстиция обязана защищать права и законные интересы несовершеннолетних / В. Д. Ермаков // Российская юстиция. – 2000. – № 10. – С. 22.

66. Жернаков М.В. Правове регулювання представництва у сфері оподаткування: Монографія. – Х.: Право, 2006. – 144 с. – С. 50-52.
67. Жук А. Договор поручения в процессе // Юридическая практика. – 2006. – №16 (434). – С. 9.
68. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // ОВУ. – Офіц. вид. – 2008. – № 93. – С. 89.
69. Загальне поняття про вікові психологічні особливості дитини / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psychologia.ucoz.org/index/zagalne_ponjattja_pro_vikovi_psikhologichni_osoblivosti_ditin_i/0-77#.VCzpbubBC9x
70. Загурський О. Б. Судові дебати в кримінальному процесі: правові та психологічні проблеми: Монографія. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – С. 85.
71. Задніпровський А. Права прокурора в світлі нової Конституції України // Право України. – 1997. - №1. – С.73.
72. Закон України «Про прокуратуру». Наук.-практ.коментар. / Д.М.Бакаєв, Ю.М.Грошевий, В.В.Долежан та ін. ППК Генер. прокуратури України) Харків: Рита, 1993. – С 18.
73. Захаров Д. О. Правова природа та система рішень апеляційного суду в кримінальних справах. Автореферат дис. канд. юрид. наук, спеціальності 12.00.09 Х., 2006. – С. 14.
74. Зейкан Я.П. Захист прав та інтересів в арбітражному суді. – К.: Леге Артис, 2001. – С. 16.
75. Ивакин В.Н. Представительство в советском гражданском процессе. Вопросы теории и практики: Автореф.дис...канд.юрид.наук: 12.00.03./ Всесоюзный юридический заочный институт. – М., 1981. – 24 с.
76. Иск прокурора в гражданском судопроизводстве. Мет. пособие. – М., 1989.

77. Іщук О.С. Адміністративна юрисдикція органів прокуратури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ / О.С. Іщук. – Х., 2011. – С. 164.
78. Каркач П.М. Актуальні проблеми застосування ЦПК та КАСУ: особливості участі прокурора при розгляді в судах цивільних та адміністративних справ: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, Нац. юрид. акад.. України (25-26 січня 2007р.), Х.: - 300 с.
79. Карнозова Л.М. Ювенальная юстиция: содержание понятия и перспективы в России / Л. М. Карнозова // Вопросы ювенальной юстиции. – 2007. – № 3. – С. 6.
80. Катков Д. Б. Конституционное право России : учеб. пособие / Катков Д. Б., Корчи- го Е. В. ; Отв. ред. акад. РАЕН Ю. А. Веденеев. - М. : Юриспруденция, 1999. – с. 55.
81. Кац С.Ю. Участие прокуратуры в советском гражданском процессе / Кац С.Ю. – Х.: Юрид. ин-т, 1958. – 64 с.
82. Киреева Н.А. Участие в гражданском процессе органов опеки и попечительства / Н.А. Киреева // Советская юстиция. – 1976. – № 19. – С. 10.
83. Кириченко В. Концептуальне бачення форм реалізації представницької функції прокуратури в суді / В. Кириченко // Вісник прокуратури. – 2001. – № 3. – С. 60–62. 50
84. Кириченко В. Представництво в суді інтересів громадянина та держави / В. Кириченко // Вісник прокуратури. – 2009. – № 3. – С. 31–33.
85. Клочков В. Прокуратура и разделение властей в государстве // Юридический вестник. – 1996. – № 4. – С. 89-91.

86. Ключков В.В. Деятельность прокуратуры: типология, классификация // Прокуратура, законность, государственный контроль: Сб. научн. трудов.-М.: Манускрипт, 1995.-С. 20.
87. Ключков В.В. Функции прокуратуры: понятие, соотношение с деятельностью, классификация// Прокуратура, законность, государственный контроль: Сб. научн. трудов.-М.: Манускрипт, 1995.- С. 6
88. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20 червня 1969 р. (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради УРСР. – Офіц. вид. – 1969. – № 26. – С. 204.
89. Кожухарь А.Н. Предварительное внесудебное рассмотрение спора как предпосылка права на предъявление иска: Автореф. дис. ... к. ю. н. // КГУ им. Т.Г. Шевченко. – К.: 1971. – С. 4-7.
90. Козлов А.Ф. Представительство в суде // Советский гражданский процесс / Под ред. К.И. Комиссарова, В.М. Семенова. – М: Юрид. лит., 1988. – С. 116.
91. Комзюк А.Т., Бевзенко В.М., Мельник Р.С. Адміністративний процес України. – Київ: Прецедент, 2007. – 531 с.;
92. Кон И.С. Ребенок и общество: Историко-этнографическая перспектива / И.С. Кон. – М.: «Наука», 1988. – С. 216-217.
93. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_009
94. Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – 1996. – № 30 – С. 141;
95. Корнякова Т.В. Питання діяльності прокуратури поза межами кримінально-правової сфери / Т.В. Корнякова // Вісник прокуратури. – 2009. – № 12(102). – С. 4.

96. Корнякова Т.В. Питання діяльності прокуратури поза межами кримінально-правової сфери / Т.В. Корнякова // Вісник прокуратури. – 2009. – № 12(102). – С. 4.
97. Король В. В. Судові стадії провадження у кримінальних справах: Навчальний посібник. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – С. 138.
98. Косюта М. Інтереси громадян і держави як предмет прокурорсько – судового представництва / М. Косюта // Вісник прокуратури – 2009. – № 6. – С. 15–20.
99. Косюта М. Інтереси громадян і держави як предмет прокурорсько-судового представництва // Юридический вестник. – 2001. - № 1. – С. 147.
100. Косюта М. Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства. – Одеса: Юрид. літ., 2002. – 375 с.;
101. Косюта М. Способи правового врегулювання представницької функції прокуратури України / М. Косюта // Вісник прокуратури. – 2007. – № 4.
102. Косюта М.В. Питання правового регулювання представницької функції прокуратури / М.В. Косюта // Проблеми організації прокуратури й оптимізації її діяльності в сучасних умовах. – Зб. наук. праць. – Х., 1998. – С. 189-194.
103. Косюта М.В. проблеми та шляхи розвитку прокуратури України в умовах побудови демократичної правової держави: автореф. Дис. На здобуття наук. ступення докт. юрид. наук: спец. 12.00.10 / Нац. юрид. акад.. України ім. Ярослава Мудрого / М.В. Косюта. – Х., 2002. – С. 15.
104. Косюта М.В. Прокуратура України: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / М.В. Косюта. – К.: Знання, 2010. – С. 135.
105. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. / Кравченко В. В. - Вид. 3- те, виправ, та допов. - К. : Атіка, 2004. – с. 119.

106. Кройтор В.А. Гражданский процесс: учебное пособие / В.А. Кройтор. – Х.: Эспада, 2003. – С. 73.
107. Крутиков М. Участие прокурора в гражданском процессе / М. Крутиков, Л. Исаева // Законность. – 2006. – № 1. – С. 17–18.
108. Крючко Ю. Участь прокурора у розгляді справ про корупційні правопорушення / Ю. Крючко, О. Червякова // Вісник прокуратури. – 2006. – № 10 (64).
109. Кузьмишин А. Классификация представительства и полномочия в гражданском праве // Хозяйство и право. – 2000. - № 8. – С. 27.
110. Кулакова В.Ю. Участие в гражданском процессе государственных органов и органов местного самоуправления : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / МГЮА / В.Ю. Кулакова. – Москва, 2001. – С. 10-11.
111. Кучинский В.А. Личность. Свобода. Право. – Минск: Изд-во «Наука и техника, 1969. – С. 112.
112. Леонтьева Н. Захист прокурором прав та інтересів неповнолітніх цивільно-правовими засобами / Н. Леонтьева // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 6 (48).
113. Ломоносова Е.М. Пересмотр гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам; Автореф. дис. канд.юрид.наук. – Х, 1970. – С.12.
114. Луспеник Д.Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України у судовій практиці (Серія «Судова практика») – Х.: Харків юридичний, 2005. – С. 268-281.
115. Лученко Д.В. Контрольне провадження.: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. – Х., 2003. – с. 81-82.
116. Максудов Р., Флямер М. Ювенальная юстиция в мире: проблема переноса опыта в Россию / Рустем Максудов, Михаил Флямер // Ювенальная юстиция: правовые и технологические

- аспекты : сборник / Под ред. О.В. Зыкова, Н. Л. Хананашвили. – М. :
НАН, 2000. – С. 26.
117. Малиновський В. Державне управління. Навч. пос. – Луцьк:
Вежа, 2000. – С. 150.
118. Марочкін І. Прокурорське представництво / І. Марочкін, Е.
Гаврюшенко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 4. – С. 14–19.
119. Маслюков П.С. Судебная власть в системе разделения властей
в свете Конституции Российской Федерации // Проблемы
деятельности прокуратуры: Сб. науч. трудов.– М.: НИИ при
Ген.прокуроре РФ. – С. 52.
120. Матвієць А. Організація роботи прокуратури району (міста) з
представництва в суді інтересів держави у галузі земельних відносин
/ А. Матвієць // Вісник Національної академії прокуратури України.
– 2010. – № 1. – Ст. 75–81.
121. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические
проблемы субъективного права / Н.И. Матузов. – Саратов, 1972. – С.
215.
122. Матузов Н.И. Правовая система и личность / Н.И. Матузов. –
М., 1980. – С. 113.
123. Мелкумов В.Г. Функции советской прокуратуры// Советское
государство и право.-1980.-№11.-С.113-117.
124. Мирошникова Н.И. Механизм осуществления субъективных
гражданских прав: Учеб. Пособие / Н.И. Мирошникова. – Ярославль:
Ярослав. гос. ун-т, 1989. – С. 1
125. Михайленко П.П., Кондратьев Я.Ю. Боротьба із злочинністю
неповнолітніх // Історія міліції України у документах і матеріалах / У
3-х т.- Т. 1: 1917-1925.- К.: Генеза, 1997.- С. 457.
126. Мичко М. До питання про загально-наглядову діяльність
прокуратури // Право України. – 2000. – № 4. – С. 50-51.;

127. Мичко М.І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого / М.І. Мичко. – Харків, 2001. – С. 10.
128. Мичко М.І. Функції та організаційний устрій прокуратури. Наук.видання / М.І. Мичко. – Донецьк: «Донеччина», 2001. – С. 82.
129. Мичко М.І. Щодо взаємодії прокуратури з судовою владою / М.І. Мичко // Право України. – 1999. – № 12. – С. 53-55.
130. Молдаван В. В., Молдаван А. В. Порівняльне кримінально-процесуальне законодавство: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С.105.
131. Морозова Л.С. Пересмотр судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам. М, 1959. – С. 41, 277, 374.
132. Москвич Л.М. Статус судді: питання теорії та практики / Л.М. Москвич, С.В. Подкопаєв, С.В. Прилуцький. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2004. – 360 с.
133. Мусієнко О. Реалізація прокурором представницької функції у сфері соціального захисту / О. Мусієнко // Прокуратура. Людина. Держава. – 2008. – № 8.
134. Назарова А. С. Организационно-правовые и криминологические проблемы создания системы ювенальной юстиции в Российской Федерации : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.11 / Назарова Александра Сергеевна. – Рязань, 2004. – с. 17-18.
135. Немытина М. В. Ювенальная юстиция в России: возможности становления / М. В. Немытина // Защита прав и интересов семьи и несовершеннолетних/ под ред. М. В. Немытиной. – Самара : изд-во Самарск. ун-та, 2000. – С. 191.
136. Новий тлумачний словник Української мови. – Т.4. – К.: Аконт, 1999. – С. 707.

137. Новий тлумачний словник української мови.-Т.2.-К.:Аконіт, 1999. – С. 611.
138. Новиков С.Г. Прокурорская система в СССР.-М.:Юрид.лит., 1977.- С. 66.
139. Нор В.Т., Костицкий М.В. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе / В.Т. Нор, М.В. Костицкий. – К.: Выща школа, 1985. – С. 10.
140. Оксенчук І. Завдання прокуратури у цивільному судочинстві: історія та перспективи розвитку / І. Оксенчук // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 175–179. 51
141. Осетинський А. Порівняльно-правовий аналіз функцій касаційної інстанції в судових системах країн романо-германської системи права та перспективи розвитку касації в господарському судочинстві України // Право України. – 2004. – № 5. – С. 23-27.
142. Острогляд О. В. Апеляція – новий інститут захисту прав людини в кримінальному судочинстві // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. – 2002. – Випуск X. – С. 210-211.
143. Павлуник І.А. Представництво в цивільному процесі України: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – С. 8-9.
144. Пальховський А.М. О правъ представительства на судъ. – М.: Тип. Ф.Югансонъ, 1876. – 255 с.
145. Перепелюк В. Деякі питання участі прокурора в адміністративному судочинстві / В. Перепелюк // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2008. – № 1.
146. Перепелюк В.Г. Адміністративне судочинство: навч.-метод. посіб. / Перепелюк В.Г. – Чернівці: Рута, 2003.

147. Петров Є.Ю. Принципи конституційно-правового статусу іноземців в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12pejivu.pdf>
148. Періодизація психічного розвитку за Л.С.Виготським / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mobile.pidruchniki.com/1298010837062/psihologiya/periodizatsiya_psihichnogo_rozvitku_lsvigotskim
149. Півненко В.П. Прокурорський нагляд в Україні: курс лекцій / Півненко В.П. – Х.: Харків юридичний, 2005.
150. Пожар В. Г. Інститут представництва в кримінальному судочинстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Одес. нац. юр. Академія / В. Г. Пожар. – О., 2010. – 22 с.
151. Попов Г. В. Діяльність органів прокуратури у сфері захисту прав дітей: моногр. / Г. В. Попов; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. К. Якимчука. – К.: Алерта, 2012. – 168 с.
152. Права дитини: від витоків до сьогодення: Зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів: Метод. видання. – К.: Либідь, 2002. – С. 11-12.
153. Правове становище іноземців у цивільному процесі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/116483>
154. Прасов О. Деякі особливості правового статусу прокурора / О. Прасов, І. Сидочук // Вісник прокуратури. – 2009. – № 2.
155. Предеина И. В. Правовые и теоретические основы развития ювенальной юстиции в России : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.11 / Предеина Ирина Валерьевна. – Саратов, 2005. – с. 13-14.
156. Примак В. Питання апеляційного провадження у цивільних справах / В. Примак // Юрид. вісник України. – 2001. – 1–7 вересня.

157. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту Закон України від 08.07.2011 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – Офіц. вид. – 2012. - № 16. – ст. 146.
158. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – С. 377; Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – С. 283.
159. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: Наказ Генерального прокурора України № 16 гн від 01.11.2012 року.
160. Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень: Наказ Генерального прокурора України № 6 гн від 28.11.2012 року.
161. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – Офіц. вид. – 2012. - № 19-20. – ст. 179.
162. Про прокуратуру: Закон України від 05 листопада 1991 року № 1789-ХІІ // ВВРУ. – 1991. – № 53. – С. 793.
163. Про прокуратуру: Закон України від 05 листопада 1991 року № 1789-ХІІ // ВВРУ. – Офіц. вид. – 1991. – № 53. – С. 793.
164. Проблемы науки гражданского процессуального права / В.В. Комаров, В.А. Бигун, В.В. Баранкова; Под ред. проф. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2002. – С. 92-94.
165. Протокол до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_018

166. Протопопов А.Л. Функции прокуратуры// Правоведение.-1990.- №6.-С.173.
167. Пшонка В. Підвищення ефективності представництва прокуратурою інтересів громадян та держави у судах / В. Пшонка // Вісник прокуратури. – 1999. – № 2. – С. 76–79.
168. Разумов С. Производство по уголовным делам у мирового судьи // Российская юстиция. – 2000. – № 11. – С. 47-49.
169. Розенберг Я.А. Представительство по гражданским делам в суде и арбитраже / Я.А. Розенберг. – Рига: Зинатне, 1981. – С. 123.
170. Руденко М. Обсяг та межі повноважень прокурора в адміністративному судочинстві: деякі теоретичні і практичні аспекти / М. Руденко // Право України. – 2008. – № 10. – С. 139–144.
171. Руденко М. Особливості повноважень прокурора у розгляді справи в адміністративному суді першої інстанції / М. Руденко // Вісник прокуратури. – 2009. – № 4. – С. 85–92.
172. Руденко М. Поняття та нормативний зміст позову прокурора до адміністративного суду / М. Руденко // Вісник прокуратури. – 2008. – № 1. – С. 55–62.
173. Руденко М. Представництво прокурора в адміністративному суді: поняття, сутність і проблеми / М. Руденко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 1. – С. 112–116.
174. Руденко М. Форми представництва прокурора в адміністративному судочинстві / М. Руденко // Вісник прокуратури. – 2008. – № 10. – С. 98–105. 52
175. Руденко М., Глаговський В. Представництво прокуратурою інтересів громадянина і держави в суді (теоретичний і практичний аспекти) // Право України. – 1997. – № 11. – С. 63.
176. Руденко М.В. Актуальні проблеми представництва прокурором інтересів громадянина або держави у цивільному судочинстві / М.В.

- Руденко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 3.
177. Руденко М.В. Назаренко В. Діяльність прокурора поза межами кримінального судочинства: деякі теоретичні та практичні аспекти / М.В. Руденко, В. Назаренко // Вісник Академії прокуратури України. – 2007. – № 1. – С. 30–34.
178. Руденко М.В. Правозахисна діяльність прокуратури: деякі теоретичні та практичні аспекти / М.В. Руденко // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 2. – С. 5–18.
179. Руденко М.В. Представництво прокурора в адміністративному судочинстві / М.В. Руденко // Юридичний вісник України. – 2007. – № 14. – С. 4.
180. Руденко М.В. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в господарському судочинстві (виступ із принципових питань) / М.В. Руденко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 2.
181. Руденко М.В. Проблеми представництва прокуратурою економічних інтересів у суді (теоретичний аспект) / М.В. Руденко // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 3 (14). – С. 89–94;
182. Руденко М.В. Прокурор в господарському судочинстві: Навчальний посібник. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 22–24.
183. Руденко М.М. Організаційно-правові аспекти представництва прокуратурою інтересів громадянина або держави в адміністративному суді: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / НАПУ / М.М. Руденко. – Київ, 2009. – С. 10.
184. Руденко Н.В. Институт представительства прокуратуры как способ защиты интересов гражданина и государства / Н.В. Руденко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1998. – № 8. – С. 3–6;

185. Руденко Н.В. Основы теории представительства прокуратурой интересов государства в арбитражном суде. – Алчевск, 1999. –
186. Руденко Н.В. Представительство интересов гражданина и государства в суде как функция органов прокуратуры в Украине / Н.В. Руденко // Государство и право. – 2002. – № 1. – С. 69.
187. Руденко Н.В. Представительство интересов гражданина или государства в суде как функция органов прокуратуры в Украине // Прокурорская и следственная практика. – 2001. – № 3-4. – С.105.
188. Руденко Н.В. Представительство прокуратуры в суде: украинский вариант / Н.В. Руденко // Законность. – 1998. – № 7. – С. 46-50;
189. Руденко Н.В. Представництво інтересів громадянина чи держави в суді як функція органів прокуратури в Україні // Прокурорська і слідча практика. – 2001. - №3-4. – С.106.
190. Рыжаков А. П., Сергеев А. И. Кассационное производство. – М.: Информ. – изд. дом «Филинь», 1997. – 128 с. (Уголовный процесс на практике). – С. 5.
191. Рябцев В.П. Концептуальные проблемы организации и функционирования прокуратуры. Научн.изд-е. -М.: НИИ при Ген. прокуратуре Рос.Федерации, 1991.- С. 24.
192. Рябцев В.П. Понятие и виды функций прокуратуры // Проблемы борьбы с преступностью.- М.: 1983.-Вып.39.-С. 50-51.
193. Рябченко О. Деякі проблеми реалізації процесуального статусу прокурора за Кодексом адміністративного судочинства України / О. Рябченко // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 1. – С. 28–32.
194. Рясенцев В.А. Основания представительства в советском гражданском праве // Ученые записки Всесоюзного заочного юридического института. - 1948. - Вып.1. - С. 46-66.

195. Саблук С.А. Правове становище дитини в Україні (теоретико-правовий аспект) [Текст]: дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.01 / С.А. Саблук. – К., 2009. – с. 181-182.
196. Савицкий В.М. Очерки теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве.-М.:Наука, 1975.- С. 28-29.
197. Саволій Н. Особливості здійснення прокурором представницької функції в судах / Н. Саволій // Вісник прокуратури. – 2002. – № 5. – С. 81–82
198. Саволій Н. Особливості здійснення прокурором представницької функції в судах / Н. Саволій // Вісник прокуратури. – 2002. – № 5.
199. Сапунков В. Представництво прокурора як процесуальний інститут // Вісник прокуратури. – 2002. - № 6. – С. 67-72.
200. Севрук О. Здійснення прокуратурою представництва в адміністративному судочинстві / О. Севрук // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 1.
201. Севрук О. Правовий статус прокурора в наказному провадженні / О. Севрук // Вісник прокуратури. – 2006. – № 8.
202. Селіванов А. О. Конституційно-правова характеристика публічної влади в адміністративній юрисдикції суду / А. О. Селіванов // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – №11. – С. 23-28
203. Семенюк В. Інтереси держави в господарському представництві / В. Семенюк // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 3. – С. 11–15. 53
204. Серeda Г. Європейські пріоритети реформування прокуратури України / Г. Серeda // Вісник прокуратури. – 2005. – № 10.
205. Серeda Г.П. Прокурор у виконавчому провадженні: основи організації і діяльності: навч. посіб. для студ. юрид. ВНЗ / Г.П. Серeda, М.М. Говоруха, М.В. Руденко. – К.: Ін Юре, 2008. – 376 с.

206. Сивак М. Повноваження прокурора у господарському судочинстві з перегляду рішень третейських судів / М. Сивак // Вісник прокуратури. – 2010. – № 6. – С. 115–121.
207. Сидоренко М. Діяльність органів прокуратури з представництва інтересів громадян і держави в судах / М. Сидоренко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 6 (72).
208. Симонян А. Представництво інтересів громадянина і держави в суді / А. Симонян // Прокуратура. Людина. Право. – 2004. – № 2. – С. 59–63.
209. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (із змінами та доповненнями) // ВВРУ. – Офіц. вид. – 2002. – № 21-22. – С. 135.
210. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. - Х. : Консум, 2001. - 656 с.
211. Сліпченко О. Особливості розгляду цивільних позовів про відшкодування моральної (немайнової) шкоди в кримінальних справах / О. Сліпченко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 12.
212. Словник української мови.-Т.4.-К.-Наук.думка, 1979. – С. 37.
213. Советский гражданский процесс. Под ред. К.И. Комиссарова, В.М. Семенова. – М; «Юрид. лит.», 1978 – С. 338.
214. Советский гражданский процесс: Учебник / Под ред. проф. А.А. Добровольского и А.Ф. Клейнмана. – М: Изд-во МГУ, 1970. – С. 61.
215. Солодкий В. Участь прокурора у виконавчому провадженні / В. Солодкий // Вісник прокуратури. – 2003. – № 3. – С. 6–11.
216. Солодкий В.І. Участь прокурора у виконавчому провадженні: суть, генезис, значення / В.І. Солодкий // Право України. – 2003. – № 3. – С. 6–10.
217. Становление правового государства и функции прокуратуры. «Круглый стол» // Законность. – 1994. – № 6. – С. 29.

218. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навч. посіб. – К.: Атіка, 2007. – 624 с.
219. Субботін Е. Від загального нагляду – до представництва інтересів громадян та держави в суді (етапи трансформування загально наглядової функції прокуратури) / Е. Субботін, О. Червякова // Право України. – 1998. – № 5. – С. 63–65.
220. Суботін Є.А., Черв'якова О.Б. Представницька функція прокурора / Є.А. Суботін, О.Б. Чер'якова // Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність: Мат-ли наук.-практ. конф. 22–23 листопада 1996 року. – К.: Генеза, 1997. – С. 265.
221. Теорія держави і права: підручник / Скакун О. Ф. ; пер. з рос. - Х.: Консум, 2001. – с. 221.
222. Тертышников В.И. Гражданский процесс: курс лекций: метод. пособ. / В.И. Тертышников. – Х., 1994. – 154 с.
223. Тимченко Г.П. Проблеми форм захисту цивільних прав та інтересів, що охороняються законом / Г.П. Тимченко // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 1. – С. 211-214.
224. Титарчук Г. Конституційний статус прокурора: Європейська чи сучасна українська модель? / Г. Титарчук // Радник юстиції. – 2006. – № 3. – С. 27-32.
225. Ткачев В. В Ростовской области создается региональная модель ювенальной юстиции// Российская юстиция. – 2002. – № 2. – С. 25.
226. Точилковский В.Н. О месте прокуратуры в системе государственной власти // Закон Украины «О прокуратуре»: теория и практика его применения: Кратк.тезисы научн.-практ. конф. – Харьков, 1992. – С. 8.
227. Узагальнення практики перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в порядку цивільного судочинства, підготовлене суддею Верховного Суду України М.П. Пшонкою та

- головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О.Є. Бурлай.
228. Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми Апеляційного суду міста Києва від 01 січня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=505687.
229. Федунець З. Захист інтересів громадян та держави при виконанні судових рішень / З. Федунець // Вісник прокуратури. – 2008. – № 5. – С. 16–19.
230. Францифоров А.Ю. Прокурор в делах особого производства гражданского процесса / А.Ю. Францифоров // Законность. – 2006. – № 6. – С. 47–48. 54
231. Фурса С. Теоретичні аспекти правового та процесуального становища прокурора в цивільному судочинстві // Право України. – 1998. – № 12. – С. 68, 70;
232. Фурса С. Теоретичні аспекти правового та процесуального становища прокурора в цивільному судочинстві // Право України. – 1998. – № 12. – С. 67-68.
233. Хавін О. Концептуальне бачення форм реалізації представницької функції прокуратури в суді / О. Хавін // Вісник прокуратури. – 2001. – № 3. – С. 60-62.
234. Халатов С.А. Представительство в гражданском и арбитражном процессе / С.А. Халатов. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 208 с.
235. Хаманева Н.Ю. Место и роль института омбудсмана в системе правового контроля / Н.Ю. Хаманева // Правоведение. – 1992. – № 2. – С. 68-70.

236. Хащина Т. Проблемні питання взаємодії з органами державної та виконавчої служби / Т. Хащина // Вісник прокуратури. – 2009. – № 3. – С. 51–55.
237. Цивільний процес України: академічний курс [за ред. С.Я. Фурси]. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. – 848 с.
238. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (із змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2004. – № 16. – С. 1088.
239. Чванкін С.А. Добровільне представництво у цивільному процесі України: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.03 / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2005. – С.9, 16.
240. Черенков Е.А. Обеспечение социалистической законности при применении мер воздействия за административные правонарушения: Дис. ... канд. юрид. наук. – М.: МВШМ МВД СССР, 1987. – 199 с.;
241. Черненко М. Контроль і нагляд у процесі виконавчого провадження / М. Черненко // Юридична газета. – 2004. – № 11(23).
242. Чернобель Г.Т. Рецензия на книгу Г.Ханая «Право и личность». « Правоведение», 1972. – №1. – С. 104.
243. Чернушенко М.В. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України: Автореф. дис.. к.ю.н. 12.00.02 / Одеська національна юридична академія. – О., 2004. – С.10.
244. Чечерський В. Повноваження прокурора при виконанні судових рішень / В. Чечерський // Вісник прокуратури. – 2006. – № 8.
245. Чечерський В.І. Представництво прокуратурою інтересів громадянина та держави в суді на досвіді Словаччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз / В.І. Чечерський // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 1. – С. 158–162.
246. Чечот Д.М. Судебные представители // Гражданский процесс. – М., 1968.– С. 109-118.

247. Чечот Д.М. Участники гражданского процесса / Д.М. Чечот. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 135-136.
248. Чиркин В.Е. Государственное управление. Учеб. пос. - М.: Юристъ, 1991. - С. 75.
249. Шалумов М. Прокуратура в правовой системе государства // Законность. – 1993. – № 7. – С. 16.
250. Шевчук П. І., Кривенко В. В. Апеляційне і касаційне оскарження судових рішень (коментар цивільного процесуального законодавства). – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. – С. 3.
251. Шемшученко Ю., Мурашин Г. Прокуратура України: Шляхи реформування в аспекті входження у Європейський правовий простір / Ю. Шемшученко, Г. Мурашин // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 4. – С. 5-10.
252. Шерстюк В.М. Представительство в суде // Советский гражданский процесс. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – С.97–105.
253. Шерстюк В.М. Судебное представительство по гражданским делам. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 115 с.
254. Шерстюк В.М. Судебное представительство по гражданским делам. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С 14.
255. Штефан М. Проблеми теорії і практики правового регулювання цивільних правовідносин // Проблеми методології сучасного правознавства. – К., 1996. – С. 113.
256. Штефан М.Й. Представительство граждан в суде / М.Й. Штефан, Е.Г. Дрижчаная, Е.В. Гусев. – К., 1991 – 229 с.
257. Штефан М.Й. та ін. Виконання судових рішень: навч. посіб. / М.Й. Штефан, М.П. Омельченко, С.М. Стефан. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.

258. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М.Й. Штефан. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – С. 154.
259. Штефан М.Й., Дріжчана О.Г. Цивільне процесуальне право України: Підручник для юридичних вузів і фак-тів. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.
260. Штогун С. Оскарження дій прокурора в суді / С. Штогун // Вісник прокуратури. – 2003. – № 9.
261. Шумський П. Прокуратура – її місце та роль в державі // Право України. – 1997. – № 8. – С. 41.
262. Шумський П.В. Завдання органів прокуратури, що впливають з положень нової Конституції України // Право України. – 1997. – № 1. – С. 5.
263. Шумський П.В. Прокуратура України: Монографія: К.: Вентурі, 1998.- С. 35.
264. Щербак С. Місце виконавчого провадження в системі права України / С. Щербак // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 6.
265. Щербина В.С. Деякі проблеми виконання рішень господарських судів / В.С. Щербина // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 2.
266. Ювенальна юстиція в Україні: утопія чи реальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://smi.liga.net/articles/2012-05-15/5404008-yuvenalna_yustits_ua_v_ukra_n_utop_ua_chi_realn_st.htm
267. Юридична енциклопедія / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького / Ю. С. Шемшученко (ред.). – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т.1: А-Г. – С. 131.

268. Юрков Б.М. Представництво в суді // Цивільне процесуальне право України / За ред. В.В. Комарова. – Х.: Основа, 1992. – С. 109.
269. ЮрТема: Ювенальна юстиція: чергове інтерв'ю у прямому ефірі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bihun.in.ua/jushits/jurhit/article/388/>
270. Ямпольская Ц.А. О субъективных правах советских граждан и их гарантиях. В кн. «Вопросы советского государственного права». Изд-во АН СССР, М., 1989. – С.45-47.
271. Ярема А.Г. Правові позиції, викладені в окремих рішеннях, ухвалах Судової палати у цивільних справах верховного Суду України у 2002-2004 рр. Судова практика Верховного Суду України у цивільних справах / А.Г. Ярема. – К., 2006. – С. 396-423.
272. Яровиков К. Надзорная функция прокуратуры: история и проблемы развития // Гос. и право. – 1999. – № 11. – С. 72.